

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;

ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;

ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;

ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;

КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;

КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;

КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;

КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;

МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

МАТЯШ І.Б.,
доктор історичних наук, професор, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин України

НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);

ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;

ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;

РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;

ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;

ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;

ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;

ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;

ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 15 від 09.03.2017 року, для «ЗС» № 05/2017 (політичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Анатолій Корж, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал 2017, № 5. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: +38 (044) 279-39-18
Адреси електронної пошти і сайту: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс – 74402. «Зовнішні справи», 2017.



За однією з гіпотез, що стала підґрунтям офіційної дати заснування Києва полянським князем Києм, цього року столиця України відзначила свій 1535 день народження. Весело! Розкуто! По-молодечому! Традиції святкування дня локальної солідарності є у Парижі, Стамбулі, Мадриді, Римі, інших столичних і провінційних полісах світу. Із червня цього року українські мандрівники зможуть гостювати на європейських святах без віз, а в Туреччині – і без закордонних паспортів. Кордони відкрито. Не так давно неосяжно далекий великий чужинський світ наче зменшився у розмірі, ставши близьким і майже зрозумілим.

Є давня притча про одного Мудреця, який облюбував собі тінисте дерево перед міськими воротами, аби мати можливість спілкуватися із численними подорожніми. Кажуть, якимось один із них запитав у старого про людей, котрі мешкають у цьому місті.

– А якими були люди у тих краях, звідки ти прийшов? – запитав у відповідь Мудрець.

– Усі мої сусіди були злими та егоїстичними, тому я й вирішив поїхати з тієї нещасної місцини, – сказав мандрівник.

– І тут ти зустрінеш таких самих мешканців, – зітхнув старий.

Трохи згодом інша людина звернулася до Мудреця із подібним запитанням. І так само відповіддю старого було прохання розповісти про городян того міста, яке залишив перехожий.

– Там мешкають доброзичливі та гостинні люди, серед них – багато моїх друзів, з якими боляче було розлучатися, – зізнався подорожній.

– Не сумуй, таких саме людей ти знайдеш і тут.

– Ти дав дві протилежні відповіді на одне й те саме запитання! – здивувався випадковий свідок цих розмов.

– Ні, сину мій, відповідь одна – кожен знаходить тільки те, що вміє шукати.

Читаймося!

Наш передплатний індекс – 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса». Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- Агентство ТОВ «АС-Media». Тел.: + 38(044) 353-88-17, + 38(044) 353-88-16, fax: +38(044) 353-88-15;
- ТОВ «Фірма „Періодика“». Тел.: + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

6



9



14



ПОЛІТИКА

5 У полі зору світових лідерів

6 Сергій Толстов. Фактор Макрона: політична технологія чи нова фаза європейської політики?

9 Ірина Погорська. Безпековий розвиток єдиної Європи: особливості сучасного наукового дискурсу

14 Олександр Потехін. Політика нерозповсюдження ядерної зброї: криза чи крах?

БЕЗПЕКА

19 Kateryna Tyminska. International terrorism in modern times: new calls, challenges and threats

24 Наталія Агафонова. Міжнародний тероризм як фактор впливу на стан безпеки України

100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

27 Архів фотодокументів ЦДАВО України

28 Лариса Левченко. Маловідомий факт Берлінських переговорів 1918 року в справі повернення Чорноморського флоту України

ДИПЛОМАТІЯ

32 Таїсія Шульга. Український вектор у зовнішній політиці Литовської Республіки у перші роки незалежності

36 Ігор Храбан, Олег Барабаш. Зовнішня політики Федеративної Республіки Бразилії

40 Володимир Головченко. Індонезія: шлях із „третього світу” в „перший”

44 Україна – Греція: історія відносин, сучасні виклики та перспективи співпраці

46 Володимир Шкуров. Культурна дипломатія: нотатки з Греції

48 Вячеслав Циватий. Гуманістичні ідеї, політико-дипломатичні погляди та концепт народної дипломатії Шота Руставелі: іституціональний вимір

ІСТОРІЯ

53 Теофіл Рендюк. Євангеліє, видане гетьманом України Іваном Мазепою та господарем Валахії К. Бринковяну в 1708 році арабською мовою у м. Алепо (Сирія) – невідомі аспекти. Частина II

СУСПІЛЬСТВО

57 Володимир Денисенко, Олексій Кийков. Дипломатичні ворота України

60 Міжнародна конференція «Україна і Грузія: дипломатичні відносини, міжнародні зв'язки, культурна дипломатія» – підсумки і перспективи співробітництва

62 «Карпатський простір» – представники 40 країн відвідали Івано-Франківську область

63 Бельгія далека та близька в книзі Ярослава Гарцули

63 Посольські лекції – започаткування традиції

63 Партнерським зв'язкам театру «Романс» та ГДІП – зміцнюватися!

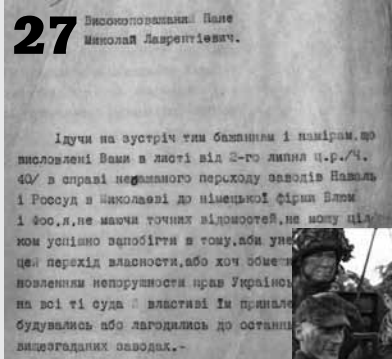
19



24



27



36



32



40



44



46



53



48



4

60



57

У полі зору світових лідерів

25 травня у Брюсселі відбувся черговий саміт НАТО, який, за словами генсека Північноатлантичного альянсу Єнса Столтенберга, став важливою можливістю для його лідерів продемонструвати єдність і рішучість, вирішити, яким чином в подальшому зміцнити зусилля у боротьбі з тероризмом. Був реалізований прогрес стосовно справедливого розподілу навантаження в Альянсі.

Коментуючи підсумки саміту, Єнс Столтенберг зазначив: «Ми думаємо також про те, що треба буде зробити ще для виконання зобов'язань, взятих главами держав та урядів щодо витрачання більше і з кращим ефектом на оборону».

Генсек НАТО висловив переконання в тому, що Північноатлантичний альянс як у протистоянні Росії, так і в політичній та практичній допомозі Україні перебуває на правильному шляху. Він підкреслив: «Важливо, що всі 28, а незабаром 29 держав-союзниць, – всі висловлюють рішучу політичну підтримку суверенітету та територіальній цілісності України. Але також йдеться про політичну підтримку в пошуку мирного вирішення конфлікту через переговори й реалізацію Мінських угод, припинення вогню й відведення важкого озброєння. Але, крім цього, ми також надаємо практичну допомогу: сприяємо Україні розбудовувати сучасніші безпекові установи, втілювати реформи, боротися з корупцією, розвивати управління військами, зміцнювати кібернетичні здатності, тило-



ве забезпечення тощо. Ми надсилаємо до України наших радників, держави НАТО забезпечують її інструкторами – ми працюємо в багатьох різних сферах, щоб допомогти українцям зміцнити свою безпеку й оборонні інституції».

В ході саміту відбулася урочиста церемонія відкриття нової штаб-квартири Альянсу за участю короля Бельгії Філіпа, генсека Єнса Столтенберга та лідерів країн-членів НАТО.

За словами прем'єр-міністра Бельгії Шарля Мішеля, «Альянс є міцним вже протягом майже 70 років, і ця нова штаб-квартира – необхідний символ, бо я вірю, що НАТО може і продовжить змінювати ситуацію на краще».

У свою чергу, генсек Столтенберг зазначив, що НАТО – це більше ніж договір, більше ніж організація. «НАТО втілює унікальний зв'язок між Європою і Північною Америкою. І коли ми піднімаємо наші прапори сьогодні у цей визначальний момент для нашої безпеки, наш Північноатлантичний альянс має сильні позиції, демонструє єдність і рішучість», – заявив він.

26-27 травня 2017 року у Таорміна (Сицилія, Італія)

відбувся 43-й саміт G7 – зустріч на найвищому рівні керівників держав «Великої сімки». Участь у ньому взяли канцлер Німеччини Ангела Меркель, прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо, новообраний президент Франції Еммануель Макрон, прем'єр-міністр Італії Паоло Джентілоні, прем'єр-міністр Японії Сіндзо Абе, прем'єр-міністр Великої Британії Тереза Мей, президент США Дональд Трамп, а також керівники Євросоюзу – президент ЄС Жан-Клод Юнкер та голова Європейської Ради Дональд Туск.

Учасники саміту назвали боротьбу з тероризмом головним спільним пріоритетом. Про це йдеться у заяві лідерів країн G7 та лідерів Європейського Союзу. «Протистояння тероризму та насильницькому екстремізму, акти яких вразили членів «Великої сімки», а також усі регіони світу, незалежно від країни, національності або віросповідання, залишається головним пріоритетом для G7. Ми єдині у наших спільних зусиллях забезпечити нашим громадянам захист та безпеку, і щоб їхні цінності та спосіб життя повною мірою дотримувалися. І ми вживе-



мо найрішучіших заходів, щоб знайти, визначити, усунути та покарати, в залежності від обставин, терористів і тих, хто сприяє їхній діяльності», – йдеться у заяві. «Ми доведемо боротьбу з тероризмом до більш вищого рівня завдяки неухильному запобіганню, розслідуванню та кримінальному переслідуванню терористичних актів, їхніх організаторів та спільників», – наголошується у заяві.

На спільній прес-конференції з президентом Європейської комісії Жаном-Клодом Юнкером сьогодні перед початком саміту «Великої сімки» Президент Європейської Ради Дональд Туск заявив, що Європейський Союз та Сполучені Штати Америки продовжуватимуть спільну санкційну політику щодо Росії: «У мене склалося враження, що, коли мова йшла про конфлікт в Україні, ми були більш-менш на одній хвилі з президентом Трампом і секретарем Тіллерсоном. Звичайно, я налаштований більш оптимістично, коли мова йде про плани і наміри президента Путіна, можливо, (налаштований) менш сентиментально», – сказав Туск.

«Проте, в будь-якому випадку, на мою думку – щодо України ми можемо знайти спільну позицію із США, та зараз, я думаю, реалістичною оцінкою є те, що ми можемо продовжити нашу спільну політику щодо Росії, включаючи санкції та Мінські домовленості», – додав він.

За повідомленням інформагентств

Фактор Макрона:

політична технологія чи нова фаза європейської політики?

Кожні вибори можна розглядати і як масштабне театральне шоу, і як цілком серйозне дійство. У першому випадку головну роль відіграють інтрига, дебати кандидатів і змагання технологій. У другому – зміст змагання конкурентів визначає розстановку сил та їх доступ до важелів ухвалення рішень.

Картина виборів президента Французької Республіки представляє повний набір обов'язкових складових політичного спектаклю – напружений сюжет з перестановкою головних дійових осіб, «боротьбу добра зі злом», обов'язкові елементи невизначеності, пов'язані зі стрімким сходженням головного героя й, нарешті, загострення конкуренції основних груп інтересів напередодні парламентських виборів, від результатів яких неабиякою мірою залежатиме обсяг повноважень нового глави держави.

Однак звернемося до фактів. Через розпорошеність симпатій основних груп населення французькі вибори традиційно проходять у два тури. Перший тур має характер рейтингового голосування, що визначає двох найпопулярніших кандидатів, один з яких стає переможцем у другому турі. Особливість першого туру виборів, який відбувся 23

квітня, полягала у відносно пропорційному розподілі голосів французів між чотирма основними кандидатами.

На перше місце з 24,01% голосів вийшов лідер руху «Вперед!» Еманюель Макрон – колишній міністр економіки в уряді соціалістів (2014–2016 рр.) та заступник генерального секретаря при президенті Франсуа Олланді. Решту голосів отримали лідер «Національного фронту» Марін Ле Пен (21,3%), представник правої партії «Республіканці» Франсуа Фійон (19,91%), кандидат від ліворадикального руху «Нескороена Франція» Жан-Люк Меланшон (19,64%), представник Соціалістичної партії Бенуа Амон (6,35%) та ін. кандидати.

Другий тур виборів 7 травня приніс переконливу перемогу Макрону (66,1% голосів) проти Ле Пен (33,9%). Утім, обрання Макрона визначило хіба що особу наступного президента Франції, оскільки реальний обсяг його владних повноважень залежатиме від результатів парламентських виборів 11 та 18 червня 2017 р.

Якщо на першому етапі президентської виборчої кампанії інтрига полягала у визначенні списку учасників та апробації нових правил конкурентного висування кандидатів від деяких партій – у

формі праймеріз на американський манер, то на другому етапі увага була прикута до змагання між Макроном і Ле Пен. Ще взимку за рейтингом підтримки Ле Пен випереджала Макрона – донедавна маловідомого широкий громадськості кандидата-самовисування, однак не змогла втримати лідерство.

Змістовний бік вибору в другому турі визначався конкуренцією іміджу, програм і намірів кандидатів. Причому остаточний вибір значної частини громадян залежав навіть не від гасел і закликів, що політики формально декларували чи виголошували, а від уявлення виборців про реальні проекти, які потенційно уособлювали конкуренти.

Для перемоги на парламентських виборах, де партії боротимуться за своє виживання, цих важелів буде вже недостатньо. Для організації виборчої кампанії та висунення хоча б частини конкурентоспроможних кандидатів у депутати парламенту на 577 округах потрібен досвідчений партійний апарат. Політичний рух Макрона існує менше року. Навіть залучення союзників (перехід на бік Макрона центристського «Демократичного руху» на чолі з Ф. Байру) не дасть його партії отримати більшість у новому складі

Національних зборів.

На президентських виборах Макрону сприяли очевидні елементи харизми (молодий, освічений, енергійний) та відсутність корупційного шлейфу. Натомість його конкурентку Ле Пен обтяжував скандальний спадок її партії, яку більшість ЗМІ та значна частина електорату вважають радикально-екстремістським рухом. За цих обставин голосування у другому турі можна вважати значною мірою голосуванням не за Макрона, а організованим плебісцитом проти Ле Пен. Більшість французьких політиків, включно з президентом Олландом, кандидатом від соціалістів Амоном та лідерами республіканців (Фійон, Жюппе, Саркозі) одностайно закликали не допустити Ле Пен до влади. Однак зсув настроїв виборців за результатами другого туру президентських виборів усе ж зіграв на користь лідерки «Національного фронту», адже їй вдалося здолати «психологічний бар'єр» і значно перевищити поріг підтримки свого батька Жан-Марі Ле Пена (17,79% у другому турі президентських виборів 2002 р.).

Таким чином, напередодні червневих парламентських виборів маємо наступну конфігурацію політичних партій та



рухів. На правому фланзі з новоствореною центристською платформою Макрона конкуруватимуть праворадикальне євроскептичне крило на чолі з Ле Пен і суттєво послаблена правочентристська республіканська партія Фійона. Натомість конкурентами зліва виступатимуть аморфний рух на чолі з Меланшоном (ліві євроскептики, противники членства Франції в НАТО) та соціалісти, які в результаті непопулярності чинного президента Ф. Олланда відсунуті на п'яте місце.

Враховуючи розстановку сил, можемо прогнозувати, що жодна з перелічених партій не отримає переконливої більшості. Розклад сил у парламенті залежатиме від розподілу місць між партією Макрона, республіканцями і соціалістами, та меншою мірою – від кількості місць, що одержать інші партії. Це означає, що спроможність Макрона реалізувати свій курс визначатимуть склад парламентської коаліції та його особиста

здатність об'єднати конкуруючі політичні течії, перетворивши суперників на союзників. Така практика вочевидь не обходиться без розподілу квот і програмних поступок.

За підсумками другого туру президентських виборів «Національний фронт» заявив, що претендує на роль основної опозиційної течії. Проте майже 34% голосів, здобутих Ле Пен в день голосування 7 травня, ще не гарантують націоналістам відповідну кількість парламентських місць. Принаймні досі мажоритарна система виборів до Національних зборів закривала націоналістам та дрібним партіям можливості парламентського представництва. Однак залишається відкритим питання, чи спрацюють захисні механізми французької політичної системи й цього разу. Якщо ж не спрацюють, захват та радість європейських політиків з приводу обрання Макрона можуть виявитися нетривалими. З цієї точки зору результати

французьких президентських виборів швидше окреслюють низку проблемних питань, аніж визначають подальший перебіг політичного процесу.

Оскільки новий політичний сезон лише розпочинається, доцільно спробувати з'ясувати ймовірні змістовні аспекти політики новообраного президента. В ході своєї виборчої кампанії Е. Макрон висловлював доволі чіткі наміри оновити й модернізувати державну політику відповідно до вимог ХХІ століття. В передвиборній програмі Макрона розстановка пріоритетів: культура та освіта, «суспільство трудящих», модернізація економіки, безпека, оновлення демократії та міжнародна політика. Макрон свідомо уникає прив'язки своїх поглядів до лівої чи правої частини спектру, пропонуючи замість цього поєднання принципів лібералізму і соціального захисту. Попри особливості кар'єри та досвід зв'язків з потуж-

ними бізнес-політичними колами (від європейських Ротшильдів до американської Ради з міжнародних відносин і Франко-американського фонду) Макрон спростовує свою роль у великій політиці як ставленика неоліберальної фінансово-економічної еліти.

Відаючи належне ліберальним важелям регулювання ринку, Макрон визнає важливість оздоровлення соціального клімату, обіцяє розширення допомоги з безробіття, запровадження програм навчання працівників протягом усього життя та практику укладення угод між підприємствами і галузями економіки. Сприятливими для найманих працівників виглядають обіцянки не підвищувати пенсійний вік, який у Франції було нещодавно збільшено з 60 до 62,5 року, й не чіпати тривалість робочого тижня, яка у Франції становить лише 35 годин. Поряд зі скороченням безробіття (з 9,7% до 7%) передбачено обмеження державних витрат на 60 млрд євро, суттєве зменшення кількості державних службовців, скасування їх привілеїв, усунення нерівності між працівниками держорганів і приватної сфери. Водночас висловлено намір збільшити кількість вчителів, викладачів, поліцейських і жандармів. План реформ включає скорочення на третину кількості депутатів парламенту, що має посилити прозорість та ефективність законодавчої гілки влади, а також заборону депутатам і сенаторам наймати на роботу членів

своїх сімей.

В європейській політиці Макрон підтримує проект двохшвидкісного розвитку ЄС: поглиблення політичної координації в євронзоні, аж до створення окремого бюджету для країн системного ядра ЄС, та посилення співпраці в оборонній галузі. «Сильна Франція» має перебувати в Європі, котра захищає», тобто мова йде про інструменти колективної безпеки, що їх мають забезпечувати країни-члени Союзу. В разі порушення окремими країнами принципів ЄС Макрон обіцяє наполягати на застосуванні проти них санкцій, зокрема проти Польщі.

Схоже, ідея «перебудови Європи» – не тільки гасло, а й частина більш глибокого плану. За словами Макрона, «подальше розбалансування в роботі ЄС неприпустиме». В своєму мандаті він бачить обов'язок провести «глибоке реформування Союзу». Маркон висловлює жорстку критику сучасного стану відносин усередині ЄС та навіть визнає кризу його теперішньої моделі. Така позиція підтверджується гранично чітким застереженням: якщо ЄС функціонуватиме так як зараз, «наступного дня в нас буде Frexit» чи знову загрожуватиме перемога «Національного фронту».

У зовнішній політиці, де повноваження французького президента найсильніші, Макрон не обіцяє суттєвих змін. Військові видатки мають бути збільшені на 2% ВВП та має бути створене антитерористичне

формування контррозвідки. Боротьбі з тероризмом у Франції та за її межами має сприяти розробка міжнародної «дорожньої карти» та співпраця з партнерами Франції в межах міжнародної коаліції.

США залишаться одним із ключових партнерів Франції. Однак, якщо президент Д. Трамп запровадить політику протекціонізму, Європа вживатиме заходів для захисту своїх торговельних інтересів. Так само адміністрації США не слід переглядати глобальні угоди по клімату.

Відносини з Росією Макрон пропонує будувати в межах «вимогливого діалогу», що включає питання врегулювання криз в Україні та Сирії. Штаб Макрона свідомий щодо переваг, які російські медіа-ресурси віддавали Ле Пен та спроб Москви втручатися в європейські вибори. Зайвим свідченням такого втручання стало викрадення й розміщення в інтернеті листування штабу Макрона, що не може не позначитися на його позиціонуванні. Проте, враховуючи обмеженість доступних засобів, від нового французького керівництва

важко очікувати якихось інших кроків, окрім продовження проти РФ економічних санкцій, сприяння колективному захисту ЄС від хакерських атак та, на певному етапі, відновлення консультацій у «нормандському форматі».

Результати французьких виборів підтверджують збереження франко-німецького тандему як основної опори європейського проекту. Двосторонні міжурядові консультації залишатимуться основним механізмом розробки поточних і стратегічних рішень, включаючи політику щодо України. Такий механізм залишатиметься відносно дієвим без огляду на перебіг і результати парламентських виборів у Франції та ФРН.

Утім, перелічені констатації та хвиля вітальних заяв, які Маркон одержав від європейських лідерів, не можуть відвернути увагу від низки зовсім нерайдухних обставин. Адже отримані кандидатом-центристом 66,1% голосів французів проти 33,9% у Ле Пен вказують на крихкість громадської підтримки європейського проекту в його сучас-

ному вигляді. Якщо ця тенденція триватиме, вибори у кожній країні «старої Європи» загрожують перетворитися на референдум з питання про міцність існуючої конструкції ЄС. Міграційна криза, дефіцит соціальних бюджетів та структурні розбіжності в підходах окремих країн після 2008 р. зробили риторичку «Національного фронту» затребуваною виборцями, протестно налаштованими до бюрократичного догматизму і зашкарублості місцевих та європейських владних інституцій. До того ж, заяви і заклики Ле Пен надто співзвучні висловлюванням Д. Трампа, британських політиків, які ініціювали «Brexit», націоналістів, лівих популістів та євроскептиків в інших країнах. Самі лише посилення на захист духу просвітництва ситуацію поліпшити не зможуть.

Із цього погляду, наслідки глобалізації, нерівномірність розвитку та реалії багатопольярного світу ставлять перед сучасними європейськими лідерами необхідність вирішення низки проблемних питань – таких як захист від тероризму, припинення масового й неконтрольованого напливу іншокультурних іммігрантів та біженців, охорона культурного простору, формування європейської міжнародної стратегії та спільних європейських структур безпеки.

Сергій ТОЛСТОВ,
завідувач відділу
трансатлантичних
досліджень ДУ «Інститут
всесвітньої історії НАН
України»



Безпековий розвиток єдиної Європи: особливості сучасного наукового дискурсу

УДК 327 (560+061.1 ЄС)

На початку ХХІ століття світ зазнав кардинальних змін, з'явилися нові загрози і виклики, ускладнилися міжнародні проблеми, підвищився загальний рівень кризогенності. Надії багатьох країн на формування більш справедливого, рівноправного, а, головне, безпечного світу не виправдалися. Характер глобальних трансформацій та постановня нового спектра загроз національній безпеці зумовлює доцільність посилення курсу на прагматичний захист українських національних інтересів у глобальному міжнародному середовищі. Поряд із тим народження нових економічних центрів, поступове становлення багатопольярного світу стає передумовою для приведення ступеня ефективності зовнішньополітичної дії до викликів об'єктивної реальності.

Цілком очевидно, що вирішення глобальних проблем і викликів, що стоять перед людством, будь-то проблема міжнародного тероризму, нерозповсюдження зброї масового ураження, глобального потепління і багатьох інших можливе тільки за умови співробітництва всіх основних учасників міжнародного співтовариства, відкритого та рівноправного діалогу між

ними.

Керованість сучасними глобальними та регіональними процесами прямо залежить від успіху багатосторонньої взаємодії, пошуку колективних взаємоприйнятних рішень. Тому зовнішня політика сучасних держав суттєво націлена на створення більш стабільного, передбачуваного і безпечного міжнародного середовища, де віднайдено ефективний баланс між національними та колективними інтересами акторів, й комплексна еволюція якого на сучасному етапі є предметом серйозних наукових дискусій.

Теоретичні дослідження розвитку сфери безпеки єдиної Європи розвивалися за двома основними напрямками. Один був зосереджений на нормативному вимірі та заснований на правилах підходу до європейської інтеграції, що прямо корелює з концепцією «створення спільноти безпеки серед колишніх ворогів». К. Дойч справедливо стверджував, що спільнота безпеки може існувати на міжнародному рівні, а політика безпеки глибоко нею формується. Дослідницька концепція взаємозв'язку між міжнародною спільнотою і можливостями для мирних перетворень залишається суттєво актуальною й для

Summary

The manageability of modern global and regional processes is directly dependent on the success of multilateral interaction, the search for collective mutually acceptable solutions. Therefore, the foreign policy of modern states is essentially aimed at creating a more stable, predictable and secure international environment, where an effective balance has been found between the national and collective interests of actors and the complex evolution of which at the present stage is the subject of serious scientific discussions. Researchers argue that the European security space since the end of the Cold War continues the process of reforming through a constant struggle between various actors in their striving to be perceived by legitimate agents in the process of forming a new social order. In this context, the EU is treated as the central security actor in the region and is proposed to be perceived as an investor agent in preserving the existing hierarchy of power in this social space.

Keywords: theory, security, security community, EU, interaction.

регіональних контекстів. Ідея того, що суб'єкти можуть розділяти цінності, норми яких забезпечують соціальну ідентичність, а також брати участь у різних сферах взаємодій, які відображають довгостроковий інтерес, мають дифузну взаємність, становить інтерес попри її неоднозначності (політична спільнота обмежена територіальною державою, і є не дуже велика можливість ефективної дії за її межами). Однак конструктивісти наполягають, що політика безпеки глибоко формується такими спільнотами і що держави, які живуть в рамках міжнародної спільноти безпеки, набувають у своєму характері риси умиротворення – у них є почуття спільності, яке, в свою чергу, створює певні гарантії того, що вони врегульовуватимуть свої розбіжності без війни. Отже, стверджується, що ті держави, які живуть в спільнотах безпеки, створюють не просто стійкий

порядок, а, насправді, стабільний мир [1].

Другий напрям був сконцентрований на технологіях безпеки, які ЄС поступово встановлює за рахунок розвитку своїх військових інструментів [2]. Обидва підходи порушують важливі питання, що стосуються природи і можливості дії ЄС у сфері формування простору спільної безпеки, а також спільного установчого характеру громадського порядку як підтримки таких домовленостей.

Поєднавши у своєму сприйнятті безпеку і спільноти, держави є ревізійністами у поглядах на звичайні значення понять безпеки і влади. У деяких з них поняття влади включає здатність спільноти до захисту своїх цінностей, очікувань правильної поведінки проти зовнішньої загрози і до залучення нових держав до ідей, що надають сенс національній

безпеці і матеріальному прогресу. Таким чином, значення сили починає зміщуватися й «в даний час держави ідентифікують «нові» питання безпеки, які обертаються навколо проблем економіки, навколишнього середовища, а також соціального забезпечення» [3, 41]. Таке бачення є певним викликом для гегемонії реалістів, бо надихає політиків на альтернативне розуміння сучасних можливостей у сучасній глобальній політиці.

Теорія розвитку спільнот безпеки звертає суттєву увагу на проблематику ідентичностей, соціальні підвалини взаємодії актора з іншими. Всі політичні ідентичності є умовними, залежать від взаємодії актора з іншими і проявляються в межах встановленого контексту. Дана перспектива представляє думку про те, що національні та державні ідентичності формуються у відносинах з іншими народами і державами – відповідно ідентичності політичних діячів пов'язані з їхніми стосунками з іншими поза межами кордону громади і території. Чим ближче до тісно пов'язаних громад безпеки, тим коротша колективна когнітивна відстань між їхніми членами і тим більше громада набуває корпоративної ідентичності. Ці спільноти трактуються як тотожності людей таких середовищ, які більше не є похідним від міжнародного середовища [3, 44].

При цьому сучасні теоретики вважають важливим аспектом своїх досліджень звернення уваги на символічну боротьбу за владу як пояснення природи європейської безпе-



ки, що логічно базується на концепції соціальної сфери і символічної влади у традиції Бурд'є. Дослідники стверджують, що простір європейської безпеки від моменту завершення холодної війни продовжує процес переформування шляхом постійної боротьби між різними суб'єктами в їхньому прагненні бути сприйнятими легітимними агентами в процесі формування нового соціального порядку [4]. Домінуючі у соціумі наративи можуть бути ідентифіковані щодо конкретних аспектів безпеки, але, врешті-решт, мінлива реальність під впливом прискорення політичного часу зробила природу цього простору ще більш трансформаційною.

Таким чином, прагнучи розкрити можливості, закладені в забезпеченні «політичного» в концептуальній розробці європейської безпеки, фахівці прагнуть зрозуміти можливість реорганізації існую-

ючого порядку безпеки, агентів, які активно прагнуть його формувати, і форми влади, що вони здійснюють в даному процесі.

У даному контексті Європейський Союз трактується як центральний актор безпеки в регіоні й пропонується сприйматись як агент-інвестор в збереження існуючої ієрархії влади в цьому соціальному просторі. Підхід до безпеки поєднує нормативні, м'які підходи, засновані на дисциплінуванні соціальної, політичної та економічної сфер життя на континенті, а також все більш широке використання військових сил для гуманітарних цілей, що дає кілька форм «інвест-капіталу» для самовиявлення ЄС як діючого актора світової політики. Цей процес також має основоположне значення для соціальної ідентичності ЄС як відповідного агента в процесі переосмислення європейської

безпеки і надає можливість виправдати своє існування.

Найскладнішим моментом є синусоїда коливань у відносинах з Росією, що можна розглядати як результат боротьби між агентами, які претендують на статус домінанта у дискурсі та ресурсах. Різні точки зору на те, що європейська безпека повинна означати, як вона повинна бути концептуалізована в контексті визначення ролі РФ, відображають розбіжності між країнами-членами ЄС і його установами, піднімаючи питання про узгодженість внутрішньої природи ЄС.

Варто зазначити, що зміни в політиці ЄС стосовно сусідів зазвичай є реактивними, такими, що відбуваються під тиском практичної емпірики – такої, як реальний військовий конфлікт. У свою чергу, проблема значної політизації проблематики побудови програм партнерства ЄС з точки зору

безпеки підтверджує аргументацію на користь того, що європейське співтовариство «не-війни» було створено саме через десек'юритизацію [4].

У даному контексті стверджується, що Західна Європа є особливою спільнотою безпеки. На відміну від очікувань більшості сучасних теоретиків спільнот безпеки, цього не було досягнуто за рахунок зведення об'єктів загальної безпеки або побудови інститутів, але, в першу чергу, в рамках процесу десек'юритизації як прогресивної маргіналізації проблем взаємної безпеки на користь інших питань. Зокрема О. Вівер стверджує, що Європа пройшла через період небезпеки до безпеки десек'юритизації, а потім, в 90-і роки, ситуацію ресек'юритизації спільноти безпеки [4]. Дослідник також вважає, що, оскільки й інші проблеми розглядаються як проблеми безпеки (економічної, екологічної і т.д.), це може підвищити напругу, але не призвести до війни. Про це свідчить мирне врегулювання

суперечок, які раніше можливо було вирішити тільки військовим шляхом [5].

В означеному вимірі впливовим стає теоретичний напрям постструктуралістських конструктів, де суттєво розділяється значення понять «політика» і «політичне». Зокрема Дж. Едкінс, констатуючи відмінність їх сенсів, розглядає обидві концепції в світлі дихотомії понять «політики і бюрократії» та «політичного і суб'єктивності». З даної точки зору можна трактувати політику як щоденне управління шляхом ухвалення рішень чиновниками, розробки та впровадження технологій влади й управління. Політика також відповідає за легітимацію існуючого порядку, але не ставить під сумнів його походження. Проте для того, щоб зрозуміти побудову різних суб'єктивностей, потрібно зосередитись на політичному аспекті [6, р. 7-19]. Найважливіше це у ті періоди, коли суспільний запит змінюється і плин політичних процесів починає виходити з усталеного

русла, триває пошук можливостей взаємодії, а влада визнається законною в результаті її здатності забезпечити значення і структуру соціальних відносин через суспільний дискурс, що й призводить до створення нових політичних структур, нормалізації життя відповідно до нових домовленостей і розуміння ідентичності, які цінуються політичною спільнотою. З цих позицій європейська інтеграція, а також рух до більш широкого розуміння безпеки, означив прийняття нових форм соціального капіталу, і в цьому процесі нові актори були допущені до сфери безпеки, намагаючись встановити нові правила та ієрархії влади. Нові актори спрямовують зусилля на використання можливостей, які надає новий контекст, а також на побудову нових структур у сфері глобальної та регіональної безпеки.

Відомі фахівці з проблематики безпеки Б. Бузан і Л. Хансен звертають увагу на те, що 1990-ті роки стали періодом активної політичної критики полі-

тики безпеки в Європі, що призвело не тільки до появи нових агентів, а й до валоризації інших форм капіталу, окрім військових, які визначали розуміння безпеки на європейському континенті під час холодної війни [7]. Саме з того часу наукові перспективи конструктивістського характеру й відповідні аналітичні структури отримали значний вплив на громадську думку.

Варто також зробити акцент на складному співвідношенні між політичним фактором і безпекою. В даному контексті фахівці стверджують, що політичний фактор є таким інструментом, який має дозволити використовувати людські можливості для розвитку [8, р.17]. Безпека фундаментально пов'язана з бажанням людства отримати всеосяжне знання і контроль над невідомістю, над зміною та трансформацією, а прагнення безпеки є одним із найбільш вмотивованих елементів формування актором своєї політики в міжнародному середовищі.

Відносини безпеки також варто розглядати в контекстах асиметрії влади та ієрархії у системі міжнародних відносин, справедливо вважаючи, що асиметрії влади дозволяють агентам відтворювати і винаходити свій капітал, часто не заради людської свободи і справедливості (космополітичний погляд на безпеку), а як автоматизований процес самозбереження (комунітарний погляд на безпеку). Питання асиметрії влади також має значення в контексті досягнення достовірного пізнання проблем безпеки з урахуванням міжсуб'єктивних чинників



– норм самоідентифікації. Таким чином, пропонується уявити «міжнародну безпеку як процес будівництва ідентичності, де центр сприймається силою, що має законні підстави для активних дій – у той час як провінції мають законне зобов'язання зробити свій внесок до стабільності центру» [8, 19]

Чи можна сьогодні стверджувати, що ЄС, зосередивши увагу на обмежувальній політиці та безпеці спільноти, тяжіє до так званої «комунітарної моделі»? Чи ЄС здатний до концептуалізації безпеки як процесу взаємозалежного за участю вкорінених «гібридних ідентичностей», що трактується як «етичний універсалізм або космополітизм»? Це питання залишається дискусійним. Змагання конкуруючих за владу сил за формування та структурування соціального поля є процесом, за допомогою якого відбувається оцінка розвитку елементів зовнішньої політики ЄС та їх внеску до європейської безпеки. В центрі уваги залишається фактор конкуренції та боротьби за центральну роль у визначенні «законної логіки безпеки в Європі». За винятком демонстрації військової могутності, що оцінювалася під час холодної війни як найважливіше джерело капіталу (і легітимності в ієрархічній структурі), світ заново відкрив для себе гуманітарні цілі, пов'язуючи їх з іншими формами політичного капіталу, який можна валоризувати. За допомогою цього процесу акторам, таким як НАТО, США та Росія, які поклалися здебільшого на військовий капітал, потрібно було змі-



нити себе в соціальній сфері. У 1990-ті роки відбулися важливі зміни з точки зору дискурсивної валоризації різних форм капіталу. Економічний капітал і м'яка сила, пов'язана з демократичними нормами і правами людини, стали більш актуальними. Дивіденд миру створив очікування того, що соціальний прогрес, розширення прав і можливостей громадян, а також продуктивна взаємодія стануть головною особливістю структурування міжнародної системи, її формування в євроцентричному контексті, де ЄС сприймався би як важливий актор у справі забезпечення безпеки, основи якої кореняться в соціальній стабільності, економічному процвітанні та просуванні демократичних норм і цінностей. Європейська комісія стала фундаментальним агентом дії шляхом сприяння технологічному підходу до геополітичних трансформацій. Коріння такого підходу полягають у баченні

міжнародних відносин з позицій функціоналізму як засобу обмеження влади національних держав. Безпека в Європі була переосмислена через призму системи державного управління, за допомогою регулювання та нагляду.

У 2000-ні роки національний суверенітет і баланс між великими державами значною мірою знов актуалізувались як джерела безпеки. У цей період теоретики помітили появу суперечливої динаміки в безпековій сфері. Нові виклики та загрози, швидка ремілітаризація міжнародних відносин сприяла просуненню до центру поля взаємодій тих гравців, які почали процес своєї політичної і економічної консолідації, що позначилося як на регіональному, так і на міжнародному рівнях. Фактор глобальної терористичної небезпеки відкрив можливість для нового процесу швидкої гіперсек'юритизації багатьох аспектів соціального і політичного життя в Євро-

пі, нової конфігурації наративів, підходів та інструментів, пошуку балансів між військовим, економічним, фінансовим та нормативним капіталом. Концептуальна неоднозначність ЄПС та Східного партнерства полягає, головним чином, у відсутності бачення структурування загальноєвропейського простору. Ця неоднозначність також присутня в процесі розширення ЄС, оскільки неясно, що рухає ЄС: бажання об'єднати європейські народи, будівництво економічного блоку, сприяння забезпеченню безпеки за допомогою політичної перебудови периферії або через економічний розвиток цих регіонів? Де-факто регіональні підходи мають бути диференційовані й мати форму партнерства, що має певні застереження з огляду на дилеми безпеки, особливо у випадках конкуруючих впливів. За оцінкою К. Фірке: «Просуваючи модель безпеки, яка цінує ідеальний тип демократії та економічно-

го прогресу, ЄС не визнає, що не існує ідеального типу демократії та економічного розвитку, що мирного політичного управління, а також політичного і соціального прогресу можна досягти, що будь-яка людина, кожен соціальний і політичний проєкт мають бути історично інтерпольованими» [9, р.157-158].

Росія виступає опонентом єсівським підходам до десек'юритизації і прагне мобілізувати військово-політичну форму соціального капіталу, де ЄС залишається обмеженим актором. З іншого боку, ЄС стикається з баченням проблем безпеки своїх сусідів, що значно більшою мірою ґрунтується на традиційних поглядах, в тому числі важливості суверенітету, і національне усвідомленні та ствердження приймається як інструмент захисту проти тотальної інтеграції.

Критика технократичного характеру ЄС як системи управління стає серйозною проблемою, а політична боротьба за вплив на сферу європейської безпеки відбувається за рахунок антагоністичних процесів і відновлення збройних сил як інструменту забезпечення безпеки. Внутрішні поділи і посилення націоналістичних сил сприятимуть подальшому ослабленню іміджу єдиної Європи і нівелюватимуть його позитивний вплив на розвиток нових форм консолідації. Поряд із тим, активізація європейського публічного простору також дає можливість для винайдення ефективнішої моделі безпеки.

Сучасні теоретики, зокрема Дж. Найман, стверджують, що цінність

безпеки залежить від того, як вона використовується і як вона проявляється в різних емпіричних проявах, що розвиває прагматичну основу для розуміння цінності безпеки в контексті, уникаючи при цьому нав'язування абстрактного теоретичного визначення «добрий» і «поганий» [10]. Дослідники пропонують відмовитися від спроб встановити «етику безпеки», стверджуючи, що саме прагматика допомагає рухатися вперед з практичною програмою досліджень, яка дозволяє уникнути визначення «добрий» в теоретичному плані, дозволяючи оцінити нормативні наслідки існуючих різних методів безпеки в умовах особливого контексту [11]. Таким чином, новий прагматизм відкриває простір для емпірично обґрунтованого дослідження безпекової проблематики.

Отже, можна констатувати, що в основі сучасних теоретичних підходів лежить прагнення зрозуміти сутність та характер формотворчих процесів, які формують міжнародний порядок й сприятимуть реструктуризації системи безпеки в Європі з комплексним врахуванням взаємовпливів різних форм безпеки і політики.

Список використаних джерел:

1. Adler E. *Security Communities in Theoretical Perspective* / Adler E., Barnett M, (eds.), *Security Communities*. – Cambridge: Cambridge University Press – P. 1-3.
2. Kaldor, Mary; Martin, Mary; Selchow, Sabine (2007) "Human Security: A New Strategic Narrative for Europe", *International Affairs*, – 83(2), – 273-288.
3. Berling V., Bueger Ch. *Practical Reflexivity and Political Science: Strategies for*

Relating Scholarship and Political Practice / V. Berling, Ch. Bueger // *Political Science & Politics*. –2013. – 46(1), – 115-119.

4. Weaver O. *Insecurity, Security, and Asecurity in the West European Non-War Community* / Emanuel Adler and Michael Barnett (eds.), *Security Communities*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – P.69-118.

5. Weaver O. *Politics, Security, Theory* / O. Weaver // *Security Dialogue*. – 2011. – 42, no. 4-5. – P.465-80.

6. Edkins J. *Poststructuralism & International Relations: Bringing the Political Back in*. Boulder / Edkins J. – CO: Lynne Rienner Publ., 1999. – 164 p.

7. Buzan B., Hansen L. *The Evolution of International Security Studies* / Buzan B., Hansen L. – Cambridge: Cambridge UP, 2009 – 400p.

8. Dillon M. *Governing Terror: The State of Emergency of Biopolitical Emergence* / M. Dillon // *International Political*

Sociology. – 2007. – 1(1). – P.7-28.

9. Fierke K. *Critical Approaches to International Security* / Fierke K. – Cambridge: Polity, 2007. – 288 p.

10. Nyman J. *What is the value of security? Contextualising the negative/positive debate* / J. Nyman // *Review of International Studies* / J. Nyman // *Review of International Studies* – December 2016. – Volume 42, Issue 5. – P. 821-839.

11. Nyman J., Burke A. *Ethical Security Studies: A New Research Agenda* / Nyman J., Burke A. – Routledge, 2016. – 237 p.

Ірина ПОГОРСЬКА,
доктор політичних наук,
старший науковий
співробітник Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

Керованість сучасними глобальними і регіональними процесами прямо залежить від успіху багатосторонньої взаємодії, пошуку колективних загальноприйнятих колективних рішень. Тому зовнішня політика сучасних держав головним чином спрямована на створення більш стабільного передбачуваного міжнародного середовища, в якому віднайдено баланс між національними та колективними інтересами акторів, а комплексна еволюція якого на сучасному етапі є предметом серйозних наукових дискусій. Дослідники стверджують, що простір європейської безпеки з часу завершення холодної війни продовжує процес переформатування шляхом постійної боротьби між різними суб'єктами, які прагнуть бути сприйнятими іншими легітимними агентами в процесі формування нового соціального порядку. У даному контексті ЄС трактується як центральний актор безпеки в регіоні та пропонується до сприйняття як агент-інвестор у збереження наявної ієрархії влади у даному соціальному просторі.

Ключові слова: теорія, безпека, співтовариство безпеки, ЄС, взаємодія.

АННОТАЦИЯ

Управляемость современными глобальными и региональными процессами находится в прямой зависимости от успеха многостороннего взаимодействия, поиска коллективных взаимоприемлемых решений. Поэтому внешняя политика современных государств существенным образом нацелена на создание более стабильной, предсказуемой и безопасной международной среды, где найдены эффективный баланс между национальными и коллективными интересами акторов, а комплексная эволюция которой на современном этапе является предметом серьезных научных дискуссий. Исследователями утверждается, что пространство европейской безопасности с момента завершения холодной войны продолжает процесс переформирования путем постоянной борьбы между различными субъектами в их стремлении быть воспринятыми легитимными агентами в процессе формирования нового социального порядка. В данном контексте ЕС трактуется как центральный актор безопасности в регионе и предлагается восприниматься как агент-инвестор в сохранение существующей иерархии власти в этом социальном пространстве.

Ключевые слова: теория, безопасность, сообщество безопасности, ЕС, взаимодействие.

Політика нерозповсюдження ядерної зброї:

криза чи крах?

Нерозповсюдження ядерної зброї, як ключової світової проблеми, останнім часом все менш помітно у міжнародному порядку денному. Адміністрація Д. Трампа піддала нищівній критиці як такий, що не відповідає інтересам США, Договір з Російською Федерацією про СНО, ініційований президентом Б. Обамою, який набув чинності в лютому 2011 р. замість Договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО), термін дії якого закінчився в грудні 2009 р. За президента Б. Обама ядерні проблеми намагалися розмістити у фокусі міжнародного порядку денного Вашингтона. Було проведено чотири Саміти з ядерної безпеки у 2010 – 2016 рр. Серйозні політичні зусилля спрямовувалися на зміцнення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) і формування консенсусу в Раді безпеки ООН з цих питань. Відбулися позитивні зрушення у досягненні домовленостей з Іраном. 24 листопада 2013 р. члени групи ЄЗ/ЄС +3 держави уклали першу значущу угоду з Іраном з приводу його ядерної програми, розраховану на наступні десять років. В обмін на обмежений і зворотний характер послаблення санкцій

Іран погодився зупинити свою ядерну програму протягом шести місяців. Хоча угода не передбачала довгострокового рішення з приводу іранських ядерних прагнень, вона заклала основу для подальших переговорів. Станом на 2014 р. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) підтвердило, що Іран виконав свої початкові зобов'язання в рамках спільного плану дій. Утім, адміністрація Б. Обама зазнала невдачі у просуванні ратифікації сенатом Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ) і зменшенні ролі ЯЗ в оборонній доктрині США.

Адміністрація Д. Трампа поставила за мету повністю переглянути ядерну спадщину попередника та планує кардинальну модернізацію ядерного арсеналу США. З урахуванням цих новацій скептицизм щодо майбутнього нерозповсюдження ЯЗ виглядає цілком обґрунтованим. Загострення відносин США з Іраном робить примарними розрахунки, що вдасться попередити його перетворення на ядерну державу. Отже, основні проблеми та загрози залишаються, а саме – щодо Росії, Ірану та Північної Кореї.

Фахівці відзначають, що ДНЯЗ, який гарантує

право держав розвивати цивільні ядерні технології, відкриває шлях до ЯЗ через використання відповідного паливного циклу. Багато з процесів, що використовуються у цивільній ядерній енергетиці, можна переналаштувати у військових цілях. МАГАТЕ не здатне адекватно контролювати кожен ядерний об'єкт. Іран використовував свою цивільну ядерну програму як прикриття для вироблення зброї. Проблеми моніторингу і перевірки гарантій ДНЯЗ тільки поглиблюватимуться, тому що все більше країн звертаються до розвитку ядерної енергетики. Зокрема низка країн Близького Сходу, в яких відсутні цивільні ядерні програми, бажають диверсифікувати свою енергетику за рахунок розвитку ядерної енергетики. Такий розвиток подій може вплинути на регіональну динаміку безпеки та підвищити в перспективі загрозу розповсюдження ЯЗ на Близькому Сході.

Нерозповсюдження ЯЗ напряму пов'язане з проблемою ядерного роззброєння. П'ять держав – старих членів "ядерного клубу", відповідно до ДНЯЗ, зобов'язалися прагнути підписання Договору про загальне і повне ядерне роззброєння. ДНЯЗ не визначає

кінцевого терміну досягнення цієї мети. Експертне співтовариство в цілому схильється до думки, що це є надзвичайно віддаленою перспективою, і скептично оцінює наявність руху в напрямку до нього. Ще на Конференції з огляду дії ДНЯЗ 1995 року, в обмін на згоду неядерних держав на продовження Договору на необмежений термін, Сполучені Штати та інші ядерні держави підтвердили свою прихильність ядерному роззброєнню. Але, незважаючи на значні скорочення американських і російських оперативно розгорнутих ядерних боєголовок, обидві країни все ще зберігають величезні запаси ЯЗ, на які припадає понад 90 відсотків її в світі. Багато разів звучали заклики до глибшого скорочення арсеналів ЯЗ, тому що його затягування підриває легітимність ДНЯЗ. Нездатність досягти прогресу в сфері роззброєння була, наприклад, одним із пояснень небажання багатьох держав-членів ООН підтримати санкції проти Ірану за порушення ДНЯЗ.

Найбільшим досягненням політики нерозповсюдження вважається скорочення та ліквідація матеріалів для виготовлення ЯЗ – запасів високозбагаченого урану (ВЗУ) та сепарованого



(виділеного) плутонію. Триває процес конверсії дослідницьких реакторів на ядерне паливо на основі низькозбагаченого урану. З України вивезено до Росії майже 235 кг матеріалу, придатного для конструювання ядерної зброї. Усього ж зі Східної Європи під контролем Міністерства енергетики США вивезли 1559 кг такого матеріалу. Останніми були 700 кг з Польщі.

Незаконна анексія Російською Федерацією української АР Крим та її збройне вторгнення на територію східної України показали порожній характер міжнародних «запевнень» у наданні безпеки, зафіксованих у Будапештському меморандумі 1994 р., та нанесли важкого удару міжнародній політиці нерозповсюдження ядерної зброї. Зокрема фахівці стверджують, що сумний досвід України, яка позбулася ЯЗ, підриває довіру до будь-яких гарантій безпеки, що могли б переконати країни відмовитися від набуття ядерної зброї чи,

тим більш, знищити наявний арсенал ЯЗ. Унікальний досвід України є набагато більш вражаючим, ніж випадки Іраку або Лівії, які стали об'єктами нападу після скасування своїх ядерних проєктів. Агресія Росії проти України дійсно була шоком для міжнародного порядку, збільшила загрозу транскордонних порушень суверенітету та територіальної цілісності – у Європі вважалося, що все це відійшло у минуле, цілком належить Історії. Порушення Росією своїх зобов'язань, узятих згідно з Будапештським меморандумом (як і всією договірно-правовою базою двосторонніх відносин, що налічує близько 400 документів), викликало гостру реакцію занепокоєних загрозою для власної безпеки не тільки в країнах-сусідах РФ, що цілком зрозуміло, а й у віддалених державах. Оскільки російська війна проти України триває і Москва не виявляє жодного бажання повернути Крим Україні, немає сьо-

годніх достатніх підстав для оцінки потенційного впливу українського прецеденту на реалізацію іншими країнами намірів набуття ядерної зброї як гарантію власної безпеки у середньо- та довготерміновій перспективі. Отже, важко погодитися зі співробітником Інституту Брукінгса Р. Ейнгорном, коли він пише, що «шкода для перспектив режимів нерозповсюдження може бути значно меншою за ту, про яку вже попереджували експерти, оцінюючи вплив українського досвіду». Навпаки, В. Мід зазначає: «...у разі, якщо Україна втратить частину території на користь Росії, це покладе кінець нерозповсюдженню, оскільки воно значною мірою не розглядатиметься як раціональне рішення для багатьох країн у всьому світі».

Специфічну, надзвичайно неоднозначну роль РФ у сучасній політиці нерозповсюдження дослідили фахівці з Інституту Брукінгса (м. Вашингтон). Визначаючи, що без Росії успіш-

не здійснення такої міжнародної політики неможливе, оскільки вона є одним зі стовпів ДНЯЗ та грає помітну роль у керівництві МEGATE, а також є «потенційним джерелом чутливого обладнання, матеріалів, технологій і традиційним другом країн, які викликають занепокоєння з точки зору розповсюдження» ЯЗ, американський дослідник Р. Ейнгорн вважає необхідним зазначити наступне¹:

- Небагато проблем нерозповсюдження можуть бути вирішені без активної підтримки Росії або, щонайменше, її сприяння, але Москва часто зручно позиціонується, щоб звести нанівець усі зусилля у цьому напрямку.
- Москва часто нехтує нерозповсюдженням ядерної зброї у порівнянні з іншими російськими цілями: продемонструвати свою підтримку дружніх держав (насамперед, режиму Асада в Сирії. – Авт.), просунути свої комерційні інтереси, ствердити свій статус великої потуги (у тому числі анексією АР Крим та збройною інтервенцією на сході України. – Авт.), завдати США досягти своїх цілей або протидіяти економічним санкціям з американ-

¹ Einhorn R. Prospects for U.S. – Russian nonproliferation cooperation: Russia – An Increasingly Unreliable Nonproliferation Partner./ R. Einhorn.- Brookings Inst., February 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.brookings.edu/research/prospects-for-u-s-russian-nonproliferation-cooperation/>

ської ініціативи.

- Сполучені Штати і СРСР часто мали спільне бачення проблем нерозповсюдження, починаючи з часів переговорів по ДНЯЗ, що для Радянського Союзу був інструментом запобігання Німеччині у набутті ядерної зброї. Але у пострадянські часи, після закінчення "холодної війни", співпраці був властивий непослідовний, непевний характер, її стан різко погіршився після анексії Росією Криму в 2014 р.
- Роздратована становищем отримувача допомоги у питаннях ядерної безпеки та підозрами присутності американських спостерігачів на чутливих російських підприємствах, Москва припинила практично повністю двостороннє співробітництво в галузі ядерної безпеки в 2013-2014 роках, а внаслідок анексії Криму Конгрес США заборонив фінансування таких програм в Росії, що призвело до фактичного припинення співробітництва навіть у тих невеличких сферах, які збереглися.
- Російська влада стверджує, що РФ може ефективно захистити свої ядерні матеріали і засоби без допомоги США. Однак американські фахівці висловлюють серйозні сумніви щодо бажання або здатності Москви самостійно завершити розпочаті у цій сфері проекти, особливо з огляду на тиск санкцій на бюджет Російської Федерації та низькі ціни на нафту.
- Москва створює проблеми для Режиму контролю ракетних технологій (РКРТ); захищаючи російські комерційні інтереси, наполягає на тому, що Режим має відігравати суто технічну роль. РФ не підтримує зусиль з використання РКРТ для обмеження можливостей появи ракет у нестабільних регіонах.
- Росія є провідним критиком сучасної концепції МАГАТЕ про контроль на рівні держав, покликаний зробити перевірки ефективнішими, спираючись на додаткові джерела інформації, в тому числі на дані розвідок держав-членів, а не тільки на дані, отримані традиційними методами контролю стану безпеки. Росіяни стверджують, що надмірна довіра до розвідувальної інформації дозволила Сполученим Штатам та їхнім союзникам домінувати в МАГАТЕ і маніпулювати Агенцією у власних політичних цілях.
- Росія співпрацювала зі Сполученими Штатами, іншими провідними ядерними державами у галузі недопущення порушень ДНЯЗ, ліквідації північнокорейської ЯЗ та попередження набуття ядерної зброї Іраном, але вона припинила взаємодію з цих питань після введення міжнародних санкцій проти неї за незаконну анексію АР Крим. На Конференції 2015 р. по ДНЯЗ РФ порушила традиційний консенсус "старих" ядерних держав, виступивши на

боці делегацій арабських країн щодо суперечливого питання створення близькосхідної без'ядерної зони, при цьому намагалася покласти відповідальність за блокування консенсусу на Вашингтон. На засіданнях п'яти держав-членів ДНЯЗ, які володіють ядерною зброєю, де мали розроблятися практичні поступові кроки, за допомогою яких п'ять держав могли б утвердити незмінну прихильність виконанню своїх зобов'язань по ДНЯЗ у сфері роззброєння, Росія грала роль пасивного, незацікавленого у досягненні результату учасника.

Ігноруючи у душі політичного реалізму реалії дестабілізованої через агресивні дії Москви міжнародної системи, провідний російський фахівець у царині ЯЗ А. Арбатов прагне довести, що необхідно вести у питаннях ядерної безпеки та роззброєння «бізнес як зазвичай», адже Радянському Союзу та США це вдавалося.² При цьому він свідчить: «Із 2012 р. радянська спадщина було багато в чому відроджена: неадекватний доступ громадськості до надійної оборонної інформації; остракізм незгодних із владою аналітиків; прийняття рішень із військових питань за зачиненими дверима під переважним впливом військової бюрократії й військово-промислових лобістів. Поточні російські про-»
2 Arbatov A. Understanding the US–Russia Nuclear Schism/ A. Arbatov/ Survival.- 2017.- Vol. 59.- N 2.- P. 33-66

грами модернізації ядерних сил також нагадують радянську традицію. Різні системи озброєнь, що паралельно розробляються й мають впроваджуватися, дублюють одна другу. Слід зазначити, що здійснюючи масивні програми модернізації ядерних сил 2011–2020 рр. і з гордістю підкреслюючи свої технічні та стратегічні досягнення (? – Авт.), російські воєначальники і політична влада ніколи не висловлювали будь-яке занепокоєння з приводу можливої реакції США та НАТО»³. Далі А. Арбатов вдається до ядерного шантажу Заходу, «пояснюючи» позицію Москви: «Деякі особливості російського мислення, висловлювань і дій щодо ядерної зброї мають розглядатися як дуже серйозні, особливо в часи високої політичної напруги. ...Неповноцінність (Росії – Авт.) зростає в період економічної кризи, низьких цін на нафту і західних санкцій, пов'язаних з катастрофою України (?! – Авт.). Головна небезпека збройного конфлікту виникає не з грандіозних проектів експансії Москви, але з її почуття уразливості та ізоляції, рішучості йти на ризики, щоб утримати свої позиції та уникнути образу слабкої [держави. – Авт.]»⁴. Отже, Захід для власної безпеки має уникати «рішучих ядерних дій» Москви, тобто допомогти їй вийти з ізоляції та визнати її сферу впливу у «близькому зарубіжжі». А. Арбатов має впливових однодумців у

³ Ibidem.- P.58

⁴ Ibidem.- P.59



США, з якими в нього формалізоване партнерство у рамках Ініціативи США – Росія з попередження ядерного тероризму Центру Бельфер з науки та міжнародних відносин Гарвардського університету. Співголова Ініціативи з американського боку – відомий фахівець в галузі міжнародної безпеки, директор Центру, засновник і перший декан Школи (факультету) державного управління ім. Дж. Кеннеді, заступник міністра оборони у першій адміністрації У. Клінтона (під час ядерного роззброєння України), колишній радник низки президентів США та член комісії МEGATE Г. Аллісон, його заступник – С. Сараджян (емігрував з РФ до США у 2008 р., у 2002–2006 рр. – засновник та директор Російського клубу Гарварду, керівник проекту «Росія має значення»). Здавалося б, контакти російських та американських фахівців у сфері нерозповсюдження ЯЗ та протидії ядерному тероризму слід тільки вітати, якби не одна обставина – їхня відверта апологе-

тика путінізму та антиукраїнська позиція. Вона знайшла втілення у рекомендаціях Д. Трампу щодо шляхів нормалізації американсько-російських відносин за авторством Г. Аллісона та головного редактора журналу «Найшнл інтерест» Д. Саймса (емігрував з СРСР у 1973 р. У 1967–1973 рр. – науковий співробітник ІММО АН СРСР, керівник комсомольської організації) у грудні 2016 р. Зокрема, закликаючи до принципового перегляду відносин з Москвою, ігноруючи факт, що Російська Федерація є сьогодні найбільшим державним спонсором тероризму в світі, Г. Аллісон та Д. Саймс пишуть: «Росія унікально підходить, щоб допомогти запобігти набуттю ядерної зброї як терористичними організаціями, такими як Ісламська держава і Аль-Каїда, так і державними суб'єктами. ...Рішення Москви про те, щоб продати чутливі технології або утриматися від таких дій, визначить відмінність між невдачею і

успіхом в справі запобігання розповсюдженню ядерної зброї, яку Ви (Трамп – Авт.) правильно назвали «найбільшою світовою проблемою». Як частину Вашої доктрини "Америка понад усе", ми настійливо рекомендуємо Вам визначити пріоритети життєво важливих інтересів Америки, і з цих позицій слід залучити Росію до того, що найбільш важливо для американських громадян – їхнього виживання та благополуччя»⁵. Звичайно, Україні, як «країні-невдачі» [failed state], позбавленій засобів ядерного стримування, американські експерти пропонують піти на компроміс з агресором, задовольнити апетити російського хижака. На жаль, згадані автори не поодинокі, їхні однодумці з середовища фахівців із проблеми нерозповсюдження є у Центрі міжнародних і перспективних досліджень (м. Вашингтон), Інститу-

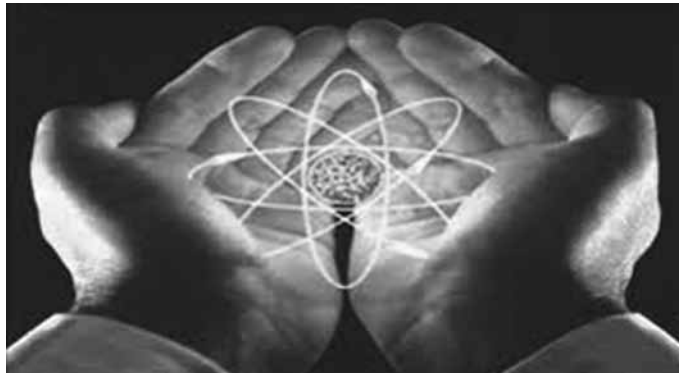
⁵ *A Blueprint for Donald Trump to Fix Relations with Russia. A policy memo to the president-elect. Priority: High* <http://www.belfercenter.org/node/89105>

ті Катона, Монтерейському центрі дослідження проблем нерозповсюдження, Стенфордському університету та ін.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Глобальний режим ядерного нерозповсюдження з моменту вступу в силу ДНЯЗ у 1970 році був досить стійким. Незважаючи на прогнози про «каскад розповсюдження», в даний час існує тільки дев'ять держав з ядерною зброєю, і це число залишається незмінним протягом останніх 25 років. Режим ДНЯЗ є майже універсальним – 190 держав-учасниць та тільки п'ять залишаються поза ним (Індія, Ізраїль, Північна Корея, Пакистан, Південний Судан). Деякі країни добровільно, з власної ініціативи відмовилися від програм створення ЯЗ (Аргентина, Бразилія, Єгипет); кілька інших були змушені зробити це внаслідок дипломатичного або військового тиску (Ірак, Лівія, Південна Корея, Сирія); три колишні радянські республіки успадкували ядерну зброю, але були її позбавлені (Білорусь, Казахстан, Україна); і лише одна країна створила невеликий власний арсенал ЯЗ, перш ніж в односторонньому порядку його ліквідувати (Південна Африка). З блокуванням на 10–15 рр. шляху Ірану до ядерної зброї згідно зі Спільним комплексним планом дій, у разі його виконання (а жодних гарантій цього через перебіг подій на Близькому Сході немає), прийнято вважа-

ти, що жодна без'ядерна країна сьогодні не прагне її набутти. І, незважаючи на випадки контрабанди ядерних матеріалів і збереження зацікавленості терористичних груп у надбанні ЯЗ, навряд чи в них є достатньо розщеплюваних ядерних матеріалів для створення бомби⁶.

Утім, глибокий песимізм щодо майбутнього політики нерозповсюдження ЯЗ властивий реалістам-геополітикам з Центру міжнародних та перспективних досліджень (м. Вашингтон, США, один з керівників та ідеологів – З. Бжезінський), авторам доповіді «Світ поширеного розповсюдження» (2016 р.). Щоправда, автори доповіді виявляють обережність, коли пишуть у преамбулі, що це «не передбачення, а, швидше, розумовий експеримент, мета якого розглянути, яким буде світ до 2030 р. та у який спосіб він може вплинути на світовий порядок в цілому та сучасні концепції стримування та розширеного стримування» (готовності стримувати напад на союзників, друзів і партнерів рівно як на самого себе). При цьому, підкреслюють американські дослідники, «виникнення такого світу не вимагатиме суттєвих глобальних змін», тобто знаходиться, на їхню думку, у 6 Einhorn R. *Non-Proliferation Challenges Facing the Trump Administration*/R. Einhorn.- Washington D.C.: Brookings Ins., March 2017.- 78 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/03/asnpi_201703_nonproliferation_challenges_v2.pdf



руслі міжнародних тенденцій, що вже чітко проявилися. У доповіді виокремлено наступні фактори становлення світу «поширеного розповсюдження ЯЗ»⁷:

- домінування у військовій сфері конвенційних озброєнь США, що послужить мотивацією вступу до «ядерного клубу» нових держав з метою створити потенціал ядерного стримування Сполучених Штатів;
 - ерозія розширеного стримування США, що призведе до втрати довіри до американської «ядерної парасолі» та зростання регіональних загроз з боку таких країн як Північна Корея та Іран;
 - загрози з боку ядерних країн-противників, які представляють загрозу самому їхньому існуванню (як РФ для України. – Авт.);
 - зростання доступу до ядерних технологій та знань;
 - випадковий ядерний вибух або несанкціонований запуск носія ЯЗ.
- Згідно з доповіддю, композиція «розширеного ядерного світу» вигля-

⁷ Murdock C. *Thinking about the Unthinkable in a Highly Proliferated World*/C. Murdock, T. Karako, I. Williams, M. Dyer.- Lanham: Rowman @ Littlefield, 2016.- 88 p.

датиме наступним чином:

- 1.Провідні ядерні держави: Китай, Росія, США;
- 2.Середні ядерні держави: Велика Британія, Ізраїль, Індія, Іран, Пакистан, Південна Корея, Північна Корея, Франція;
- 3.Слабкі ядерні держави: Польща, Саудівська Аравія, Туреччина.

До цього переліку автор з ЦМСД додають «недержавних акторів, які можуть вносити безлад у міжнародну систему, але нездатні визначати її побудову». З методологією авторів гіпотези «розширеного ядерного світу» важко погодитися. По-перше, наочна з часів війни у Затоці 1991 р. перевага США у конвенційних озброєннях протягом останніх 15 років не призвела до розширення «ядерного клубу» – й можна тільки «передчувати», що це неодмінно у близькій перспективі призведе саме до таких наслідків. Влітку 2016 р., наприклад, дослідник з Інституту Катона Д. Бандоу свідчив на сторінках «Форін Аферз»: «Існують чіткі сигнали, що ані Південна Корея, ані Японія не мають серйозних намірів набутти ЯЗ», хоча він цілком схвально ставиться до такого розвитку подій – мовляв, це

полегшить американський тягар союзницьких зобов'язань з підтримання стабільності у Південно-Східній Азії. По-друге, загроза ерозії розширеного стримування за президента Д. Трампа дійсно загострилася, але навряд чи йому вдасться «поховати» НАТО, про смертельну хворобу якої щоразу повідомляють реалісти, або американсько-японський військовий союз. До того ж, не варто переоцінювати дієвість американського розширеного стримування у минулому – це добре знають у Грузії та Україні. По-третє, доступність ядерних технологій виникла не сьогодні і не вчора, а поширення ЯЗ не відбулося. По-четверте, абсолютно випадково аналітиками з ЦМПД сформовані групи ядерних держав – наприклад, якщо США сприятимуть отриманню Туреччиною або Саудівською Аравією ЯЗ, то не в неї в них є шанси потрапити тільки до категорії слабких членів «ядерного клубу»? Постає й питання, чому у списку немає України – адже загроза її існуванню є серйозною та, на жаль, довготривалою. Якщо дійсно відбудеться «поширене ядерне розповсюдження», навряд чи наша країна опиниться поза ним. Але це вимагатиме тектонічних зсувів у міжнародній системі, а не простого лінійного продовження сучасних тенденцій.

Олександр ПОТЕХІН,
доктор історичних наук

International terrorism in modern times: new calls, challenges and threats

УДК 327.56

In 1960's – early 2000, terrorism turned into an absolutely unpredictable phenomenon of foreign affairs. It established a global network, new ways and means for financing of its illegal and criminal actions. Moreover, terrorism of modern times transformed into a universal tool of bringing chaos and destruction into local, regional and global order, undermining interaction between states and citizens, governments and universal international and regional organizations.

The increase of terrorism and terrorism-related activities in war and conflict-torn areas boosts the necessity of timely prevention and reaction towards rooting out not simply the aftermaths of terrorism as such, but all possible causes of this crime.

Deep understanding of terrorism's transformations into a new warfare instrument are integral to establish precise patterns, programs and strategies in tackling the destructive character of terrorism in modern times.

This article is aimed to provide research outline of challenges and threats posed by modern terrorism, understand best strategies in countering terrorism at local, regional and global levels, and to assess

risks of available approaches in strengthening security and stability.

Leading foreign and Ukrainian terrorism experts [1-5] dedicate their research to the issues of establishing a better understanding of reasons, pre-conditions and causes of terrorism as a global threat. Experts are unanimous in their perceptions of the urgent necessity to elaborate key dimensions in preventing terrorism, which could be further applied by respective government and non-government agencies in increasing local, regional and global security and stability. Article provides a somewhat different angle

АНОТАЦІЯ

Сьогодні тероризм став глобальним феноменом, новим інструментом дестабілізації локальної, регіональної та міжнародної безпеки і стабільності. Планетарний масштаб тероризму, його здатність швидко адаптуватися до сучасного розвитку подій світового порядку денного, трансформуватися в наддержавні та світові структури і мережі, створює раніше невідомі небезпеки. Доведено, що розв'язання проблематики тероризму на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях потребує чіткої координації, взаємодії правоохоронних структур, неурядових та урядових інституцій, міжнародних універсальних і регіональних організацій. Підкреслено, що з метою утворення дієвої системи вчасного попередження тероризму та ефективної реакції на наслідки його деструктивних дій державні актори мають застосувати системно-комплексний національний, міжгалузевий і міжнародний підходи в боротьбі з ідеологією релігійного фанатизму, радикального ісламізму, пропагандою екстремізму, націоналізму, сепаратизму та забезпечення належного рівня соціальних стандартів життя.

Ключові слова: тероризм, терористичний акт, безпека та стабільність, попередження тероризму.

towards commonly understood challenges and threats posed by terrorism of modern times.

In early 21st century, terrorist attacks in Washington, D.C. and New York, Boston, Madrid and London, Istanbul, Nice and

Paris, Moscow, St. Petersburg and Beslan, downing of the passenger aircraft of "Malaysian Airlines" MH-17 in the sky over Grabovo in Ukrainian Donbas, tragedies in Berlin Christmas market, Tel Aviv seaside and Stock-





holm city center, became one of the most massive terror incidents against the civilians.

Terrorism of modern times, contrary to the terrorist acts of the second half of the 20th century, has its unique global character, aims to act both locally and globally, and simultaneously destruct the common order of any state governance, creates atmosphere of panic and fear.

Unexpected character of any terror attack, its neglect of any norms of the social, religious or public moral, desire to destroy "all at a time", cruelty and massive blood are the sad, but typical features of modern terrorism.

The illegal, immoral and outlawed activities of terrorism executives, terrorist leaders and terrorists, terrorist organizations lay within the simple outreach: to undermine citizens' trust in the values of democracy, freedom and liberty, respect for human rights and dignities. Terrorism destroys the faith and tends to build a "parallel reality" where denial of any government, fight against the "unfaithful", death for a bigger Goal is a

"ultra-goal" in the global war against "them".

The wide usage of terrorists and terrorist organizations of the social media, on-line coverage of deaths, tortures and seizing of the hostages, 24/7 coverage of terror attacks, continue to strengthen the global outreach of terrorism into everyday life of governments and its citizens.

This contributes to the transformation of terrorism into a new warfare instrument with its broad network of inspirational leaders, recruiters, executives, sponsors and terrorism sympathizers.

Terror, terrorism, act of terror, terror incident, terror-related crime and terrorist activity – all terms seem to be similar in their aims, core and illegal nature. However, the objectives and methods significantly differ depending on every single case. For instance, "to conduct an explosion – to commit an act of terrorism, but to plan an act of terrorism – is a terrorist activity" [6].

Moreover, a terror act, committed in the territory of a foreign state, automatically becomes an act of international terrorism, even though the latter has

its own types: political, state, religious (extremism and radical terrorism), economic, ecoterrorism, cyber, etc.

Terrorism of modern times actively and widely falls into new methods of its warfare; it applies conventional and non-conventional approaches in reaching out for its goals: killing civilians, increasing insecurity and destabilizing stability. Thus, terrorism in the 21st century becomes a new actor in the global arena; it has already transformed into a new global player, a phenomenon which affects developments at local, regional and international stages.

In the second half of the 20th century, terrorism was predominantly a marginal activity, performed by individuals, who strongly believed that their mission was accomplished only when political adversary, opponent or a foe disappeared from political horizon as a result of their physical destruction (assassination, suicide enforcement, poisoning, etc.). Terrorism of those times was largely of a local, rather than a global nature. It had its smaller goals and less visible affects.

Contrary to the modern international developments, terrorism of current times strives to achieve an effect of "live presence" from the largest number of its "audience". Modern terrorism's objectives are to bring panic and chaos, to force citizens to disregard common rules and traditional ways in conflict resolution.

For example, the assassination of Prime Minister of the Kingdom of Sweden O.Palme in 1986, in a tiny quite street in winter Stockholm, had different goals and aims compared with the deadly truck attack in Stockholm city center on April 7th, 2017.

Unfortunately, but the abovementioned brings more questions than answers: what are the most effective ways of preventing the colossal spread of terrorism across the globe? How should the governments and global actors react towards terrorist incidents to avoid the transformation of the world order into the terrorism-led order? Who are the frontrunners in the fight against terrorism? Should one restrict the religion if it inspires religious fanatics to commit

violent crimes?

Following this, let us recollect the recent attack in Stockholm city center, by “Ähléns” shopping mall on April 7th, 2017. The author believes that the reaction of the law-enforcement officers, their coordinated efforts in timely reaction and follow-up measures facilitated strengthening of public’s trust into the government, rescue and legal institutions that the situation was under control.

When it comes to aftermath of any terror attack, the question often stays the same: did the national security forces do their best to guarantee security and stability, prevent further attacks and calm down the public being shocked by the tragedy?

In particular, when discussing the mentioned questions in the context of Stockholm truck attack, one may most probably receive positive answers. Firstly, because there were neither public panic nor chaos. Secondly, rescue services, police, emergency and special bomb squads had a rapid reaction in shutting down public transportation, bringing

helicopter teams in the sky for a better city patrol. All the efforts were done for a better public safety and security. It is noteworthy to mention that the days following the deadly attack, the police “were praised for their efforts during the terror attack on Friday and since then flowers have been handed over to police at the crime scene and Stefan Hector, head of the police’s National Operative Unit (NOA), has been praised on Twitter for his contribution to a press conference on Friday” [7].

Jonas Gummesson, journalist of the daily Sweden’s newspaper “Svenska Dagbladet” wrote in his op-ed the following day: “When Palme was assassinated paralysis wrecked from the very beginning and the normal routine was sidelined. It stayed in Swedish society for decades. Now the impression is different. Emergency operations and police work seems to have been handled professionally. It gives a certain comfort when the police and the military quickly took control of the situation when terror takes over our lives” [8].

Let us assume that the

positive appraisal of law-enforcement actions were direct results of “the exercise carried on April 5-6th, 2017 by the police, the armed forces and the Swedish Security Service (SÄPO), handling a serious terror attack. Jonas Hysing [7], national head of police operations, is convinced that the exercise contributed to the police’s actions on April 7th, 2017”.

In his statement in connection with the incident in Stockholm, Prime Minister of the Kingdom of Sweden Stefan Löfven said: “The police have reinforced their presence throughout the country and in strategic locations, and report that one person was arrested. The National Task Force is in operation. The Swedish Armed Forces are on heightened alert. The Government held its urgent meeting. The police are investigating this as a likely terrorist attack. If it is a terrorist attack, and regardless of whether it was carried out by an organization or a lone perpetrator, the aim of terrorism is to undermine democracy. To sow discord between people, so that more people will begin to hate and dis-

trust one another. But those kinds of acts will never succeed in Sweden. We know that our enemy is this kind of vile murderer – not one another. We will use all of Sweden’s strength to track you down. Our message will always be clear: You cannot suppress us. You cannot control our lives. You will never win... The Government and I will work tirelessly to ensure your security. Take care of each other. Together we will take care of Sweden” [9].

Practice shows that counter-terrorism operations are often effective with less public and media attention. Approach “the less – the better” was actively applied in Sweden due to the general approach of causing less stress for the families of victims and injured, for the less traumatized syndrome of the public and for the better concentrated work of those taking the lead in the investigation.

Representatives of the law-enforcement, security agencies of Sweden and investigators in the case held press-conferences, which remained the only source of information



about the stage of the terrorist crime investigation, number of victims and injured. None of the media reporters violated a “silent rule”: “don’t write before exactly knowing what has actually happened”. This perfect partnership among the public (ready to report, assist and inform), the prosecutors (“we will follow the provisions of the national legislation and respective rules”) and the media (not printing names of the victims until it’s finally confirmed, not showing their faces, not disturbing families in mourning, not stirring the panic with wild guesses of who committed the crime).

One may argue whether these patterns were 100% effective, but the atmosphere in the Swedish society was filled with trust to the government and investigation authorities, deep gratitude for their perfect exercise of their tasks. Isn’t it the best answers to any arguments and negative comments?

However, it remains essential for the government to be able to learn from the mistakes undertaken in the course of any counter-terrorism activity. Only knowing the failures and short sights, the government efforts in drafting better legislation or improving existing national security strategies, become a success. In evaluating state programs on counter-terrorism issues, government and law-enforcement authorities often strengthen provisions of the national criminal legislation as the follow-up steps in enhancing security measures in the terror attack’s aftermath.

Updates on counter-ter-



rorism activities and special operations are an integral part of any local, regional or global fight against terrorism. Meanwhile, this fight should be extremely careful, because the non-stop broadcasting of counter-terrorism activities may lead to an unexpected negative effect – turn the defeated terrorists into martyrs, whose crimes may be followed by their sympathizers.

Still, it is crucial to refrain from despair, because doing so, the international community risks stopping the elaboration of its effective measures and methods of preventing and counteracting terrorism.

Economic hardships, political insecurity, deepening of political turbulences, welfare failures, corruption and organized crime, devaluation of moral values are among the top risks to undermine not only national and international security and stability. These are also the risking factors when comes to restricting the establishment of new terrorist organizations and limiting activity of the existing ones.

The very absence of a

commonly acknowledged term of the international terrorism depicts multilateral and complex nature of this phenomenon.

International terrorism continues to grow and transform; conflict-torn areas continue to turn into terrorism-affected zones. Political crisis, failure to apply all available diplomatic, political, social and economic resources in conflict resolutions, deepens the existing troubles and strengthens capacities of terroristic organizations (ISIL, Boko Haram, Al Qaeda, Taliban, Jabhat al-Nusra, Jamaat ul-Ahrar). New centers of influence stir new chaos in different areas, especially in the states with fragile political and economic structures. All these leads to confrontations and military conflicts, bears terrorism as a new conflict type of small and medium-range of its criminal activities. It also undermines values of democracy, freedom and liberty, respect for human rights and dignities. Current developments in Iraq, Syria, Afghanistan, Libya, Egypt, Yemen, Algeria, Oman, Tunisia, Morocco, Israeli-Palestian and

Ukrainian-Russian borders are often direct violations of the norms and principles of the international law, UN Charter, 1975 Helsinki Final Act, respective resolutions of NATO, EU, Council of Europe, League of Arab States, and other regional organizations.

Global Terrorism Index 2016 data states that “of the last 16 years, the worst year for terrorism was 2014 with 93 countries experiencing an attack and 32,765 people killed. Since 2006, 98 per cent of all deaths from terrorism in the US have resulted from attacks carried out by lone actors, resulting in 156 deaths. ISIL foreign fighters who have gone to Syria generally have high levels of education but low incomes, with many fighters joining in part due to a feeling of exclusion in their home countries” [10].

International institutions and leaders of government and non-government organizations strongly support the necessity to strengthen the existing methods in countering terrorism, developing new ways of ceasing its financing sources (illegal arms flow, drug and human trafficking, children and adult slavery, etc.).

When facing any terror attack or terror-related crime, local, regional and global actors tend to establish clear and understandable rules for preventing future attacks and follow the aftermath of the current tragedy.

“The strongest prevails” approach in the local, regional and global fight against terrorism is a direct path to deepening the existing conflict. Rooting out causes of terrorism and

destroying its networks solely with military, political or economic ways will not be a successful option either.

So, what are the suggested methods in countering terrorism of modern times? Firstly, to combine “soft power” tools (neutralizing terrorism pre-conditions) with legal, military and political ways. Secondly, to understand that the phenomenon of terrorism isn’t simply about terrorist act or attack, it’s a bigger network with new terrorism abilities to rapidly change terrorist locations, objectives, terrorism recruits and sponsors. Thirdly, to see the logic of terrorists and terrorist organizations is one of the ways to contribute to the drafting process of the relevant national and international strategies on counter-terrorism, terrorism prevention, terror attacks’ follow-up measures. Fourthly, to elaborate strategies aimed to prevent the attack rather than to simply strengthen follow-up actions. Finally, to adapt modern international system to the realities of the modern challenges to peace and stability brought by terrorism and terrorism-related activity.

References:

1. David C. Rapoport “The Four Waves of Modern Terrorism”. Available at: <http://international.ucla.edu/media/files/Rapoport-Four-Waves-of-Modern-Terrorism.pdf>
2. Ekaterina Stepanova (2008) “Terrorism in Asymmetrical Conflict. Ideological and Structural Aspects”. SIPRI Research Report No. 23. – 186 p.
3. Martha Crenshaw, Gary La Free (2017) “Countering Terrorism: No Simple



Solutions". Brookings Institution Press. – 272 p.

4. Антупенко В.Ф. “Международная криминология. Опыт исследования терроризма”. – М.:Феникс, 2011. – 356 с.

5. Емельянов В. П. Злочини терористичної спрямованості (тероризм): монографія /В. П. Емельянов. – Х.: Рубікон, 1997. – 160 с.

6. Zakon Ukrainy “Pro Borotbu z Teroryzmoz” [Law of Ukraine “On the Fight Against Terrorism”]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

7. Alexander Zeilon Lund, Jani Pirttialo, Karin Thurfjell, Erica Treijs “Missstänkte 39-åringen skulle utövas: “Väcker frågor” (10 April 2017). – Pp.6-7.

8. Jonas Gummesson “Polisarbetet ger viss tröst när terrorn tar över”, “Svenska Dagbladet” (08 April 2017). Available at: <https://www.svd.se/polisarbetet-ger-viss-trost-nar-terrorn-tar-over/av/jonas-gummesson>

9. Statement by Prime Minister of the Kingdom of Sweden Stefan Löfven in connection with the incident in Stockholm. Available at: <http://www.government.se/statements/2017/04/statement-by-prime-minister-stefan-lofven-in-connection-with-the-incident-in-stockholm/>

with-the-incident-in-stockholm/

10. Global Terrorism Index 2016. Available at: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf>

АННОТАЦИЯ

Терроризм сегодня стал глобальным феноменом, новым инструментом дестабилизации локальной, региональной и международной безопасности и стабильности. Планетарный масштаб терроризма, его способность быстро адаптироваться к событиям международной повестки дня, трансформироваться в надгосударственные и международные структуры и сети, порождает ранее неизвестные вызовы. Автор убедительно доказывает, что продуктивная борьба с этим явлением требует четкой координации, взаимодействия правоохранительных структур, неправительственных и правительственных институций, международных универсальных и региональных организаций. Противостоять этому явлению и его последствиям возможно, применяя системно-комплексный национальный, межотраслевой и международный подходы в вопросах борьбы с идеологией фанатизма, радикального исламизма, пропагандой экстремизма, национализма, сепаратизма и обеспечения должного уровня социальных стандартов жизни.

Ключевые слова: терроризм, террористический акт, безопасность и стабильность, предупреждение терроризма.

SUMMARY

It is concluded that terrorism of modern times became an international phenomenon, new instrument of destabilizing local, regional and global peace and stability. Large-scale nature of terrorism, its abilities to swiftly change towards the modern developments in global arena and quickly transform into supranational and international structures and networks, poses previously unknown security threats. It is proven that in order to tackle challenges of terrorism at national and international levels, one needs a clear coordination, partnership among law-enforcement structures, NGOs and government institutions, international universal and regional organizations. It is stressed that the establishment of an effective system of timely addressing the threats of terrorism, preventing of its destructive actions, is essential. Thus, state actors should apply systematic and complex national and international approaches to fight with the ideologies of religious fanaticism, radical Islamism, propaganda of extremism, nationalism, separatism and providing of efficient social welfare to country's nationals and citizens.

Keywords: terrorism, terrorist acts, security and stability, preventing terrorism.

Kateryna TYMINSKA,
PhD in political science,
second secretary of
the Ministry of Foreign
Affairs of Ukraine

Міжнародний тероризм як фактор впливу на стан безпеки України

УДК 323.28

Сучасний тероризм характеризується багатоплановістю руйнівного впливу на різні сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, духовну, а також на національну, суспільну, державну, воєнну, інформаційну безпеку тощо. Із політично вмотивованою насильницькою ідеологією тероризм становить серйозну небезпеку для світової спільноти та окремих держав, зокрема й для України, яка вже декілька років є об'єктом зазіхань на наші східні території зі сторони Російської Федерації.

З огляду на те, якого характеру тероризм набув сьогодні та те, як його трактують політологи, можна дати узагальнююче визначення феномену “тероризм” – міжнародна або внутрішньодержавна організована діяльність, що має міжнародний характер та спрямована на створення відповідних організацій чи груп для вчинення вбивств та замаху на вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, застосування насильства і захоплення людей як заручників, з метою отримання викупу, насильницького позбавлення особи свободи, поєднаного з глумом над нею, застосування тортур, шантажу і т. ін.; тероризм може супроводжуватися руйнуванням та пограбуванням житлових приміщень, будівель

та інших об'єктів. Мета тероризму – нанесення шкоди демократичним та прогресивним соціальним перетворенням; залякування людей; насильство над людьми та їх фізичне знищення на догоду реакційним поглядам та ідеологіям фашистського, расистського, анархістського або військово-бюрократичного змісту; отримання кримінально-злочинними елементами чи організаціями, групами, особами матеріальної та іншої вигоди.

Проте слід відрізнити міжнародний та внутрішній тероризм. Міжнародний є загрозою для світового правопорядку, міждержавних відносин та міжнародної безпеки, а головним суб'єктом міжнародного тероризму є терористичні угруповання. Так, Л. Маджорян визначає, що тероризм є міжнародним, коли:

- терористичний акт спричинений проти тих, хто захищений міжнарод-

Summary

The article gives the particular features of international terrorism at the current stage, external and internal factors are enumerated. The situation in the world has radically changed after events of September 11, 2001 in the USA. It is underlined that the most probable and dangerous challengers and potential threats posed to Ukraine are caused by the Russian Federation's international state-sponsored terrorism. And we warn of the high probability of the terrorist social network enlargement.

Keywords: terrorism, international terrorism, russian aggression, Ukraine, Donbass, cyberattack, cyberterrorism.

- ним правом;
- терористи є громадянами однієї чи різних держав, але злочин скоєний за межами цих держав;
- готуються терористичні акти в одній державі, але скоюються в іншій;
- після нападу в одній державі, терорист переходить в іншій, що ставить питання про його екстрадицію [1].

Внутрішній тероризм виникає на підставі протиріч всередині держави, що не знайшли свого вирішення. Це є однією з найгостріших форм внутрішньополітичного протистояння. Такий вид тероризму має два основні прояви:

- діяльність внутрішньополітичних екстремістських сил (опозиційний

тероризм);

- тероризм між політичними силами, що не знаходяться при владі та використовують терористичні методи.

У виникненні та поширенні тероризму й екстремізму певну роль відіграють державно-політичні та геополітичні фактори. Існуючі протиріччя й конфлікти між деякими державами та країнами сприяють підвищенню інтересу держав до використання тероризму й екстремізму з метою ослаблення протидіючої сторони.

З урахуванням того, що кожна країна, провадячи свою зовнішню політику, переслідує певну мету, будь-яка акція міжнародних терористичних структур може водночас завдати шкоди одним і певним чином зіграти на користь інтересам інших держав. Це основне джерело так званих подвійних стандартів при оцінці терористичних загроз дозволяє тероризму поширюватися, еволюціонувати, прикриватися політичною, релігійною та національно-визвольною риторикою.

Сьогодні об'єктами інтересів міжнародного



тероризму виступають місця масового скупчення народу, урядові будівлі, дипломатичні представництва країн за кордоном, урядові комп'ютерні мережі, транспортні засоби (літаки, потяги), етнічні групи, замаху та вбивства політичних лідерів, олігархів, викрадення людей або ж розхищення політичної системи певної країни зсередини. Також, у зв'язку з прийняттям країнами додаткових заходів безпеки, міжнародний тероризм може зосередити свою діяльність на нових цілях – нафтопроводах, системах енергопостачання, водних комунікаціях та інших важливих об'єктах стратегічного характеру.

Сучасний міжнародний тероризм носить всеохоплюючий характер та має різноманітні форми проявів, які так чи інакше можуть вплинути на стан безпеки України з огляду на сучасні політичні зміни та втручання Російської Федерації на територію Донбасу та Криму, що веде до загострення конфронтації між Сходом та Заходом України та уможливорює радикалізацію настроїв у суспільстві.

Однією з найпоширеніших форм міжнародного тероризму є національно-визвольний тероризм, що ставить за мету відділення від держави–поневолювача, отримання національної автономії для усунення дискримінації. Так, Росія пояснює утворення ДНР та ЛНР і відділення Криму від України як наслідок дискримінації російськомовного населення. Тут можна провести паралелі в політиці, яку провадить Росія: Молдова – Придністров'я, Грузія – Південна Осетія та Абхазія.



Другою поширеною формою міжнародного тероризму є національний релігійно-визвольний рух. На сьогодні ця форма тероризму не є фактором впливу на стан безпеки України, адже більшість українців є християнами, і будь-які інші релігійні осередки на території України мирно співіснують з українськими християнами.

Наступна форма міжнародного тероризму – «правий» тероризм, що ставить за мету ліквідацію парламентської демократії і запровадження авторитарного режиму, тобто диктатури. Сьогодні діяльність «правих» в Україні не носить загрозливого характеру та не може розглядатись як фактор впливу на безпеку України.

Тероризм соціал-революційного характеру, спрямований проти пануючого режиму, мав досить чіткий і виражений характер в XIX ст. Так, після Революції Гідності 2013 року та усунення попереднього уряду від влади політична ситуація в Україні не стабілізувалась повною мірою, що спричинено глибокою економічною кризою в країні та проведенням АТО на Сході. Це породжує нові протести та мітинги проти влади. А, як відомо, коли революція не принесла бажаних плодів – вона

неодмінно повториться знову.

Фактором, що несе зовнішню загрозу безпеці України, є геополітичне розташування України, яке є досить вигідним з огляду на те, що територією нашої країни пролягають маршрути міграції й товарообміну між Азією та Європою, супроводжувані такими чинниками як нелегальний перетин кордону та контрабанда. Також відсутність надійного міграційного контролю не лише в Україні, а й в країнах колишнього СРСР та корумпованість прикордонних служб спрощують подальшу нелегальну міграцію до країн Європи, яка вже тривалий час є об'єктом тероризму.

Останнім часом відзначається збільшення міграційних потоків з країн із нестабільною політичною ситуацією, кількості спроб в'їзду на територію України іноземців, підозрюваних у причетності до терористичної діяльності або у зв'язках з терористичними організаціями у процесі економічної та іншої міграції.

В умовах формування глобального інформаційного суспільства та стрімкого розвитку комп'ютерних технологій поруч зі звичайним тероризмом зростає загроза тероризму в цифровому просторі.

З огляду на це, кібернетичні атаки стали інструментом ведення війни поруч із бойовими діями на суші, морі, в повітрі та космічному просторі.

Тому об'єкти-цілі кібернетичної атаки принципово не відрізняються від об'єктів-цілей військової операції або терористичної атаки.

Як наслідок, критерії відбору об'єктів, що мають важливе значення для національної безпеки та оборони України, потребують першочергового захисту від кібер-тероризму і повністю залежать від можливостей кібер-агресора та завдань, що ставляться перед ним.

Об'єктами кібер-атаки можуть бути як державні установи, спеціальні служби, так і політичні організації, окремі хакери або їх організовані групи [4]. У цьому контексті загрозу українській безпеці становлять можливі напади російських хакерів на урядові портали з метою не лише видалення інформації чи розміщення фейкових повідомлень, а й повномасштабної інформаційної війни.

Безумовно, не лише тероризм впливає на стан безпеки країни. До найсуттєвіших чинників, що «сприяють» виникненню конфліктогенної ситуації, яка, у свою чергу, може стати підґрунтям терористичних атак, є такі:

- економічна криза; хронічна політична нестабільність;
- руйнування історичних, культурних, моральних, гуманітарних цінностей;
- зростання націоналізму, національної нетерпимості, релігійного екстремізму та сепаратистських настроїв; зацікавленість у

дестабілізації ситуації з боку інших держав, низки закордонних терористичних, релігійних, націонал-радикальних та інших організацій;

- негативні процеси у соціальній структурі, що призвели до маргіналізації багатьох соціальних груп;
- падіння життєвого рівня, стан психологічного дискомфорту, тривоги й безвиході, незахищеності, що відчула на собі значна частина населення [5].

Ефективне запобігання тероризму сьогодні є нагальним питанням державної політики України. Сучасна антитерористична політика України це механізм із поєднанням політичних, правових, інформаційних, соціальних, організаційних, контррозвідвальних, оперативнопосукових, фінансових та інших заходів, до яких органи державної влади й управління залучаються відповідно до нормативно-правових актів, а громадські організації – на засадах співпраці та сприяння.

Для організації і проведення антитерористичних операцій та координації діяльності суб'єктів, що ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, згідно з Указом Президента України від 11

грудня 1998 року створено Антитерористичний центр при СБ України.

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» на АТЦ покладається: розробка концептуальних засад та програм боротьби з тероризмом; збір, узагальнення, аналіз та оцінка інформації про стан і тенденції розвитку тероризму в Україні та за її межами; організація та проведення антитерористичних операцій, а також координація діяльності суб'єктів, що ведуть боротьбу з тероризмом або залучаються до конкретних антитерористичних операцій; організація та проведення командно-штабних навчань і тренувань; участь у підготовці міжнародних договорів України та надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері боротьби з тероризмом, фінансування проведення суб'єктами, що ведуть боротьбу з тероризмом, антитерористичних операцій, а також проведення заходів щодо попередження, виявлення та припинення терористичної діяльності; взаємодія зі спецслужбами, правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з проблем антитерористичної діяльності. АТЦ України

співпрацює із Міністерством надзвичайних ситуацій, МВС, Державною прикордонною службою, МО та іншими.

У сучасних умовах загрози тероризму на території України наша держава має не лише підтримувати міжнародну спільноту у боротьбі із міжнародним тероризмом та всіляко сприяти цьому, а й обрати принципову позицію із засудження будь-яких форм і проявів тероризму, забезпечити міжнародну співпрацю СБУ, МО та МВС України із закордонними органами в інформаційному обміні під час спільних контр- та антитерористичних операцій, посилення антикримінального складника протидії терористичній та сепаратистській діяльності, реформування системи аналітичного забезпечення антитерористичної діяльності, впровадити європейську модель підготовки кадрів у цій сфері, розробити та впровадити на державному рівні системи професійної та ефективної протидії спецпропаганді РФ проти України.

Список використаних джерел:

1. Моджорян Л. А. Тероризм: правда і вигадки / Л. А. Моджорян. – К. : Політвидав України, 1985. –

175 с.

2. Потеряхіна І. С. Роль кібертероризму в сучасних міжнародних відносинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/183-protsesy-rehionalizatsii/368-rol-kiberteroryzmu-v-suchasnykh-mizhnarodnykh-vidnosynakh>

3. Крутов В. Концептуальні підходи до проблеми виникнення та поширення екстремізму й тероризму / В. Крутов // Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації: збірник матеріалів круглого столу (21.02.2011 р.). – К.: НІСД, 2011. – С. 22–23.

4. Ліпкан В. А. Національна безпека України : нормативно-правові аспекти забезпечення : [монографія] / Володимир Анатолійович Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 180 с.

5. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

6. Антитерористичний центр при Службі безпеки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=98861&cat_id=101375

Наталія АГАФОНОВА,
слухачка Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті наводяться особливості міжнародного тероризму на сучасному етапі, описуються зовнішні та внутрішні чинники. Підкреслюється, що найбільш ймовірні і потенційні загрози для України обумовлені спонсоруванням тероризму Російською Федерацією. Також обумовлено зростання терористичних атак в мережі Інтернет в умовах формування глобального інформаційного суспільства.

Ключові слова: тероризм, міжнародний тероризм, російська агресія, Україна, Донбас, кібер-атаки.

АННОТАЦИЯ

В статье приводятся особенности международного терроризма на современном этапе, описываются внешние и внутренние причины. Очевидно, что для Украины потенциальную угрозу терроризма несет агрессия со стороны Российской Федерации. Также угроза террористических атак возрастает в условиях формирования глобального информационного общества.

Ключевые слова: терроризм, международный терроризм, российская агрессия, Украина, Донбас, кибер-атаки.



Архів фотодокументів ЦДАВО України

МІНІСТР
Закордонних Справ
14 липня 1918 р.
Ч. 3766
IV (19)

Високоповажаний Пане
Миколай Лаврентієвич.

Ідучи на зустріч тим бажанням і намірам, що висловлені Вами в листі від 2-го липня ц.р./Ч. 40/ в справі неземаного переходу заводів Наваль і Руссуд в Миколаєві до німецької фірми Блом і Фос, я, не маючи точних відомостей, не можу цілком успішно задовольнити в тому, аби унеможливити цей перехід власності, або хоч обмежитись встановленням непорушності прав Української Держави на всі ті суди і властиві їм приналежності, що будувались або лагодились до останнього часу на вищезгаданих заводах.

Бачачи самим енергійним способом сповнити означені завдання і маючи намір непохитно в цій справі одстоювати перед представниками Центральних Держав інтереси Української Держави, прошу Вас не відмовити мені в доброземі і полегшенні мого завдання в той спосіб, щоб подати мені до уваги точні відомості про перехід заводів Наваль і Руссуд до нових власників та про стан судобудівництва в останній час, зазначаючи при цьому повод до перепродажу, умови продажу, час останнього, державно-юридичну правоздатність нових власників, становаще судобудівництва в протязі останнього часу, сповнені і несповнені замовлення за останній час та інші подробиці, що торкаються зазначеної справи і можуть бути відомі Вам.

З уваги на необхідність встановлення зазначених вище відомостей, безумовно потрібних для зносин з представниками Центральних Держав, я сподіваюсь, що Ви Високоповажаний Пане, докладатимете, аби не позбавити мене можливості досягнути бажаних наслідків в розв'язанні зачепленої справи.

Надіючись на Вашу прихильність користуюсь нагодою висловити Вам почуття щирої пошани до Вас.

Управляючий Міністерством
Справ Закордонних:
Склясарів С. М. Панасевич.

Лист Міністра закордонних справ Д. І. Дорошенка до Товариша Військового міністра у морських справах М. Л. Максиміва від 15 липня 1918 р. з проханням надати відомості про стан судобудування в Миколаєві. ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 179, арк. 63-63 зв.

В. Г. Превосходительству
ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ИНОСТРАННЫХ ДѢЛ.

Прилагаю при сем:
1) копию письма главного руководителя заводов "Наваль" и "Руссуд" Привлеченный от 15 июня с.г. за № 3/118,
2) три приложения к означенному письму и
3) копию телеграммы, посланной мной главному руководителю заводов 26 июня с.г., -

прошу Ваше Превосходительство обратить внимание на то, что Общество Николаевских заводов и верфей "Наваль" и Русское Судостроительное Об-во "Руссуд" являются акционерными предприятиями, созданными на частные капиталы. Между тем, германское командование заявило главному руководителю заводов, что оно, возможно, устранить представителей Общества от всякого участия в делах заводов и своими фактами установить состояние заводов и находящийся в них инвентарь и материалы; при этом оно вынуждено будет прекратить исполнение всяких работ как по составлению отчетов, так и вообще по приведению в известность состояния заводов к моменту их закрытия.

Директор Правління Миколаївських судобудівних заводів
М. К. Кульмана до Міністра закордонних справ Української Держави
Д. І. Дорошенка від 29 червня 1918 р. із проханням прийняти миколаївські судобудівні заводи під своє покровительство й захист. ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 179, арк. 35-35 зв.

Лист директора Правління миколаївських судобудівних заводів М. К. Кульмана до Міністра закордонних справ Української Держави Д. І. Дорошенка від 29 червня 1918 р. із проханням прийняти миколаївські судобудівні заводи під своє покровительство й захист. ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 179, арк. 35-35 зв.

Когда заводы начнут
работата?

Многие через два завода
начнут работать. Больше точ-
но определять время начала
работы представителям заво-
дов, которые затрудняются, так
как это еще будет зависеть
и от наличия достаточного
сырья и топлива. Дело в том,
что в настоящее время на
заводах некоторые сырьевые
материалы достаточное коли-
чество для начала работы,
которого же сырья нам очень
мало или совсем нет. По
этому, время открытия и на-
чала работ стоит в зави-
симости от скорости поста-
вок.

Теперь же мы заводом со-
бачим для работ и т.д.

Какие мастерские по-
дуть первыми?

Самые большие и глав-
ные мастерские будут
первыми.

Украинское правительство
намечает для заводов за-
казы, но с тем, чтобы
они не мешали работам.

Статья «Къ открытію заводовъ (Бесѣда съ г. Кульманомъ и г. Юреневымъ)» з газети «Путь Соціал-Демократа» від 8 вересня 1918 р. № 77 із записом повідомлення про умови підписаного в Берліні контракту з німецькою фірмою «Блом унд Фосс»

Маловідомий факт Берлінських переговорів 1918 року в справі повернення Чорноморського флоту Україні

Проблема миколаївських суднобудівних заводів у 1918 р. набула величезного загострення внаслідок внутрішніх і зовнішніх негараздів та вимагала від молодого Української Держави максимального використання міжнародних зв'язків і ведення продуктивних переговорів. Про ту ситуацію так писав у своїх спогадах гетьман Павло Скоропадський: «...В первые же дни у нас было решено, что необходимо, чтобы весь флот был украинским... Наша главная деятельность заключалась в том, чтобы добиться передачи флота нам, что и было достигнуто, к сожалению, лишь осенью и то на очень короткий срок... Немцы же вели в отношении флота политику захвата и, скажу, захвата самого решительного. ...дело дошло до того, что в Николаеве были захвачены все наши кораблестроительные верфи с[о] строящимися там судами, между прочим, там было несколько судов небольшого типа, называемого «эльпидифор», немцы особенно хотели им[и] завладеть. Я решительно протестовал, и верфи эти нам вернули. Вообще, все время приходилось шаг за шагом отвоевывать морское добро...» [1]. Однак в історичній літературі досі не згадувалося про участь представників від миколаївських суднобудівних заводів у делегації, очолюваній Головою Ради Міністрів Української Держави

Ф. А. Лизогубом, яка вела переговори в Берліні у справі повернення Чорноморського флоту. Автор виявила відомості про цей факт, досліджуючи історію Миколаєва 1917–1921 рр. в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Державному архіві Миколаївської області та Державній науковій архівній бібліотеці.

До початку революційних подій у Миколаєві працювало три суднобудівні заводи, що за потужністю та обладнанням вважалися одними з найбільших і найкращих в Європі. У березні 1918 р. на миколаївських суднобудівних заводах знаходилася на добудові в різній ступені готовності значна кількість бойових кораблів і суден цивільного призначення. Так, на найбільшому з трьох підприємств – суднобудівному заводі «ТМЗіВ» («Наваль») Акціонерного Товариства Миколаївських заводів і верфей, заснованому 1895 р. бельгійськими підприємцями Ж. Франсуа і Е. Делуа й уведеному до експлуатації 1897 р., на стапелях стояла землечерпалка «М. Лисовский» і баржа для потреб заводу. На воді добудовувалися лінкор «Демократия» («Император Николай I»), крейсер «Адмирал Нахимов», есмінець «Цериг», «Занте», Корфу» та «Левкос», конвой підводних човнів «Эльборус», танкер «Баку», землечерпалки для р. Дон і р. Кубань, зем-

лесос «В. Наумов», плавкран для Новоросійського порту, колісні буксири «Старочеркасск» та «Нахичевань», буксирний пароплав «Лисичанск», парові землевідвізні шаланди «Акманай», «Арабат», «Миус», «Кизилташ», «Анакрия», «Темир» і «Парфенион».

На другому за розмірами заводі, що належав Російському суднобудівному акціонерному товариству («Руссуд»), фактично побудованому за півтора роки 1911–1912 рр., на стапелях стояли крейсери «Адмирал Корнилов» та «Адмирал Истомин», а також 12 корпусів десантних пароплавів типу «Эльпидифор». Повністю готовий десантний пароплав «Эльпидифор» № 410 і майже добудований № 411 німецьке командування згодом ревізувало та включило до складу власного флоту. Корпус крейсера «Адмирал Лазарев» та 6 корпусів десантних пароплавів знаходилися на воді в стані добудови. На воді добудовувалися підводні човни «Пеликан» та «Лебедь», корпуси яких збиралися на замовлення ТМЗіВ.

Третім суднобудівним і судноремонтним заводом було Миколаївське відділення Балтійського суднобудівного і механічного заводу. Тут на воді на добудові знаходився підводний човен типу «Американский Голланд» (АГ-21), на стапелях збиралися АГ-22 та АГ-23. Частина ще трьох човнів (АГ-24 –

АГ-26) зберігалися на заводі. На ремонті стояв підводний човен «Нерпа». Завод також добудовував на воді буксирні пароплави «Джалита», «Святой Сергей» і батопорт для аварійного доку Севастопольського порту [2]. Отже, на початок революції багато кораблів на миколаївських суднобудівних заводах знаходилися на стапелях, інші були спущені на воду й добудовувалися.

За даними архівів, у 1916 р. у Миколаєві мешкало понад 157 тис. жителів, із яких майже 25 тис. працювали в суднобудівній промисловості, що була основною галуззю економіки міста. Зважаючи на те, що кожен заводчанин мав сім'ю, у підрахунок маємо понад половину мешканців Миколаєва, пов'язаних із суднобудуванням. Економічна криза в Миколаєві ще в січні 1918 р. досягла катастрофічних масштабів, місто більше не могло фінансово підтримувати суднобудівні заводи, що працювали за оборонними замовленнями на зовнішній ринок. Міський голова В.П. Костенко в інтерв'ю журналістам заявив, що «...заводи з'їдять місто і потім повинні будуть закритися. З листопада місяця вдалося підтримати заводи за рахунок запасів Державного банку. Проте, позаяк політична криза затягнулася і їй не видно кінця, то цей спосіб підтримки заводів надалі загрожує загибеллю всьо-



Десантний пароплав «Ельпидифор» № 410, захоплений німецьким командуванням, в акваторії суднобудівного заводу «Руссуд» під німецьким прапором. 1918 рік

му місту і не вирішує питання, а лише відкладає закриття заводів на 2-3 тижні, доки не будуть вичерпані до дна всі каси банків. Очевидно, що таке місто як Миколаїв, не може винести на собі настільки непосильного тягара, як субсидування великих місцевих заводів...» [3]. Міське самоуправління використало всі можливі джерела для здобуття фінансування заводів, навіть зверталося за позикою до Центральної Ради, від якої, крім обіцянок (на 1,2 млн руб. при потребі в 10 млн руб. на місяць тільки для видачі зарплати робітникам), Миколаївська міська дума, нічого не одержала [3]. До того ж дума не могла подолати колізію, за якої миколаївські банки було підпорядковано Державному банку Української Народної Республіки, а правління суднобудівних заводів знаходилося в більшовицькому Петрограді.

Після захоплення влади у місті більшовиками в березні 1918 р. заводи «Наваль» і «Руссуд» за постановою Ради народних комісарів перейшли у власність Російської Республіки [4]. Комісар морського відомства Бистров

привіз із Петрограда 11 млн руб. Згодом з'ясувалося, що Бистров доставив ніби-то лише 7,5 млн руб. для виплати зарплати робітникам суднобудівних заводів «Руссуд» і «Наваль». Спершу Рада народних комісарів запропонувала заводчанам здати гроші до банку для рівномірного розподілення їх між усіма промисловими підприємствами, а після їх відмови скасувала призначену дату для виплати зарплати – 6 березня 1918 р. – й конфіскувала гроші. 17 березня 1918 р., коли німецькі війська входили до Миколаєва, на «Навалі» і «Руссуді» відбувалися засідання заводських комітетів із керівниками заводоуправління. На них вирішено через відсутність коштів закрити заводи з 18 березня 1918 р., з наявних у заводських касах незначних сум виплатити робітникам і службовцям зароблену до 16 березня 1918 р. зарплату. Тільки «Руссуд» 18 березня 1918 р. вимушено викинув на вулицю понад 4 тис. робітників [5].

Захопивши Миколаїв, німці намагалися порядкувати на заводах, що викликало спротив заводчан. У перший же день перебу-

вання в Миколаєві, 17 березня 1918 р., німецькі військові відвідали суднобудівний завод «Наваль». Представники заводського комітету зустріли й супроводжували німців по території заводу. Ті оглянули недобудовані кораблі й, задоволені на перший раз почутими поясненнями, залишили завод [6]. 20 березня 1918 р. на «Навалі» у закритому засіданні, ініційованому більшовиками, було вирішено виступити зі зброєю проти німців. Рішення підтримали робітники заводів «Руссуд» і «Темвод». Незважаючи на схвалене рішення про повстання, плану його не було розроблено й спалахнуло воно несподівано. У четвер, 21 березня 1918 р., на заводі «Наваль» виник конфлікт між робітниками та німецькими військовими з приводу ревізії німцями бензину. В п'ятницю вранці на «Навалі» знову почався мітинг, лунали вимоги про видачу зброї з Союзу металістів і Революційного комітету. Гудок, що пролунав о першій годині дня, заводчани сприйняли як сигнал до початку повстання. Кількість жертв цього повстання вимірюється тисячами. Наслідки повстання для німців полягали в тому, що після його придушення вони одержали повний контроль над Миколаєвом і могли приступити до здійснення «мирної місії, що випала німецькій армії», насамперед до вивезення зернових продуктів [7].

З 5 травня 1918 р. заводи «Руссуд» і «Наваль» перейшли до відання німецької окупаційної влади. В архівах збереглися листи керуючого миколаївськими

суднобудівними заводами «Руссуд» і «Наваль» Б.О. Юренєва та члена правління М.К. Кульмана до Міністра закордонних справ Української Держави Д.І. Дорошенка. Б.О. Юренєв повідомляв, що 14 червня 1918 р. за пропозицією німецького командування він був вимушений запросити на нараду вже звільнених начальників відділів і майстерень для зустрічі з капітаном 1-го рангу німецької служби Пфундгеллером і представником фірми «Blohm und Voss» доктором Еггерсом. Німецькі представники передали Б.О. Юренєву та його колегам розпорядження про свого командування про відновлення роботи суднобудівних заводів, усунення від керівництва колишніх власників і перехід заводів у повне управління представниками означеної компанії. Кількість робітників на заводах мала б дорівнювати 3 тисячам. Еггерс заявив, що німецький уряд доручив його фірмі «приведення в порядок усіх транспортних засобів Чорного моря і всієї території України». Німці пропонували Б.О. Юренєву перейти на службу до фірми «Blohm und Voss», але той відмовився на підставі того, що заводи були власністю приватних акціонерних компаній Товариства миколаївських заводів і верфей та Російського суднобудівного товариства, на службі яких він перебував. Разом із тим, Еггерс вимагав надати йому інформацію про стан заводів, недобудованих суден, наявні на складах матеріали, а також зупиняв складання звітності. Б.О. Юренєв писав, що німці відверто називали свої дії ревізією, що

мала тривати впродовж усього періоду перебування німецьких військ на території України. Б.О. Юренев наполягав на тому, щоб хто-небудь з представників правління товариств з Петрограда негайно приїхав до Миколаєва для з'ясування проблем із німецьким командуванням, позаяк йому доведеться залишити заводи в безконтрольному розпорядженні німців. М.К. Кульман із Петрограда писав, що він негайно виїжджає до Миколаєва та просить український уряд прийняти інтереси товариств під своє покровительство і захист (до цього М.К. Кульмана вже двічі арештовували в Петрограді більшовики) [8].

З цього приводу Міністр закордонних справ Д.І. Дорошенко 15 липня 1918 р. писав Товаришу Військового міністра у морських справах М.Л. Максиміву: «Високоповажний пане Миколай Лаврентійович! Ідучи на зустріч тим бажанням і намірам, що висловлені Вами... в справі небажаного переходу заводів Наваль і Руссуд в Миколаєві до німецької фірми Блюм і Фос, я, не маючи точних відомостей, не можу цілком успішно запобігти в тому, аби унеможливити цей перехід власності, або хоч обмежитись встановленням непорушності прав Української держави на всі ті судна й властиві їм приналежності, що будувались або лагодились до останнього часу на вищезгаданих заводах» [8]. Для вивчення ситуації до Миколаєва гетьманський уряд направив капітана 2-го рангу М.К. Неклієвича, в звіті якого йшлося про нагальну потребу під-



Крейсер «Адмирал Нахимов» на добудові у суднобудівному заводі «ТМЗіВ» («Наваль»). 1918 рік

порядкування миколаївських суднобудівних заводів Українській Державі. Однак реально встигли прийняти рішення лише стосовно Миколаївського відділення Балтійського суднобудівного заводу, який наказом по морському відомству від 8 липня 1918 р. відділено від Петроградського управління й реорганізовано в самостійне підприємство – Миколаївський ремонтний і суднобудівний завод морського відомства «Ремсуд» [3]. На всіх інших порядкували німці: керівником заводів став інженер Еггерс, списки всіх робітників перевіряла німецька комендатура, робочий день подовжувався до 9 годин, але норми виробітку знижувалися, зарплата мала складати від 5 до 12 руб., як виключення передбачалося підвищення зарплати на 50 %. Крім суден німці збиралися будувати товарні вагони – по 350 одиниць на місяць.

У фондах Центрального

державного архіву вищих органів влади та управління України збереглася записка «Для памяти. Срочные дела морского ведомства», в якій йдеться про потребу в з'ясуванні причин захоплення німецькою владою миколаївських суднобудівних заводів і недобудованих на них військових суден, закладених ще за часів Російської імперії, укомплектування суден Чорноморського флоту німецькими командами й підняття на них німецьких прапорів тощо. Ці дії німецького командування вказували на те, що Німеччина збирається залишити флот, порти, верфі за собою. «По видимому, – сказано в тексті, – вопрос о принадлежности флота и Крыма крайне трудно разрешить на мѣстѣ, а потому не явится ли правильнымъ рѣшение послать въ Берлинъ специальную миссию для рѣшения столько корѣнных для существования Украинской Державы

Вопросовъ» [8]. Спершу, 22 липня 1918 р., Рада Міністрів Української Держави направила капітана 1-го рангу Георгія Свірського для ведення переговорів у Берліні «в справі повернення Українській Державі Чорноморської Флоту» [8]. В серпні 1918 р. до Німеччини виїхала українська делегація на чолі з Ф.А. Лизогубом. У складі цієї делегації були управляючий миколаївськими суднобудівними заводами Борис Олександрович Юренев та член правління Товариства миколаївських заводів і верфей Микола Карлович Кульман.

19 серпня 1918 р. в Берліні було підписано низку важливих угод із німецькою суднобудівною фірмою «Blohm und Voss». Очікувалось, що миколаївські суднобудівні заводи, закриті через відсутність коштів на виплату зарплати з 18 березня 1918 р., почнуть працювати через 2-3 тижні (за іншим джерелом через два місяці), й на роботу буде прийнято

щонайменше 8 тис. робітників [9]. Повернувшись з Берліна, Б.О. Юренєв та М.К. Кульман повідомляли в миколаївській пресі, що Німеччина не збирається розміщувати на заводах військові замовлення («Военныхъ заказовъ заводы имѣть не будутъ. Снарядные мастерские работать также не будутъ... Заводы переходятъ на производство мирнаго времени...»). На переговорах ніби йшлося лише про виготовлення залізничних вагонів, сільськогосподарської техніки та комерційне суднобудування: «Самымъ большимъ и главнымъ заказчикомъ будутъ нѣмцы». Тому Німеччина обіцяла поставити заводи сировиною та паливом і відповідно як головний замовник надавати фінансування: «Такъ какъ главнымъ заказчикомъ являются нѣмцы, то и финансировать заводы первыми, и, главнымъ образомъ, также будутъ они». Управляти заводами мав Б.О. Юренєв, а безпосередніми роботами керувати місцеві інженери. Першими мали запрацювати вагонні та суднобудівні майстерні [10].

Однак 2 листопада 1918 р. представники компанії «Blohm und Voss» доктор Еггерс та інженер Шецлер повернулися назад до Німеччини, а відкриття миколаївських заводів було відтерміноване на невизначений час. Причиною цього стало те, що Німеччина насправді збиралася добудовувати закладені ще за Російської імперії на стапелях миколаївських заводів військові судна для власної потреби, а український уряд відмовив у цьому й сподівав-

ся завершити їх будівництво самотужки для Державного флоту [3].

Переговори з німецьким урядом з приводу флоту тривали аж до капітуляції Німеччини у Першій світовій війні. У вересні 1918 р. до Берліну їздив сам гетьман П. Скоропадський, після чого Німеччина, хоча й на певних умовах, почала поступово повертати захоплені кораблі. 8 листопада 1918 р. в Одесі відбулася нарада, на якій військово-морський аташе Німеччини в Україні віце-адмірал А. Гопман сповістив В.Є. Ключовського та інших українських представників про передачу всього флоту Україні без права підйому Андріївського прапору. 11 листопада 1918 р., у день підписання в Комп'єні капітуляції Німецької імперії у Першій світовій війні, німецьке командування повністю повернуло Україні кораблі Чорноморського флоту, що базувалися в Севастополі, Миколаєві, Одесі та Керчі. 12 листопада 1918 р. П. Скоропадський призначив колишнього миколаївського градоначальника віце-адмірала Андрія Покровського Морським міністром Української

Держави. Планувалося, що Миколаїв стане не лише центром суднобудування Українського державного флоту, а й буде осередком підготовки військово-морських офіцерів, для чого було прийнято Закон України «Про вставку Гардемаринської школи». Через місяць Рада Міністрів видала постанову про асигнування для потреб флоту 24 млн руб. Таким чином, за гетьманування П. Скоропадського завдяки вдалим дипломатичним діям, у т. ч. й внеску миколаївських посланців, Україні повернуто кораблі Чорноморського флоту й верфі. В Україні з'явилися плани на розвиток військово-морської справи, однак через відомі політичні причини та історичні умови нічого із запланованого реалізувати не вдалося.

Список використаних джерел:

1. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 [Текст] / Павло Скоропадський. – Київ-Філадельфія, 1995. – С. 261–262.
2. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 297, оп. 1, спр. 259, арк. 137–139; Алексеев И.В., Заблоцкий В.П., Левицкий В.А. Десантные пароходы типа

«Эльпидифор». – СПб.: «Морская кампания», 2012 (№ 1). – С. 1–64; ДАМО, ф. 577, оп. 1, спр. 68, арк. 1–23в.; спр. 99, арк. 61, 126–1263в.

3. ДАМО, ф. П-1817, оп. 2, спр. 280, арк. 72–75, 87–91.; ф. П-1817, оп. 2, спр. 159, арк. 4; спр. 203, арк. 2. ф. Р-577, оп. 1, спр. 137, арк. 43–45; ф. П-1817, оп. 2, спр. 284, арк. 51, 58–63, 88

4. Націоналізація «Навалъ» и «Руссуда» / Голосъ труда. Органъ Николаевского комитета партіи социалистовъ-революціонеров. – Вторник, 2 марта 1918 г. – № 7. – С. 4.

5. Чрезвычайное совѣщание на заводѣ «Навалъ». Новые кадры безработныхъ / Трудовая жизнь. Ежедневная вѣспартійная социалистическая газета. – 19 марта 1918 г. – № 14. – С. 3.

6. Оккупанты на «Навалѣ» // Трудовая жизнь. 19 марта 1918 г. – № 14. – С. 2.

7. Фест В. Николаев – последний форпост немецких войск на Черном море [Текст] / Вальтер Фест. – Дуйсбург-Мерс, 1919. Изд. репринтное: Николаев, 2016. Под ред. Ю. Любаров, А. Пацок. – С. 51.

8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3766, оп. 1, спр. 179, арк. 35–38; ф. 3766, оп. 1, спр. 179, арк. 63–633в.; ф. 2333, оп. 1, спр. 1, арк. 74–75; ф. 3766, оп. 1, спр. 98, арк. 15–16

9. Бесѣда с атаманомъ г. Николаева / Трудовая газета. 19 августа 1918 г. – № 2673. – С. 2

10. Къ открытію заводоѡв (Бесѣда съ г. Кульманомъ и г. Юреневымъ) / Путь Соціал-Демократа. Рабочая газета. Вторникъ, 8 сентября 1918 года. – № 77. – С. 2; Къ открытію заводоѡв (Бесѣда съ г. Кульманомъ и г. Юреневымъ) Окончаніе / Путь Соціал-Демократа. Рабочая газета. Среда, 4 [таку дату зазначено на газеті, ймовірно 14] сентября (н. ст.) 1918 года. – № 78. – С. 2.



Корпуси десантних пароплавів типу «Ельпидифор» на стапелях № 1 та № 2 заводу «Руссуд». 1918 рік

Лариса ЛЕВЧЕНКО,
Державний архів
Миколаївської області

Український вектор у зовнішній політиці Литовської Республіки у перші роки незалежності

УДК 327:94

У серпні 2017 року виповнюється 25 років із дня відкриття Посольства Литовської Республіки в Україні. Традиційно Литовська Республіка виступає «адвокатом» України з трибун європейських інституцій, а з 2014 року – найактивнішою державою-донором гуманітарної, професійної та військової допомоги для України.

Питання розвитку державності пострадянських країн залишається актуальною темою як серед вітчизняних, так і європейських дослідників. Взаємодіє Литовської Республіки та України зазначеного періоду є достатньо цікавими для аналітиків, адже економіки цих країн трансформувалися з планових у ринкові, але попри сусідство Литви з країнами ЄС вона вимушена була підтримувати налагоджені багатолітні перебування у складі СРСР економічні зв'язки з пострадянськими державами. Паралельно з трансформацією державних інститутів безпекові системи обох країн також мали реформуватися, проте кожна за національним сценарієм.

Вважається, що Литва є прикладом пострадянської країни, яка змогла здійснити стрімкі реформи у всіх сферах політичного та суспільного життя задля вступу до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, проте

слід врахувати, що цей процес тривав майже 13 років. У порівнянні з Україною трансформацію Литви можна назвати стрімкою, реформи – глибокими та вчасними, і це стало можливим за рахунок того, що Литва вже в перші роки відновленої незалежності визначилася з вектором свого розвитку у бік ЄС та НАТО. Такий вибір було продиктовано вимогами часу та наявними залишками біполярності міжнародних відносин в цілому, реальними побоюваннями агресії з боку Росії та, насамперед, європейською історичною спадщиною Литви.

Витоки активності Литовської Республіки на міжнародній арені помітні ще до часу розпаду СРСР, адже про свою незалежність Литва оголосила 11 березня 1990 року, не безпідставно спираючись на підтримку країн Заходу та США. Вже 5 жовтня 1990 року Урядовою програмою Литовської Республіки було визначено основні напрямки її зовнішньої політики, спрямовані, передусім, на те, щоб відновити незалежність Литви та повернутися до міжнародної спільноти суверенних держав через укладання двостороннього договору з СРСР вже як незалежною країною; стати повноцінним гравцем європейської політичної інтеграції у рамках Ради Європи; стати частиною європейського

Summary

The problem posed in the article is the foreign policymaking of Lithuanian Republic as to Ukraine in the first years after the independence restoration. Keywords: Lithuanian Republic, foreign policy of Lithuania, restoration of the independence, bilateral relations

економічного простору. Менше ніж за рік Литва проголосила відновлення незалежності. Нагадаємо, що Сполучені Штати Америки не визнавали Литовську Республіку як частину СРСР, піддаючи нищівній критиці існування секретного «пакту Ріббентропа-Молотова», за яким СРСР та Німеччина розподілили сферу свого впливу у Балтійському регіоні, що сьогодні кваліфікується за міжнародним правом як окупація. І саме США оприлюднили факти існування таких домовленостей СРСР та нацистської Німеччини.

Доречно додати, що засудження факту окупації Росією Автономної Республіки Крим у 2014 році Сполученими Штатами ще раз засвідчило послідовність міжнародної підтримки США суверенності країн у міжнародно визначених кордонах. Відмову США визнавати Крим частиною Росії після окупації відповідно до норм міжнародного права разом із економічними та політичними санкціями можна вважати важливою передумовою для відновлення прав України щодо Кримського півострова в майбутньому.

Литва у своїй політиці щодо приналежності

Криму до української території також демонструє послідовність та рішучість. У 1994 році, коли Росія здійснювала заходи для дестабілізації ситуації в Криму через командування Чорноморського флоту в Криму, Президент Литви А. Бразаускас став третім світовим лідером (після США та ФРН), який відреагував на події в Криму заявою із закликом дотримуватися норм міжнародного права та компромісу [1]. Пізніше була заява Міністерства закордонних справ Литовської Республіки на підтримку України та її територіальної цілісності [2] та заява правлячої політичної партії «Союз Центру Литви» із засудженням сепаратистських дій в Україні та підтримкою її територіальної цілісності. Підтримка суверенітету та територіальної цілісності України була для Литви запорукою власної незалежності та територіальної цілісності.

Поряд з іншими пострадянськими державами Литовська Республіка після відновлення своєї незалежності перейшла до нового етапу розвитку державності, яка волею історичної спадщини Великого князівства Литовського досить конкретно сформу-



вала зовнішню політику нової Литви. Слід відзначити, що на відміну від внутрішньої політики зовнішня виглядала більш стабільною. Про це говорить хоча б те, що за період з березня 1990 року до листопада 1992 року змінилося п'ять прем'єр-міністрів, тоді як зовнішні справи Литви представляв один і той же міністр А. Саударгас (один із засновників Ради держав Балтійського моря, в якій Україна виступає як спостерігач).

За словами міністра закордонних справ Литви Л. Лінкявічуса (міністр оборони Литви з жовтня 1993 до листопада 1996 року) в литовському сеймі тривали довгі дискусії щодо вибору системи безпеки країни [3]. Ключовим фактором цього було те, що тоді з території Литви тривалий час Російська Федерація не виводила свої війська. У грудні 1993 року, після гучної дискусії у сеймі щодо проблем зовнішньої політики країни, політичні партії сейму дійшли консенсусу у важливості вступу Литви до НАТО. 4 січня 1994 року було направлено лист за підписом Президента Литви А. Бразаускаса Генеральному секретареві НАТО. На відміну від опозиційної партії "Союз Вітчизни" В. Ландсбергиса

(голова сейму Литви з липня 1992 до листопада 1992 року), пропрезидентська партія "Демократична партія праці Литви" підходила до питання євроатлантичної інтеграції поміркованіше, розуміючи, що Європі потрібна Литва виключно з нормальними стосунками з Росією.

Складний процес виведення радянських військ з території Литви залишився на території Калінінградської області Російської Федерації, яка має спільний кордон з Литвою. Тому ключовим елементом формування зовнішньої політики Литви залишилось питання приєднання до систем колективної безпеки – таких як ОБСЄ та НАТО. Якщо на той час і Литва, і Україна могли приєднатися до альянсу НАТО лише як партнери, передусім через ініційовану Америкою програму НАТО "Партнерство заради миру" у 1994 році зі сподіваннями на майбутнє членство в Альянсі, то членами ОБСЄ (на той час Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі – НБСЄ) Литва стала у 1991 році, Україна – у січні 1992.

Про бажання стати членом ЄС литовський уряд повідомив Раді ЄС 8 грудня 1995 року. Майже через

два роки. Ця деталь зволікання Литви з прийняттям такого рішення є важливою з огляду на те, що, наприклад, Пятрас Ауштрявічус (директор Європейської комісії при уряді Литви для ведення переговорів про вступ Литви до Європейського Союзу з 2001 до 2003 року; литовський депутат Європейського Парламенту з 2014 року) стверджує, що литовська влада нібито не робила ніякої різниці між європейською та євроатлантичною інтеграцією, бо це був безальтернативний шлях [4]. Проте рішення ухвалювалися з розривом у часі майже у два роки. Головним чином, така затримка була зумовлена тим, що президент А. Бразаускас та уряд керувалися економічними умовами того часу: майже 60% експорту Литви і 86% імпорту припадало на країни СНД, тому діяти однозначно лідер країни не поспішав [5]. Проте приєднання до таких європейських організацій як Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (з 1995 року – Організація з безпеки та співробітництва в Європі) та Рада Європи, членство в яких не суперечить участі в ЄС та НАТО, засвідчило чіткий проєвропейський напрямок інтеграції Литви та демонстративну віддаленість від нащадка СРСР Російської Федерації.

На конституційному рівні в Акті про неприєднання Литовської Республіки до пострадянських східних союзів Литва, крім іншого, постановила розвивати взаємовигідні зв'язки з кожною державою, яка раніше входила до складу СРСР [6]. Цей принцип в дійсності почав застосовуватися у відноси-

нах з Україною, як тільки держава визнала незалежність одна одної відповідними постановами національних парламентів.

Офіційним початком встановлення двостороннього співробітництва став Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Литовською Республікою, який набрав чинності 12 грудня 1991 року. Литва відкрила своє посольство в Києві у серпні 1992 року, а в серпні 1993 – Україна своє у Вільносі. На той час українська діаспора налічувала майже 45 тисяч українців, тоді як литовців в Україні було понад 10 тисяч. Місяцем раніше, у липні 1993 року, тодішній Прем'єр-міністр України Л. Кучма здійснив, по суті, перший візит такого високого рівня, під час якого було підписано низку міжурядових договорів щодо співробітництва у галузі транспорту, зв'язку, міжнародного перевезення, повітряного сполучення, митного контролю, науки, культури та неторговельних платежів. Усього до 2000 року налічувалось 56 двосторонніх угод усіх рівнів, тоді як на сьогодні – їх понад 350.

У цілому, будь-які держави у двосторонніх відносинах, навіть коли вони не мають спільних кордонів, акцентують увагу на спільній договірній базі та, головне, на тривалості історії співробітництва, адже яким би нагромадженням не був список двосторонніх та багатосторонніх договорів, якщо народи не воліють бути дружніми, то ніякі зобов'язання, навіть визнані міжнародною спільнотою, не примусять поважати один одного.

Період становлення вже

незалежної Литви не можна назвати інтенсивним періодом співробітництва з Україною, на відміну від періоду, який розпочався з 2004 року, проте низка підписаних міждержавних, міжурядових та міжвідомчих договорів та здійснених взаємних державних візитів усіх рівнів свідчить про те, що Литва у своїй зовнішній політиці бачила Україну як країну-партнера у декількох сферах [7].

На запитання, чому Литва та Україна завжди підтримували зв'язки на політичному, економічному, соціально-культурному рівнях, дослідники України та Литви дають різні відповіді, що завжди мають спільний позитивний знаменник. В одному з останніх досліджень литовського соціолога, професора Вільнюського університету З. Норкуса зазначається, що «після краху СРСР на колишній території Великого князівства Литовського не тільки відновлено незалежність Литви, а й утворилися дві незалежні держави (Білорусь та Україна), які засто-

совують для конструювання власної національної ідентичності засоби «великих наративів» [8]. Звісно, історія не буває одночасно справедливою для всіх об'єктів дослідження, що існували в один і той же час. Адже, як і Литва, Україна, хоч і на короткий строк, проте проголошувала про свою незалежність у 1918 році. А, отже, українська державність не є результатом виключно розпаду СРСР. Безсумнівно, правильно, коли Литва включає до своєї історії український народ як невід'ємну частину історії Великого князівства Литовського, але треба брати до уваги той факт, що, як і Литва, Україна була державою до створення СРСР.

Феномен соціальної та генетичної пам'яті, причому позитивної, є фактором, який спонукає українців та литовців підтримувати та розвивати дружні стосунки. Тісні литовсько-українські відносини, навіть за відсутності спільного кордону на сучасній світовій мапі, є обумовленими історично.

Серед деяких скептично налаштованих спостерігачів того періоду існує думка, що ніяких альтернатив європейській та євроатлантичній інтеграції Литва не розглядала і що ніякими двосторонніми контактами, окрім стратегічних, не переймалася. Хронологія двостороннього діалогу в дослідженнях часто наводиться фрагментарно [9], хоча щороку, починаючи з 1990-го, підписувались угоди, протоколи, меморандуми під час взаємних візитів усіх рівнів. Необхідно зауважити, що, попри рішення першого незалежного керівництва на чолі з В. Ландсбергісом мінімізувати зв'язки з колишніми союзними державами, на практиці це більше стосувалося Росії, адже, хоч і називали параноїдальним побоювання ймовірної агресії з боку Росії, факт залишається фактом, що лише після звернення Балтійської Ради до ООН, ОБСЕ та «Групи Семи» (G7), Росію змусили вивести радянські війська з території Литви.

Після обрання у лютому

1993 року першого Президента Литви А. Бразаускаса українська сторона здійснила перший державний візит до Вільнюса 8 лютого 1994 року – Президент України Л. Кравчук повернувся тоді з підписаним Договором про дружбу та співробітництво між Україною та Литовською Республікою та ще низкою угод. Цей візит вважався фундаментом нарощування міждержавних стосунків, проте чомусь деякі українські автори випускають цю подію з хронології двосторонніх відносин [9].

Зі змісту ініційованого українською стороною інтерв'ю Президента України Л. Кравчука литовській газеті «Літувос рітас» за місяць до візиту [10] прямо вказано, що український президент першим запропонував провести зустріч литовському колезі через ЗМІ, тим самим підтверджуючи відсутність президентського діалогу до того часу, навіть у неформальному вигляді. З огляду на запитання, на які дав відповіді президент, основним його меседжем була «обережна» підтримка Україною рішення Литви стати членом НАТО та засудження офіційним Вільнюсом заяв тогочасних політичних лідерів Росії (В. Жириновський та інші), які намагалися заперечувати законність факту визнання України як незалежної держави.

Своїм візитом український президент шукав підтримки у держав, які відчували небезпеку зі сторони Росії, рішенням України відмовитися від ядерної зброї, підписавши напередодні відповідну угоду з Москвою та Вашингтоном.



В. Ландсбергіс відзначив тоді, що українське керівництво не проявляло особливого інтересу до Литви, аж доки не виникла загроза з боку Росії. При цьому він однозначно погоджувався, що підтримати Україну дуже потрібно, адже доля її надзвичайно важлива для незалежності Литви [10].

Під час візиту обидва президенти наголосили, що ніяких домовленостей про створення регіональних воєнних альянсів не було, що лідери обох держав відносини з Росією хочуть будувати лише з позиції компромісу та домовленостей [10]. Але результати президентських виборів в Україні влітку 1994 року змінити акценти у цьому питанні.

Економічні відносини Литви та України після розпаду СРСР набули нового імпульсу. Станом на 1993 рік Україна була на четвертому місці за інвестиціями після Росії, Польщі та Німеччини у підприємства Литви – 5,7 % від загальної кількості литовських підприємств з іноземним капіталом мали український капітал [11].

Важливий етап у розвитку економічних відносин з Україною відкрила Угода про вільну торгівлю, підписана 4 серпня 1993 під час візиту Прем'єр-міністра Литви А. Шлежавічуса до Києва. У цьому аспекті вкрай важливим було підписання угоди про взаємні розрахунки, адже “перехідні” економіки не були ще зорієнтовані на конкретну грошову одиницю.

Отже, за перші два роки відновленої незалежності Литовська Республіка не одразу визначилася з напрямками своєї зовніш-



ньої політики, адже, як й іншим пострадянським державам, їй не вдалося уникнути глибокої економічної та політичної кризи. Український напрям був цікавим для Литви з прагматичних міркувань, адже для збереження та розширення українських інвестицій потрібні були продовження міждержавного діалогу, спрощення торговельних транскордонних режимів через механізм окремих угод, запровадження нових умов взаєморозрахунків. Політичний діалог також мав виключно точковий, прагматичний підхід, глави Литви і України діяли обережно як щодо можливого об'єднання у нові військові союзи, так і щодо приєднання до існуючого Альянсу через тиск з боку Росії.

Литва виступила однією з перших держав, яка зробила заяву на підтримку територіальної цілісності України у зв'язку з дестабілізацією ситуації в Криму, рішуче підтримала рішення України відмовитися від ядерного озброєння в обмін на гарантії від США та Росії, що було продиктовано власними інтересами безпеки Литви.

Список використаних джерел:

1. [Заява Президента Литви щодо ситуації в Криму]// Неофіційний переклад// Відділ державного архіву МЗС України: фонд 8 (Посольство України в

Литовській Республіці), опис 145. - справа 110. - С. 29

2. Заява Міністерства закордонних Литви щодо ситуації в Криму// Неофіційний переклад// Відділ державного архіву МЗС України: фонд 8 (Посольство України в Литовській Республіці), опис 145. - справа 110. - С. 32

3. Лінкявічус Л. К чому стремилась и что обрела Литва от вступления в НАТО / Л. Лінкявічус // Економічний часопис – XXI. – № 3-4, 2009. - Режим доступу: <http://soksin.info/ea/2009/3-4/20099.html>

4. Ауштрявічус П.: Яка користь від членства в Євросоюзі: досвід Литви / Я. Іваночко // IPress.ua – 05.07.2013 - Режим доступу: http://ipress.ua/articles/ukraina_23_roky_imituie_protse_z_min_pora_perehodny_do_reform_22861.html

5. [Лист Посольства України в Литві щодо дискусії в Сеймі Литви про напрямки та пріоритети зовнішньої політики]// Відділ державного архіву МЗС України: фонд 8 (Посольство України в Литовській Республіці), опис 145, справа 110, с. 91-94

6. Конституція Литовської Республіки. Режим доступу: <http://www3.lrs.lt/home/>

Konstitucija/Konstitucija_RU.htm

7. Політичні відносини між Україною та Литвою. Режим доступу: <http://lithuania.mfa.gov.ua/ua/ukraine-it/diplomacy>

8. Норкус З. Непроголошена імперія: Велике князівство Литовське з погляду порівняльно-історичного соціології імперій [Монографія] / Пер. з лит. П. Білецький. – К.: Критика, 2016. – С.3

9. Віднянський С. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991 – 2003)/відпр. ред. С.В. Віднянський/. - К.: Генеза, 2004. – с.216-217 (Слід зауважити, що автор подає невірну дату, місце і підписантів Договору про дружбу та співробітництво між Литвою та Україною, тим самим випускаючи з хронології державний візит Л. Кравчука до Литви)

10. [Про реакцію ЗМІ Литовської Республіки на візит Президента України Л. Кравчука]// Додаток до листа Посольства України в Литві// Відділ державного архіву МЗС України: фонд 8 (Посольство України в Литовській Республіці), опис 145. - справа 110. - С.122-123

11. [Іноземні інвестиції в економіку Литви]// Додаток до листа Посольства України в Литві // Відділ державного архіву МЗС України: фонд 8 (Посольство України в Литовській Республіці), опис 145.- справа 210. - С. 8

Таїсія ШУЛЬГА,
аспірант 1-го курсу
навчання в Дипломатичній
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто питання процесу формування зовнішньої політики Литовської Республіки щодо України у перші роки після відновлення незалежності.

Ключові слова: Литовська Республіка, зовнішня політика Литви, відновлення незалежності, двосторонні відносини.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен вопрос о формировании внешней политики Литовской Республики относительно Украины в первые годы после восстановления независимости.

Ключевые слова: Литовская Республика, внешняя политика Литвы, восстановление независимости, двусторонние отношения.

Зовнішня політика Федеративної Республіки Бразилії

УДК 327.94

Федеративна Республіка Бразилія (ФРБ) – найбільша держава Латинської Америки (47,5% площі континенту), за своєю територією (8,5 млн кв. км) вона посідає п'яте місце в світі, а за кількістю мешканців (202 млн осіб, що становить приблизно половину населення Південної Америки або третину жителів Латинської Америки) – шосте. Це єдина в регіоні самодостатня країна з величезним ресурсним та економічним потенціалом (за рівнем ВВП – перше місце у Латинській Америці та восьме – у світі). Вона може похвалитися банківським і фінансовим сектором світового рівня, третьою за величиною фондовою біржею в світі.

Бразилія має найбільші в Латинській Америці збройні сили з чисельністю особового складу 327 тис. осіб. Фінансування збройних сил відносно ВВП дуже мале та складає лише 1,39 % ВВП. Це пояснюється відсутністю як зовнішніх, так і внутрішніх ворогів та великим розміром Бразилії відносно країн-сусідів. Зараз основними завданнями збройних сил є охорона кордонів та просування економічного розвитку в Амазонії, боротьба з трафіком наркотиків з Андійського регіону та поліційні операції. Однак, втілюючи у життя свої амбіційні зовнішньополітичні плани, 24 березня 2016 р. прийнято багаторічний «План 2016–2019 рр. модернізації

Збройних сил Бразилії», що обійдеться уряду в 24,1 млрд дол. США. Крім того, військовий бюджет ФРБ на 2017 рік збільшився на 3,5 млрд дол. США [1].

До кінця XX століття зовнішня політика Бразилії ґрунтувалася на чотирьох принципах: захист великих територій, консолідація і зміцнення республіки, недопущення або врегулювання конфліктів із сусідами та підтримка відсторонених, але теплих відносин зі Сполученими Штатами. Бразилія, одна з держав-засновників Ліги Націй та ООН, направляла війська, щоб воювати разом із союзниками в роки Другої світової війни. Вона ніколи не прагнула домінувати в Латинській Америці. У період правління військових в 1960–1980 рр. Бразилія успішно позиціонувала себе як позаблокова країна та партнер США.

Становлення напрямків розвитку сучасної зовнішньої політики ФРБ пов'язано з відновленням в країні цивільної форми правління та початком демократичних перетворень. Прихід до влади у березні 1985 р. конституційно обраного президента Ж. Сарнея ознаменувався переглядом попереднього зовнішньополітичного курсу країни. Однак говорити про реальну появу перших паростків перетворення ФРБ на активного геополітичного актора у міжнародних відносинах

Summary
The article deals with the formation of directions of the foreign policy of the Federal Republic of Brazil, defines the principles on which Brazil relies in its international relations and the achievements of the Brazilian economy, foreign and social policies.

Keywords: foreign policy, Latin America, the Federative Republic of Brazil, integration, regional level, global level, leadership, South America

можна лише під час президентства Ф. Кардозу (1995–2002 рр.). Чіткіше окреслення сучасна зовнішня політика Бразилії стала отримувати під час перебування при владі Л. Сілви. Цей процес був продовжений і наступним президентом країни Д. Руссефф.

На сьогодні у Бразилії діє сьома конституція, прийнята у 1988 р. Згідно з цією конституцією, Бразилія є федеративною президентською представницькою республікою, де президент є як главою держави (тобто представляє Бразилію у міжнародних відносинах), так і главою уряду (тобто має значну виконавчу владу і назначає міністрів).

Відповідно до ст. 4 Основного закону держави, Федеративна Республіка Бразилія будується в своїх міжнародних відносинах на таких принципах: I – національна незалежність; II – перевага прав людини; III – самовизначення народів; IV – невтручання; V – рівність між державами; VI – захист миру; VII – мирне врегулювання конфліктів; VIII – відмова від тероризму та расизму; IX – співпраця між народами для прогресу людства; X – надання політичного притулку.

Федеративна Республіка Бразилія прагне економіч-

ної інтеграції, політичного, соціального і культурного розвитку народів Латинської Америки, розглядаючи формування латиноамериканської спільноти націй.

Яскраво окреслюють досягнення бразильської економіки, зовнішньої та соціальної політики слова президента ФРБ того часу Л. Лулі. У жовтні 2005 р, виступаючи в Римі перед італійськими підприємцями, він заявив: «XIX століття було століттям Європи, XX – століттям США, а XXI стане століттям Бразилії» [2]. При Л. Лулі Бразилія домоглася успіху по лінії «Південь-Південь» у ближньому і далекому зарубіжжі. Саме за період президентства Л. Сілви ФРБ досягла таких вражаючих успіхів у багатьох сферах життєдіяльності держави.

Зараз Бразилія є членом Міжамериканського договору взаємної допомоги, входить до складу Амазонського пакту, МЕРКОСУР (митний союз з Аргентиною, Уругваєм, Парагваєм та Венесуелою), Групи Ріо, Міжамериканської угоди про взаємну допомогу Тіага. Разом з Аргентиною, Чилі і США Бразилія – один з гарантів перуансько-еквадорського мирного процесу.

На думку деяких бра-

зильських вчених, у пошуку лідерства в регіоні з метою досягнення своїх глобальних інтересів Бразилія знаходиться на чолі миротворчих сил ООН на Гаїті, направляє фінансові ресурси на об'єкти розвитку і соціальні проекти, готує свої збройні сили, прагнучи орієнтувати базові принципи бразильської зовнішньої політики на міжнародну обстановку, що може принести їй великі результати і конкретні переваги для суспільства [3].

У 1991 році Бразилія, Аргентина, Уругвай і Парагвай підписали меморандум про організацію Південно-американського спільного ринку, який вступив в силу в 1995 році. Згодом до цієї організації на правах асоційованих членів увійшли Чилі та Болівія. Бразилія також проголосила повну прихильність Тлателольському договору, який проголошує Латинську Америку і Карибський регіон без'ядерною зоною.

Також про особливу зацікавленість в південноамериканській інтеграції ФРБ свідчать участь Бразилії в таких угрупованнях, як ЛАЕС (Латиноамериканська економічна система) і ЛАІ (Латиноамериканська асоціація інтеграції), створення з її ініціативи Ла-Платського угруповання та Амазонської групи, її активна діяльність в русі неприєднання і в боротьбі за реорганізацію ОАД (Організація американських держав) і т.д.

Останні роки Бразилія позиціонує себе не тільки в ролі регіонального лідера, а й гучно заявляє про себе на



міжнародній політичній арені, претендуючи на почесне місце серед провідних країн світу. При цьому керівництво ФРБ покладається на дипломатію "м'якої сили", без використання військової складової.

Бразилія є членом більшості великих глобальних і регіональних міжнародних організацій – ООН та її органів (таких як Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку, Продовольча і сільськогосподарська організація ООН, Дитячий фонд ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я та ін.), Міжнародної організації торгівлі, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Міждержавної організації країн, що розвиваються (G77) та інших.

Формування в 2008–2009 рр. об'єднання БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) ознаменувало вихід ФРБ на інтеграційні процеси в світі, що розвиваються на якісно новому рівні. По суті БРІК став першою глобальною організацією Півдня, доступ до якої для розвинених країн Півночі закритий. Природно, на Заході виявилися вкрай стривожені оформленням такого альянсу країн – лідерів "незахідного світу". У

зв'язку із приєднанням Південно-Африканської Республіки (ПАР) до БРІК 18 лютого 2011 р. організація отримала аббревіатурну назву БРІКС. За підсумками 2014 р. на країни БРІКС припадало 43% населення планети, 21% світового ВВП, 17,3% обсягів міжнародної торгівлі, 12,7% глобального ринку послуг, 20,5% від загальносвітового обсягу прямих іноземних інвестицій, 45% світового сільськогосподарського виробництва [4].

У рамках групи БРІКС, в азіатсько-тихоокеанському напрямку, Бразилія проводить послідовну політику в економічній сфері, особливо з Китаєм. ФРБ першою серед латиноамериканських держав встановила з Китаєм всеосяжні стратегічні партнерські відносини, при цьому обидві країни розглядають один одного як важливих партнерів у співпраці та взаємодії за лінією «Південь-Південь». Відносини між Китаєм та Бразилією базуються на так званій концепції "win-win", логіка якої припускає збалансованість торгових та економічних обмінів. Вже у 2006 р. двостороння торгівля складала 16,3 млрд дол. США, а в 2009 р. КНР випередила США і стала найбільшим торговельним партнером Бразилії.

У форматі БРІКС Бразилія також тісно співпрацює з Індією, яка є крупним торговельним партнером Бразилії. Звісно, співпраця не така масштабна як з Китаєм. Однак ФРБ має з цією країною багато спільного. Питання подолання бідності в обох країнах стоїть дуже гостро – співпраця ведеться

в науковій, культурній сферах. Вагому роль у розвитку двосторонніх зв'язків відіграють різноманітні спільні проекти щодо розвитку високих технологій, біо-і нанотехнологій, освоєння космічного простору.

Активна співпраця ведеться і в напрямку Африканських країн, зокрема з ПАР. Контакти Бразилії та ПАР помітно охоплюють не тільки торгівлю, але й інші сфери міждержавного співробітництва, зокрема інвестиційні проекти, науку та освіту, військово-технічну й дипломатичну діяльність. У багатьох випадках делегації Бразилії та Південної Африки виступають з узгоджених позицій, нерідко прагнуть говорити від імені своїх континентів. По суті, Бразилія і Преторія, діючи спільно, претендують на роль виразників інтересів більшості відповідно латиноамериканських і африканських країн.

Бразилія є прихильницею прийняття в ООН спеціальної конвенції по боротьбі з тероризмом, виступаючи за нерозповсюдження ядерної зброї, інших видів зброї масового знищення та їх технологій, будучи членом Договору Тлателолко 1967 р. про без'ядерну зону в Латинській Америці; Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., до якого вона приєдналася у 1998 р., водночас володіючи ключовими технологіями, необхідними для виробництва ядерної зброї; і міжнародного режиму контролю над ракетними технологіями (РКРТ). Вона бере участь в міжнародній конвенції за заборону протипілотних мін, а в рамках Організації американських держав та на латиноамериканському рівні – у всіх

конвенціях, що належать до питання обмеження озброєнь, у тому числі й звичайних та присвячених зміцненню заходів довіри між країнами регіону.

ФРБ направляла своїх військовослужбовців у складі військ ООН для збереження миру до Бельгійського Конго, Ліберії, Центральноафриканської Республіки, Кот-д'Івуара, Кіпру, Мозамбіку, Анголи та Східного Тимору. У 2010-2011 рр. ФРБ вдесьте входила до складу Ради Безпеки ООН. Зараз Бразилія входить до групи країн G4 (разом з Німеччиною, Японією та Індією), що намагаються стати постійними членами Ради Безпеки ООН. Вона має намір організувати країни, що розвиваються, у більш потужну коаліцію в рамках торгових переговорів Дохійського раунду і розширити права голосу для себе та інших у Світовому банку і Міжнародному валютному фонді.

Бразилія намагається зміцнювати співпрацю з країнами Європейського Союзу на дво- і багатосторонній основі (в рамках МЕРКОСУР готова просувати вперед процес формування зони вільної торгівлі з ЄС), прагне встановити тіснішу співпрацю з країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР), зміцнювати зв'язки з африканськими партнерами, особливо з португаломовними країнами та ПАР.

Іншим свідченням репутаційних успіхів країни було проведення в Ріо-де-Жанейро Чемпіонату світу з футболу 2014 р. і літніх Олімпійських ігор 2016 р.

На нашу думку, особливої уваги потребує розгляд відносин ФРБ зі США. Традиційно США вважали Південну Америку підкон-

трольною територією, країнам якої вони диктують свої правила гри у всіх сферах життєдіяльності. Однак відома орієнтація Бразилії на США до майже кінця XX століття поступово змінилася неприйняттям дипломатичного тиску Сполучених Штатів, бажанням посилення свого зовнішньополітичного потенціалу, здійсненням перших кроків у проведенні самостійної зовнішньої політики.

Незважаючи на цілком реальні ідеологічні відмінності у зовнішній політиці, президенти ФРБ Ф. Кардоза і Л. Сілва віддалили Бразилію від програми Сполучених Штатів у Латинській Америці. У 1990-ті рр., коли Південна Америка в основному просувалася у кількості рекомендацій Вашингтона, що включали вільну торгівлю, демократію і боротьбу з наркотиками, уряд Ф. Кардозу відмовився брати участь у «Плані Колумбія», запропонованому адміністрацією Б. Клінтона, не підтримав ідею зони вільної торгівлі двох Америк, виступив проти ембарго США стосовно Куби і спроби повалення У. Чавеса у Венесуелі у 2002 р, що спочатку була схвале-

на в Білому домі. Як і Ф. Кардозу, Л. Сілва намагався дистанціюватися від США з регіональних питань, даючи при цьому добро на створення ряду регіональних інститутів, включаючи МЕРКОСУР, Союз південноамериканських націй, Південноамериканську раду з оборони та Співдружність латиноамериканських і карибських держав.

Значно погіршилися відносини ФРБ та США через небачений в історії взаємин цих двох країн прецедент, пов'язаний із шпигунством американських спецслужб проти Бразилії. Президент ФРБ Д. Руссефф відмовив в офіційному візиті президенту США Б. Обамі, що був запланований на жовтень 2013 р. Бразилія розглядала даний факт як загрозу суверенітету своєї держави.

Однак, незважаючи на це, між двома державами зберігаються динамічні відносини, проте їм поки не вдається домогтися декларованого стратегічного партнерства. На думку відомого російського дослідника П. Яковлева, в ширшому контексті еволюція бразильсько-американських відносин постає складним

процесом, що включає до себе як об'єктивно існуюче прагнення до поглиблення співпраці, так і неминучу конкуренцію за вплив у Латинській Америці і за позиції на світових ринках цілого ряду товарів. На найближчу перспективу камнем спотикання залишиться проблема постійного членства Бразилії в Раді Безпеки ООН [5].

Серйозний для подальшого стабільного розвитку країни внутрішньополітичний скандал вибухнув у ФРБ в кінці 2015 р. Він був пов'язаний з початком процесу оголошення імпичменту президенту Бразилії Д. Руссефф. Приводом для початку процедури відсторонення президента від влади були оприлюднені звинувачення у злочинних діях при виконанні обов'язків глави держави, включно з помилками в управлінні, та приховування розкрадання державних коштів. Невдоволення президентом підігрівалося і станом економіки, викликаним лівою політикою правлячої «Партії трудящих» (порт. Partido dos Trabalhadores, PT).

При цьому слід відзначити, що, на думку деяких аналітиків, особливо російських та лівих лідерів деяких південноамериканських країн, дане рішення стало наслідком не тільки зростаючої внутрішньополітичної нестабільності та кризи у провідних державних інститутах ФРБ, а й організації та проведенням типової «кольорової революції», що інспірована та запущена США. Тим більше, Д. Руссефф відома своїми антиамериканськими поглядами і була прихильницею тісної взаємодії з Москвою як в рамках БРІКС, так і на рівні між-



державного партнерства.

Обов'язки президента країни до закінчення терміну повноважень Д. Руссефф у 2018 р. протягом т.зв. "перехідного періоду" виконуватиме віце-президент М. Темер – голова Партії бразильського демократичного руху (порт. Partido do Movimento Democrático Brasileiro, PMDB), – яка є найвпливовішою політичною силою ФРБ після РТ, у цілому дотримуючись центристських і популістських позицій.

Бразилія та Куба об'єктивно є пріоритетними партнерами України у Латинській Америці. Існує обопільна зацікавленість в активізації роботи над основними українсько-бразильськими проектами у сфері високих технологій, зокрема в космічній та фармакологічній галузях. Перспективною залишається співпраця з Бразилією щодо реалізації спільних запусків космічних апаратів "Циклон-4" з екваторіального космодрому Алкантара. Хоча будівництво космодрому було припинене з 2013 р., Україна вважає за необхідне продовжувати діалог із Бразилією про відновлення цього проекту [6].

Україна підтримує заявку ФРБ на постійне членство в Раді Безпеки ООН. Не варто забувати, що в Бразилії мешкає третя найбільша українська діаспора з-поміж країн за межами колишнього Радянського Союзу – приблизно 500 тис. осіб.

Таким чином, першим і головним геополітичним завданням для ФРБ у теперішній час стало об'єднання південноамериканських держав, поглиблення двосторонніх відносин із сусідніми країнами і формування ефективних регіональних інститутів, здатних

посилити доцентрові тенденції, надати нового імпульсу інтеграційним процесам і підвищити вплив Латинської Америки на світовій арені.

Бразилія позиціонує себе на міжнародній арені як країна із самостійним зовнішньополітичним курсом, з виробленням і прийняттям важливих політичних рішень. Бразилія "вийшла" за межі Латинської Америки. Країна стала послідовно і планомірно розширювати дипломатичні і торгові відносини практично з усіма, особливо найбільшими, державами світу.

Сьогодні Бразилія – це держава, що є членом великих міжнародних співтовариств, участь у яких сприяє прискоренню її економічного та соціального розвитку. Все це дозволяє говорити про те, що Бразилія має шанси стати однією з провідних держав ХХІ століття.

ФРБ стала ініціатором кардинального розширення взаємодії країн Латинської Америки з державами Азії, Африки та Євразії, що призвело до створення першої досить авторитетної глобальної організації Півдня – БРИКС.

Ця країна, будучи регіональним центром, прагне врівноважити вплив США в Латинській Америці, розширити свої зв'язки і контакти до рівня, відповідного статусу великої держави в сучасних умовах глобалізації. Хоча особливе місце Бразилії в світовому порядку не ґрунтується на протиставленні себе такій світовій державі як США, а скоріше втілюється у життя в контексті дипломатії "м'якої сили".

Стратегія "м'якої сили" полягає в тому, що Бразилія

розглядає себе як державу, здатну в майбутньому перетворитися на супердержаву, не пов'язуючи свою зростаючу роль у світі з використанням військової складової.

Імпічмент президента ФРБ Д. Руссефф, як представника лівого вектору розвитку Бразилії, а також відсторонення РТ від влади, не тільки негативно впливає на результати зовнішньополітичної активності ФРБ останніх п'ятнадцяти років, але й суттєво змінює баланс сил у регіоні.

Незважаючи на важливість Бразилії як країни-партнера для України, в сучасних національних і світових наукових дослідженнях України бразильську тематику висвітлено недостатньо, особливо у сфері національної безпеки. Переважна більшість досліджень у зазначеній сфері носить диференційний характер, маючи історико-економічну або історико-політичну аналітичну спрямованість.

Список використаних джерел:

1. *Forças Armadas receberão mais verba do Governo Federal*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tecnodefesa.com.br/forças-armadas-receberão-mais-verba-do-governo-federal/>
2. Масштабные планы Бразилии ("Foreign Affairs",

США): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rondon.org/polit-121031132616>

3. Bijos L., Arruda V. *A diplomacia cultural como instrumento de política externa brasileira*: [Електронний ресурс] / L. Bijos, V. Arruda – Режим доступу: <http://portalrevistas.ucb.br/index.php/RDL/article/viewFile/2912/1824>

4. Стратегия экономического партнерства БРИКС / Официальный сайт председательства Российской Федерации в БРИКС: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: brics2015.ru/load/382484

5. Яковлев П. *Бразилия Дилмы Руссефф: преемственность и перемены в международных делах*: [Електронний ресурс] / П. Яковлев – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/table/brazilija_dilmy_russeff_prejemsennost_i_peremeny_v_mezhdunarodnyh_delah_2011-05-19.htm

6. Стратегия зовнішньої політики України: Хто наші головні союзники: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/mnenie/strategiia-zovnishnoi-polityky-ukrainy-khto-nashi-holovni-soiuznyky-234524.html>

Ігор ХРАБАН,

доктор політичних наук,
професор, начальник кафедри
Воєнно-дипломатичної
академії імені Євгенія
Березняка

Олег БАРАБАШ,

аташе з питань оборони в
Федеративній Республіці
Бразилії у 2010–2014 рр.

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про становлення напрямків розвитку сучасної зовнішньої політики Федеративної Республіки Бразилії, окреслюються принципи, на яких ґрунтується Бразилія в своїх міжнародних відносинах, та досягнення бразильської економіки, зовнішньої та соціальної політики.

Ключові слова: зовнішня політика, Латинська Америка, Федеративна Республіка Бразилія, інтеграція, регіональний рівень, глобальний рівень, лідерство, Південна Америка.

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о становлении направлений развития внешней политики Федеративной Республики Бразилии, определяются принципы, на которых основывается Бразилия в своих международных отношениях, и достижения бразильской экономики, внешней и социальной политики.

Ключевые слова: внешняя политика, Латинская Америка, Федеративная Республика Бразилия, интеграция, региональный уровень, глобальный уровень, лидерство, Южная Америка.

Індонезія: шлях із „третього світу” в „перший”

УДК: 32(091)

За підсумками 2016 р. економіка Індонезії, найпотужніша у Південно-Східній Азії, посіла 8-ме місце в світі за ВВП, обрахованим за паритетом купівельної спроможності, – 3,028 дол. США, обігнавши Велику Британію й Францію [1]. Причому за рік зростання склало 4,9 %, що свідчить про вражаюче збільшення споживчого попиту середнього класу, який становить значну частину цієї найчисленнішої мусульманської держави світу з населенням 258,3 млн чол., що складається з майже 300 етносів (четвертий за кількістю показник на планеті). Індонезійські архіпелаги – найчисельніші у світі – налічують, за даними Національної координаційної агенції топографії й картографії, 13 466 островів (з яких лише 922 заселені) загальною площею 1904,6 тис. кв. км [2].

Шлях Індонезії з „третього” світу в „перший”, уроки її модернізації мають повчальну значимість і для незалежної України. Відлік новітньої історії країни варто почати з ліквідації спроби ліворадикального перевороту в ніч із 30 вересня на 1 жовтня 1965 р. силами командування армійського стратегічного резерву на чолі з генералом Сухарто. Поступове усунення від влади „батька нації” та довічного президента – соціаліста й популіста Сукарно супроводжувалося масовим анти-

комуністичним терором, що забрав життя майже півмільйона осіб (ще стільки ж потрапило до в’язниць і концтаборів) [3]. Саме ці трагічні події створили передумови для швидкої („наздоганяючої”) модернізації країни за японською моделлю. Водночас, обраний 12 березня 1967 р. в.о. президента, Сухарто наголосив: „Якщо ми за десять років не доб’ємося економічних успіхів, родини загиблих комуністів можуть взятися за зброю й помститися”. За дивним збігом обставин, менш ніж через півроку, Індонезія відіграє чільну роль у створенні одного з найуспішніших регіональних інтеграційних проєктів – Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), що нині відзначає піввіковий ювілей.

Отримавши у спадок цілком збанкрутілу економіку, новий глава Індонезії запросив до управління країною прибічників ринкової економіки, т. зв. „берклістів” – індонезійських економістів-випускників Каліфорнійського університету, розташованого в передмісті Сан-Франциско – Берклі (назване на честь впливового ірландського філософа й англіканського єпископа першої половини XVIII ст. Джорджа Берклі). Вони, зайнявши ключові посади міністрів економіки, фінансів, промисловості, торгівлі й планування, швидко й успішно лібералізували народне

Summary
The article spotlights peculiarities of the Indonesian modernization, its relevance for independent Ukraine, especially in circumstances of the Russian hybrid aggression. Special attention was paid to perspective vectors of Indonesia's economical and social development, democratization of the political system of state.
Keywords: democratization, infrastructure, modernization, region, state.

господарство, запровадили ринкові механізми, приступили до створення змішаного сектора, відродили кооперацію.

Безпосередньо куратором „берклістів” став батько чинного султана Джок’ярти – активний учасник війни за незалежність Індонезії Хаменгкубувоно IX, який обійняв посаду міністра-координатора з економічних питань, а в 1973–1978 рр. був віцепрезидентом Індонезії. За заслуги перед національно-визвольною революцією Хаменгкубувоно IX зберіг за собою й нащадками посаду губернатора Особливого округу Джок’ярти, а в 1990 р. посмертно був удостоєний почесного титулу Національного героя Індонезії. Саме Хаменгкубувоно IX вдалося успішно домогтися договірного перегляду боргових зобов’язань країни і ввічливого повернення американської допомоги, яку свого часу Сукарно відправив „до дідька”. Антизахідне позиціонування змінилося запрошенням іноземних інвесторів для розробки нафтових полів Східної Суматри, а фермери-рисівники Центральної Яви й Балі отримали нові сорти злакових, пестициди, хімікати й тех-

нічну допомогу з арсеналу „зеленої революції”.

Вже в 1969 р. рівень інфляції сягнув однозначних чисел, притому, що кількома роками раніше, тобто за „індонезійського соціалізму”, інфляція призвела до 20-кратного зростання цін на товари першої необхідності. Протягом наступного десятиліття доходи почали стабільно збільшуватися, Індонезія стала найбільшим видобувачем нафти в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), а невдовзі за щорічними темпами економічного зростання (8%) залишила далеко позаду чимало країн „третього світу” й наблизилася до другого десятка найрозвиненіших держав планети. Гаслом „нового порядку” став „Розвиток” [4].

Сформульовані Сухарто принципові засади „нового порядку” полягали в послабленні партійного впливу на політичне життя країни та юридичному закріпленні за збройними силами „подвійної функції” (армія не лише захищає країну від зовнішньої загрози, а й формує її внутрішню політику). Нова політика щодо іноземного капіталу будувалась на принципі „відкритої економіки”, що означав вільний доступ



цього капіталу до більшої частини галузей національного господарства. Відкриваючи зелене світло перед іноземним капіталом, Індонезія розраховувала вирішити свої коротко- й довгострокові завдання: відновити зруйновану популістською „керованою демократією” Сукарно економіку в стислі терміни й забезпечити її інтенсивний розвиток шляхом залучення іноземних інвестицій та сучасних технологій і ноу-хау.

Нова модель соціально-економічного розвитку Індонезії формувалась поступово, причому їй була притаманна майже одночасна орієнтація на заміщення імпорту та на експорт. Можливість такого суміщення зумовлювалася вражаючою масштабністю держави, а також різноманітністю її господарства. У сільському господарстві масштабна диверсифікація почалася лише на зламі 1980–90-х рр., до того більшість програм передбачали поєднання інтенсивних та екстенсивних методів розвитку рослинництва й тваринництва. З часом за сприяння

Агентства США з міжнародного розвитку (United States Agency for International Development, USAID) здійснювалася програма підвищення ефективності селянських господарств, диверсифікації їхнього виробництва й лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією. У відповідності з нею проводилося й навчання селян новим методам ведення господарства, створювалася специфічна інфраструктура для спрямування продукції на світовий ринок.

Незважаючи на об'єктивні труднощі реалізації реформ, вони принесли зримі позитивні результати: за три десятиліття правління Сухарто ВВП на душу населення Індонезії збільшився в чотири рази, в окремі роки промислове зростання сягало 25% – небачене за нинішніми часами досягнення!

Але після тривалого періоду одноосібного авторитарного режиму Сухарто, країна опинилася на межі фінансового банкрутства: інфляція перевищила 500%, зовнішня заборгова-

ність склала \$140 млрд. (4-е місце в світі після Бразилії, Мексики й Аргентини), з 6% до 40% зросла чисельність людей за межею бідності. Практично всі прибуткові галузі народного господарства країни опинилися в руках клану Сухарто, чий капітал сягнув \$40 млрд, тобто половини державного бюджету. Тому звістки про обрання генерала президентом на сьомий термін у березні 1998 р. викликали масові студентські й молодіжні виступи практично в усіх великих містах країни. Крім того, яванці були страшенно незадоволені тими преференціями, що отримували окремі бізнесмени з національних діаспор. Приміром, забудовники Джакарти китайського походження (хуацяо) за копійки скупали житло в бідноті й споруджували розкішні торговельні центри та елітну нерухомість.

На вимогу парламенту Сухарто змушений був увечері 21 травня 1998 р. оголосити про свою відставку з посади президента й передачу влади віце-президенту Юсуфу Хабібі – творцеві індонезійського „економічного дива”. Індонезія стала третьою у світі за чисельністю населення демократією (після Республіки Індія й США). Екс-президент і його родина стали об'єктами низки судових процесів і позбавлення власності, але варто визнати, що в народі про покійного (Сухарто вмер на початку 2008 р.) збереглася хороша пам'ять. Індонезійці говорять, що у них було два президенти: Сукарно, який створив націю, й Сухарто, котрий провів державу через реформи до модернізації та можливого процвітання в

майбутньому.

„Третя хвиля” демократизації докотилася до Індонезії як один із наслідків фінансової кризи 1997–1998 рр. й набула драматичних форм. У жовтні 1998 р. Народний консультативний конгрес обрав президентом лідера ісламістської Партії національного пробудження Абдурахмана Вахіда, а віце-президентом Мегаваті Сукарнопутрі – доньку Сукарно й керівника Демократичної партії боротьби Індонезії (ДПБІ), яка на перших вільних парламентських виборах отримала відносно більшість голосів. Радикально налаштована ліво-центристська опозиція, зрештою, домоглася обрання її главою держави 23 липня 2001 р. (Вахід на той час практично осліп унаслідок двох інфарктів). Сукарнопутрі вдалося поліпшити міжнародний імідж Індонезії, коли вона погодилась визнати незалежність Східного Тимору (перебував під окупацією Індонезії в 1975–1999 рр.) й успішно виступила посередником у міжкорейському діалозі. Проте загострення економічних труднощів (наприкінці 2003 р. Індонезія вийшла з програми МВФ) й активізація фундаменталістських терористів призвели до поразки ДПБІ на парламентських виборах 5 квітня 2004 р. На перших в історії країни загальних і прямих президентських виборах того ж року перемогу (60,9% голосів) здобув колишній міністр державної безпеки Сусіло Бамбанг Юдойоно (переманений на другий термін 8 липня 2009 р.).

Політична лібералізація відбувалася вже в умовах стабілізації індонезійської

економіки: шляхом жорсткої фінансової політики урядові вдалося скоротити темпи інфляції з 70% у 1998 р. до 3,8% у 2016 р., тоді ж намітився стабільний ріст щорічного ВВП на душу населення (11,7 тис. дол. США у 2016 р.), тобто Індонезія за цим макроекономічним показником здолала, нарешті, умовну „червону лінію” МВФ, яка відокремлює країни, що розвиваються („третій світ”), від розвинених держав („перший світ”), а золотовалютний резерв країни сягнув 106,4 млрд дол. США (21 місце в світі).

Логічно, що аналітик однієї з найбільших у світі інвестиційних компаній “Goldman Sachs” – британський фінансист Дж. О’Ніл у 2005 р. вніс Індонезію як новітню індустріальну державу, з рівнем доходу національної економіки вище середнього, до переліку 11-ти країн (The Next Eleven), чиї національні економіки мають найкращі шанси перетворитися найближчим часом у найбільші локомотиви Міжнародної системи економічних відносин ХХІ ст. [5]. Індонезія тоді вже входила до „великої двадцятки” (G-20) – групи міністрів фінансів та керівників центральних банків найкрупніших економік світу та ЄС (з 2008 р. – глав держав).

Із початком „ери реформування” було реанімовано кілька приватних банків, став відновлюватися державний банківський сектор, але фінансова сфера країни тривалий час остерігалася нових боргів. Безчинства й жорстокості в секторальній боротьбі, а також незадоволення безуспішними спробами погасити борги й розвинути



банківську систему були серйозними перешкодами на шляху здійснення урядових планів зростання економіки. Базовими галузями промисловості залишалися видобуток нафти й природного газу, текстильне виробництво, пошив одягу й взуття, гірничовидобувна й цементна промисловість, хімічні добрива, продуктування гуми, харчова промисловість і туризм. Основними агропромисловими продуктами стали рис, кассава (маніок), арахіс, каучук, какао, кава, пальмове масло, копра (сушене ядро кокосового горіха), птиця, яловичина, свинина та яйця.

Таким чином, діюча модель економічної модернізації Індонезії є одним із варіантів „змішаної економіки”, за якої акцент робиться на використанні ринкових методів, але водночас роль держави в народногосподарському механізмі країни достатньо висока. Значною мірою участь держави в економіці здійснюється через формування п’ятирічних планів довгострокової стратегії національного розвитку, що уточнюються від п’ятирічки до п’ятирічки та з року в рік. Держава сприяє реалізації цієї стратегії, а також конкретних

положень п’ятирічних планів через розгалужену систему опосередкованого регулювання, що включає бюджетні, податкові, ліцензійні, митні й валютно-фінансові важелі. Що ж стосується власної участі в економіці, то держава бере на себе переважно розвиток систем водопостачання, транспорту, зв’язку, енергозабезпечення й інших видів виробничої інфраструктури.

Надаючи продукцію й послуги цих галузей приватному сектору за фіксованими цінами, держава має можливість дієво впливати на рівень витрат виробництва, а відповідно й на ступінь активності приватної підприємницької діяльності. По суті, ту ж функцію в господарській діяльності держави виконує й виробництво таких товарів як мінеральні добрива й цемент (країна входить до десятки провідних продуцентів світу). Останнім часом в Індонезії створені й успішно працюють такі сучасні галузі промисловості як авіабудування, електроніка й хімічна промисловість. Той факт, що країна добилася цього статусу завдяки торгівлі й великим квотам на експорт готової продукції до держав Заходу, передусім США, справедливо вважа-

ється набагато важливішим за будь-яку іноземну допомогу та інвестиції.

Успіхи в економічній галузі, одночасно з демократизацією політичної системи, дозволили Індонезії перейти до технологічного рівня розвитку. На місці „мафії з Берклі”, як у народі стали називати реформаторів, до уряду країни почали приходити прибічники технологічного розвитку. В 2004 р. була впроваджена система „послуг під одним дахом”, тобто оформлення договору про інвестиції тільки в департаменті з координації капіталовкладень у Джакарті. У провінціях і районах оформлення документації на відкриття підприємства мало відбуватися всього за один день. Ці та інші приклади свідчать про те, що хоча Індонезія й не змогла здійснювати політику модернізації в загальнонаціональних масштабах, але прогрес нових форм сучасного промислового підприємництва (центри прискореного економічного росту, експортно-виробничі зони, промислові зони, індустріальні парки та ін.) сприяв анклавному розвитку капіталізму та якісно змінював структуру національного господарства.

Створення експортно-виробничих зон почалося на першій фазі заміщення експорту, а на другій фазі, згідно урядового плану, передбачалося заснування 52-х крупних державних підприємств металургійної, алюмінієвої, автоскладальної та інших галузей промисловості. Але розвиток в Індонезії т. зв. „викруткової технології”, тобто складання в автомобілебудуванні, стримувався внаслідок нестачі квалі-

фікованих кадрів і повільного впровадження нових технологій. Тому, незважаючи на високі виробничі витрати, якість продукції не відповідала вимогам іноземних автомобільних гігантів. А з огляду на зростаючу корупцію, поширення непотизму й неконтрольоване використання державних засобів, економіка Індонезії ставала високовитратною й малоефективною. У 1991 р. план, що передбачав поступове збільшення виробництва місцевих компонентів для автомобільної промисловості, був скасований. Але в подальшому інфраструктура створюваних зон і кластерів продовжувала вдосконалюватися.

Нова соціально-економічна стратегія мала три завдання:

1) досягти високих і стійких темпів росту на основі інтенсивних капіталовкладень і розширення експорту;

2) стимулювати розвиток реального сектора для створення нових робочих місць;

3) сприяння модернізації сільських районів.

Разом із тим, враховувалась необхідність підготовки країни до переходу на якісно новий етап організації господарства, тобто до економіки знань, а це вимагало значного розширення

й модернізації інфраструктури. Орієнтуючись на її першочерговість, Індонезія наслідувала приклад Сінгапуру, Малайзії, Таїланду й КНР та підготувала програму облаштування й модернізації майбутньої транспортної системи. Перша частина плану стосувалася модернізації енергетики, телекомунікації, транспорту (морського, повітряного, наземного, трубопровідного), водопостачання й спорудження швидкісних автострад. Але формування нової стратегії й моделі соціально-економічного розвитку знаходиться ще на початковому етапі. Урядова парадигма, націлена на активізацію роботи ринкових механізмів за посилення планування й помірного втручання держави, підлягає випробуванню часом. Безперечним є лише те, що економічна політика уряду Індонезії, спрямована на спрощення правил ведення бізнесу для іноземних інвесторів і підприємців та збільшення інвестицій в інфраструктуру (передусім для спорудження 29-км мосту між Суматрою і Явою [6]), а також проведення переконливішої грошово-кредитної політики, є перспективною.

У липні 2014 р. індонезійці знову прийшли до виборчих дільниць, щоб

обрати наступника Сусіло Бамбанга Юдойоно, відомого в країні під акронімом SBY. Вперше в історії країни влада мала перейти від одного загальнонародно й демократично обраного президента до іншого, а тому вибір був драматичним. Змагалися колишній син теслі із Суракарти на Центральній Яві, який був спочатку губернатором рідного міста і столиці, потім представляв ДПБІ й не належав до традиційної політичної еліти – Джоко Відодо (широко відомий під прізвиськом Джокові), та один із творців „нового порядку” – зять Сухарто, відставний генерал-лейтенант і колишній командувач військ спеціального призначення й стратегічного резерву сухопутних військ Прабово Субіанто. Але хоча той і намагався достукатися до латентної ностальгії електорату, одягаючись і виступаючи як Сухарто та вдаючись до рекламування його ідеї про міцних лідерів зі сталевими кулаками, переміг висуванець нової хвилі політиків – self-made Джокові, а разом із ним і представницька демократія. Індонезія впритул наблизилася до „першого світу”.

Список використаних джерел:

1. *The World Factbook : Country Comparison: GDP*

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html#id>.

2. *The World Factbook : East & Southeast Asia : Indonesia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/id.html>.

3. Hughes, John. *The End of Sukarno: A Coup that Misfired: A Purge that Ran Wild* / John Hughes. – Singapore: Editions Didier Millet, 2014. – P. 204.

4. Hannigan, Tim. *A Brief History of Indonesia: Sultans, Spices, and Tsunamis: The Incredible Story of Southeast Asia's Largest Nation* / Tim Hannigan. – Tokyo, Rutland, Vermont, Singapore, 2015. – P. 239-240.

5. Jim O'Neill, Dominic Wilson, Roopa Purushothaman and Anna Stupnytska. *How Solid are the BRICs?* 01.12.2005 / *Global Economic Paper No: 134* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/how-solid.pdf>.

6. Пахомова Л. Ф. *Индонезия: выбор модели социально-экономического развития* / Людмила Пахомова // *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*. – 2010. – Т. 14. – С. 142.

Володимир ГОЛОВЧЕНКО,

доктор політичних наук,
професор Інституту міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка



АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено особливості індонезійської модернізації, її актуальність для незалежної України, особливо в умовах російської гібридної агресії. Особливої уваги автором надано перспективним векторам економічного і соціального розвитку Індонезії, демократизації політичної системи держави.

Ключові слова: демократизація, інфраструктура, модернізація, регіон, держава.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены особенности индонезийской модернизации, ее актуальность для независимой Украины, особенно в условиях российской гибридной агрессии. Особое внимание автором уделено перспективным векторам экономического и социального развития Индонезии, демократизации политической системы государства.

Ключевые слова: демократизация, инфраструктура, модернизация, регион, государство.

Україна – Греція: історія відносин, сучасні виклики та перспективи співпраці

З ініціативи Київського Богоявленського Ставропігійного Братства та Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАН України за підтримки Міністерства закордонних справ України відбулася Міжнародна науково-практична конференція на тему: «Україна – Греція: історія відносин, сучасні виклики та перспективи співпраці», присвячена 25-річчю встановлення дипломатичних відносин між Україною та Грецькою Республікою.

Для участі у конференції було запрошено представників Міністерства закордонних справ, Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, провідних вищих навчальних закладів, наукових, освітянських, дипломатичних кіл України та Греції, грецьких товариств, політологів-міжнародників, експертів-елліністів. До організації та проведення конференції долучилися Дипломатична академія України при МЗС України, Посольство Грецької Республіки в Україні, Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України, Київський національний університет імені Т. Шевченка, Маріупольський державний університет, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського.

Учасників та гостей конференції привітали Вячеслав Циватий, перший про-

ректор Дипломатичної академії України при МЗС України, заслужений працівник освіти України, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби; Василь Химинець, директор Другого європейського департаменту МЗС України, кандидат історичних наук; Віктор Єленський, заступник голови Комітету з питань культури та духовності Верховної Ради України; Олександр Саган, заступник керівника Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України, доктор філософських наук, професор Київського національного університету імені Т. Шевченка; Володимир Казарін, ректор Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, заслужений працівник освіти України, доктор філологічних наук, професор. Від імені Посла Греції в Україні Г. Пукамісаса виступив з вітальним словом перед учасниками конференції аташе Посоль-

ства з питань культури.

Учасники обговорили українсько-грецькі зв'язки в історичному контексті та проблематику сучасного виміру відносин України і Греції. Дискусія розвивалася за такими напрямками:

- історичні зв'язки, міжетнічні та духовні відносини, діаспора;
- політичний діалог, перспективи торговельно-економічної співпраці, взаємодія в міжнародних організаціях;
- культурно-освітня та гуманітарна складові взаємин, народна дипломатія.

Особлива увага була привернута до проблем маріупольських греків (грецької общини Донбасу) та тем, пов'язаних із греками Криму, як таких, що найбільше відповідають меті та змісту конференції. Спікерами наголошувалося, як, важливо і доречно з політичної точки зору, показати, що робила й продовжує робити наукова спільнота України з вивчення та популяризації цієї громади, незважаючи

на анексію півострова, адже Крим – це Україна!

Зовнішньо-політичним традиціям формування моделі дипломатії Греції доби раннього Нового і Новітнього часу в історико-інституціональному аспекті присвятив свій виступ Вячеслав Циватий, який нагадав присутнім, що саме Давня Герція є колискою зародження самого явища дипломатії.

Слово «дипломатія» походить від грец. *δίπλωμα* (у Стародавній Греції так називалися здвоєні дощечки з нанесеними на них написами, що видавалися посланцям як вірчі грамоти і документи для підтвердження їхніх повноважень). Найдавнішою формою мирних міжнародних відносин та міжнародного права у Греції була «проксенія», тобто гостинність. Варто зазначити, що походження цього слова завдячує грецькій мові: *πρόξενος* у сучасній новогрецькій мові перекладається як «консул» та *προξενείο* – «консульство». Конфлікти, що виникали між общинами та полісами, вирішували за допомогою спеціально уповноважених, або послів. Зокрема в епоху Гомера їх називали вісниками, а в класичну – старійшинами. Такі основні міста-держави як Афіни, Спарта і Коринф, обирали послів на народних зборах серед багатих жителів, які відповідали певним вимогам (мали





Іоанніс Каподистрія – перший правитель незалежної Греції

належні ораторські здібності, навіть акторські, та яким виповнилося 50 років). Звідси і походить термін «старійшини». Часто посольські доручення отримували вищі посадові особи міст. Інститут проксенії, що отримав у Греції широке розповсюдження, було покладено в основу всіх наступних міжнародних зв'язків. Інша форма міжнародного співробітництва, запроваджена в Давній Греції, має назву *συνμαχία*, що в перекладі з грецької означає «союз». У Стародавній Греції це були договори щодо військово-політичних союзів. Найвищим союзним органом був *σύλλογος*, тобто зібрання, товариство. Але відносини між симахіями не завжди були мирні – все ж таки вони псувалися, наслідком чого були війни.

У культурно-історичному світі Давня Греція і справді була колискою дипломатії. Перша спроба зберегти письмові дипломатичні джерела (дипломатичні архіви) була зроблена через рік після початку грецької революції. Уже в січні 1822 року перша Конституція Греції, відома як Конституція Епідавра, закріпила поняття інституту «канцлера

держави», на якого, крім прямої відповідальності за закордонні справи країни, покладалася відповідальність за збирання й зберігання дипломатичних документів. У квітні 1833 року Оттон видав королівський указ, який мав сприяти структурній перебудові держави, зміни практично усіх основних установ. Указ передбачає, зокрема, створення Відділу архівів за підтримки «Секретаріату закордонних справ».

Відділ архівів зі своїми повноваженнями був створений в межах Міністерства закордонних справ у 1910 році і підпорядковувався директору Відділу з питань політики (цивільних питань). Міністерство закордонних справ було першим у списку із семи основних інституцій грецької держави, які були засновані згідно з королівським указом від 3 квітня 1833 року. Тоді отримало назву «Секретаріат Королівського Палацу та Закордонних Справ». У революційний період також існували аналогічні установи як, наприклад, Управління Головного Державного Секретаря, що, окрім ролі координатора і спостерігача, брало на себе відповідальність у вирішенні закордонних справ держави. Таким чином, згідно зі статтею 22 першої Конституції грецької держави (1822 року) (*της Επιδανρου*), «виконавчий корпус обирав вісім міністрів, першим серед яких був Головний Державний Секретар у закордонних справах». Згідно зі статтею 25 Конституції 1823 року *του Αστρους* «виконавчий корпус обирав сім міністрів... та одного Головного Секретаря, до обов'язків якого входили й закордонні

справи».

Варто зазначити, що в революційний період та період постійних військових сутичок, коли країна ще не була цілісною, ускладнювався процес її міжнародного визнання. Ці самі фактори вплинули і на те, що тоді не було ще й якісних та добре організованих державних структур (інституцій). Через що й не було цілісного та повноцінного міністерства закордонних справ.

Ситуація значно покращилася, і все почало поступово систематизуватися після приїзду до Греції Іоанніса Каподистрії, котрий прибув до країни 12 січня 1828 року та взяв на себе обов'язки правління. Згідно зі статтею 41 третьої Конституції Греції 1827 року (*της Τροιζηνας*) «законодавча влада належить лише Главі держави...». Після урядових змін, проведених І. Каподистрією, обов'язки Державного Секретаря та Закордонних Справ взяв на себе Спірідон Трікупіс з лютого 1829 року. З того часу та за часів служби С. Трікупіса було відкрито та сформовано вже на офіційному рівні Список міністрів закордонних справ Греції.

Пізніше, після того, як термін перебування Іоанна Каподистрії при владі закінчився, до влади проходить Оттон з лютого 1833 року. З цього часу формування центральної та регіональної влади новоутвореної держави тимчасово призупинилося. У квітні 1833 року відбулося формування фундаментальних інституцій держави, що склалися з центральних установ управління та установ місцевого самоврядування. Згідно з Конституцією

1844 року (статті 20, 22, 24) посада Державного Секретаря була перейменована в Міністра, а відповідні державні установи – у Міністерства. Ці зміни були більш деталізовані Законом від 7 червня 1846 року «про організацію міністерств». Згідно зі статтею 1 відповідного Закону зберігалася кількість та порядок організації семи класичних міністерств, які були утворені Королівським указом від 3 квітня 1833 року.

Отже, назва «міністерство» для інституції зовнішніх справ була введена саме в цей період та була затверджена у багатьох подальших конституційних та законодавчих текстах. Двадцять років потому була прийнята Резолюція № 7 «...про формування та обов'язки уряду» від 4 лютого 1863 року. Згідно з цією Резолюцією було спрощено назву міністерства – замість довгої назви «Секретаріат Королівського Палацу та Закордонних Справ» залишилося лише «Міністерство закордонних прав», яке існує й донині.

Минуло 25 років від дати встановлення українсько-грецьких дипломатичних відносин. Ці чверть століття були доволі непростим періодом, під час якого обом країнам доводилося стикатися із численними проблемами та викликами. Деякі з них були остаточно вирішені, інші досі чекають на взаємоприйнятну розв'язку, але на цьому етапі історії можна упевнено стверджувати, що грецько-українські стосунки в новітній історичний період піднялися на якісно новий рівень.

Інф. 3.С.

Культурна дипломатія:

нотатки з Греції

Досвід роботи в Греції, зокрема, підтвердив важливість культурної складової дипломатичної роботи для зміцнення позитивного іміджу України та вдосконалення дружніх зв'язків України з державами її дипломатичної присутності.

Проведення художніх виставок і виставок української книжкової продукції, участь мистецьких колективів та окремих цікавих виконавців у численних конкурсах і фестивалях, участь у спортивних змаганнях та благодійних ярмарках були і залишаються запорукою результативної дипломатичної роботи України, оскільки феномен культурного спілкування створює надійне підґрунтя для проведення ефективної політико-дипломатичної роботи.

Зазначене набуває особливого значення у періоди, коли Україна потребує свідомої міжнародної підтримки, розуміння її аргументації та неформального сприйняття її реформаторського доробку, як, наприклад, у роки руху нашої країни непростим шляхом європейської інтеграції. У такі періоди розбудова культурного фундаменту двосторонніх відносин дозволяє ефективніше вирішувати складні питання реалізації міжнародної державної політики.

Греція позитивно вирізняється в плані здійснення української культурної дипломатії. Варто лише згадати такі потужні заходи, що пройшли з великим

успіхом і мали серед греків відчутний позитивний резонанс: культурно-мистецька акція «Живі традиції України» (Петриківський розпис та Косівська мальована кераміка), презентація виставки художніх творів Мар'яна Луніва «Віддзеркалення», презентація всеукраїнського проекту «У нас єдина доля – ім'я їй Україна» (автор – український громадський діяч, художник і поет Петро Грицюк), виставка-показ автентичних народних строїв з Чернігівщини та Полтавщини «Українська краса» (автор – українська майстриня, етнограф і реконструктор Олена Дідик), презентація українських вишиванок (автор – заслужена майстриня України Дар'я Стасюк), презентація шедеврів сучасного українського кіномистецтва – фільмів Юрія Іллєнка «Білий птах з чорною ознакою» та Олеса Саніна «Поводир» – в рамках Вечора українського кіно в Афінах, експозиція малюнків незрячих українських дітей «Зір, затриманий в долонях» та багато інших, за що хотілося б сердечно подякувати всім авторам та їхнім помічникам, хто з таким натхненням наводив культурні мости дружби України з Грецією. Великим успіхом у Греції користувалися такі заходи дипломатичної України як презентації українського вина та української кухні, участь українських дітей з обмеженими можливостями в Афіській Спеціальній Олімпіаді, а також регуляр-

на участь дипломатів на чолі з Послом в автентичному Афінському марафоні та інших благодійних заходах. Причому непоодинокими були випадки, коли після завершення реалізації того чи іншого українського культурного проекту греки офіційно звертались до Посольства України з проханням повторного проведення того чи іншого культурного заходу в інших містах і регіонах, на що завжди надавалась позитивна відповідь з подальшим проведенням відповідної експозиції або майстер-класу, як то було, скажімо, з експозиціями Валерія Франчука у різних містах Греції або виставкою «Петриківський розпис – колір традиції» з проведенням її не тільки у столиці Греції, місті Афіни, а й у приміщенні першого грецького парламенту на історичному острові Корфу.

Конструктивні контакти з греками України, спільна участь у культурно-мистецьких проектах, спеціалізовані школи, університети, культурні осередки з їхньою самовідданою роботою, а також діти обох країн, які своєю чистотою зближують наші народи – все це є позитивними чинниками в плані неформального розвитку культурної дипломатії.

Наявність значної кількості талановитих українців і професійних діячів культури та мистецтва серед представників української громади завжди допомагала реалізовувати цікаві культурні проекти за безпосередньої участі закордонних українців, які заслуго-

вують найщиріших слів вдячності.

На фоні дипломатичної роботи із забезпечення підтримки Грецією ратифікації Парламентом цієї держави Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, що відбулася 18 листопада 2015 року, значну допоміжну роль відіграла реалізація численних українських культурних проектів, зокрема комплексної ініціативи українського Посольства в Афінах та Видавничого Дому «АДЕФ-Україна», насамперед його президента І.В. Шпака з презентації в Греції української Першої книги – Пересопницького Євангелія 16 століття – Парламенту Грецької Республіки, Монастирям Святої Гори Афон, Предстоятелю Грецької Православної Церкви Ієроніму II та Святішому Вселенському Патріарху Варфоломію I.

Відповідні заходи стали визначною подією парламентського, дипломатичного і культурологічного вимірів співробітництва України та Греції. Водночас вони сприяли розвитку багаторівневої політичної, дипломатичної та культурної діяльності, засвідчивши у такий спосіб виключну повагу до традиційних відносин і перетворивши власне церемонію дарування Пересопницького Євангелія на видатну культурно-духовну подію непересічного для українського та грецького народів значення.

Презентація і дарування примірників Святого Єван-



гелія «Пересопниця» стало ініціативою, реалізація якої сприяла культурно-дипломатичній комунікації, допомогла зміцненню унікальних культурних, духовних та історичних зв'язків двох наших народів, донесла до відома багатьох греків розуміння тривалої традиції культури і захисту загальнолюдських цінностей, невід'ємною складовою яких є і духовна спадщина українського писемного «Відродження».

Церемонія презентації і принесення в дар копії української Першокниги грецькому Парламенту стало красномовним сигналом щодо нашого спільного бажання подальшого розвитку відносин українського та грецького народів і водночас стало важливим кроком до якісного вдосконалення дипломатичних відносин між Україною та Грецією.

Просуваючись від простого до складного і торкаючись рівня узагальнень, варто зазначити, що напрямок культурної дипломатії заслужено посідає важливе місце у системі сучасної зовнішньої політики України. Це є позитивним віддзеркаленням світових тенденцій еволюції міжнародного життя, що має значні

перспективи.

Реалізації культурної дипломатії притаманна категорія рухливості у широкому сенсі, що надає можливості досягати позитивних результатів «по суті», оскільки передбачає змістовне перевищення власне культурного спектру відповідних заходів.

Світовий розвиток у напрямку майбутнього миру, стабільності й прогресу, у центрі чого об'єктивно знаходиться людина, не може бути забезпечено порозумінням, досягнутим на основі врахування економічної та військової сили. Таке майбутнє може бути запроваджено лише завдяки досягненню взаєморозуміння, взаємоповаги та розвинутого діалогу, відправною точкою чого виступає культура.

Система зовнішньої політики України у своїй розбудові докладає значних зусиль щодо забезпечення багаторівневих мереж співпраці та діалогу, усвідомлюючи важливість запровадження позитивного – на кожному рівні та при кожній нагоді – порядку денного у відносинах з іншими державами. При цьому варто враховувати і той факт, що позитивний порядок денний у перегово-

рах з іноземними державами не може бути запровадженом без чіткого усвідомлення співвідношення сил та оточуючої нас реальності, як, з іншого боку, він є неможливим, коли існуючий стан речей у світі сприймати догматично – як такий, що назавжди залишається незмінним.

Майже щодня ми відчуваємо, що живемо в оточенні негативних подій, які трапляються як у безпосередній близькості від нас, так і на світовій міжнародній арені. І тут важливим є усвідомлення того, що рішення непростих проблем міжнародного сьогодення є неможливим, коли шукати їх у площині відчуженості, ізоляціонізму, агресивності й провокативності. Рішення варто шукати, відштовхуючись від принципового визнання істинної природи складних проблем нашої епохи, що, насамперед, стосуються глобальної безпеки, боротьби з тероризмом, війн, бідності, протистояння міграційним кризовим явищам, кліматичним змінам та згубним діям щодо знищення природного середовища. При цьому варто розуміти, що при будь-яких складних обставинах завжди залишається поле можливостей для забезпечення зближення позицій шляхом запровадження позитивних ініціатив як у сферах економіки та комерції, так й у сферах освіти та культури.

Активний розвиток української культурної дипломатії свідчить про стратегічне усвідомлення того, що історія, релігія, культура можуть виступати ефективними засобами досягнення порозуміння й ефективної комунікації, а не використовуватися як знаряддя здійснення тиску й поши-

рення екстремізму, провокування ненависті та зіткнень.

У наш час конче потрібно розбудовувати співробітництво культур. Це є запорукою протистояння тим силам, що налаштовані занурити людство у параною та ненависть. Сьогодні, як ніколи, варто актуалізувати велич людського духу, що було сформовано стародавніми цивілізаціями, а також демонструвати твори сучасних національних митців з їхньою величною відданістю темам краси і добра. Сьогодні, як ніколи, варто надавати перевагу розвитку діалогу на відміну від культивування фанатизму, розвивати культуру як дієвий фактор протистояння тероризму, поширювати цінності, що передбачають спільність культур і спорідненість їхніх етичних норм.

Враховуючи усю сукупність надзвичайно складних проблем, що сьогодні мужньо долає молода українська держава та в контексті великої кількості гострих викликів сучасного міжнародного життя, питання ефективності культурної дипломатії об'єктивно потребуватиме підвищеної уваги, у тому числі під час розробки стратегії реалізації зовнішньої політики України. При цьому варто не забувати про необхідність залишатися собою, як писав про це один із видатних представників української національної культури, письменник Михайло Коцюбинський: «Будьмо передусім Українцями, чи то в своїй хаті, чи то в чужій, чи то в своєму краю, чи на чужині».

Володимир ШКУРОВ,
Надзвичайний і
Повноважний Посол України
в Грецькій Республіці (2010–
2017 рр.)

Гуманістичні ідеї, політико-дипломатичні погляди та концепт народної дипломатії Шота Руставелі: інституціональний вимір

УДК 94:327(321)

Шота Руставелі – видатний поет-гуманіст Грузії. Його життя, творча й політико-дипломатична діяльність пов'язані з періодом кінця XII – початку XIII століть – у роки найбільшого розквіту грузинської держави.

Непересічна особистість-загадка Шота Руставелі поступово розкриває таємниці свого життя й долі. Дуже важливий кожний новий факт, що збільшує коло наших знань про геніального сина грузинського народу, бо ж до останнього часу були відомі лише легенди про нього й деякі окремі суперечливі дані народження поета, розрізнені дані про його життя.

Дати його життя – орієнтовно 1172-1216, хоча частина дослідників вважає ці дати умовними і зазначає, що дата народження й смерті цього державного діяча, поета і політика достеменно невідомі.

Цілком реальними відомостями про Шота Руставелі, про індивідуальні риси його як людини й митця, про його духовний світ, гуманістичні ідеї, політико-дипломатичні погляди й діяльність, становище в грузинському суспільстві, є його безсмертний твір – поема «Витязь у тигровій шкурі»,

єдиний твір поета, який дійшов до нас. Зміст і форма поеми Шота Руставелі, утілені в ній передові суспільно-політичні та політико-дипломатичні й філософські ідеї, композиційна, мовна і віршова майстерність, яскравість образів героїв – усе це ставить її автора в один ряд з найвеличнішими поетами, письменниками світу – Фірдуосі, Нізамі, Данте, Шекспіром, Гете, Шевченком, Пушкіним, Франком і т.д. [1, с. 133-141]. Геніальний поет-гуманіст і народний дипломат реалізував свої ідеї в Грузії часів правління цариці «сонцесейної» Тамари. Вона правила в Грузії з 1184 року по рік

Summary
The political, diplomatic and literary working of the famous contemporary of the Renaissance – Shota Rustaveli, because his practical experience and literary and poetic heritage had not lost their relevance to this day, and his name and work closely to bind Georgia and Ukraine through the centuries and millennium of the European history is analyzed at the article. Shota Rustaveli is a guide of ideas of Renaissance humanism in Georgia.
Keywords: diplomacy, institutionalization, humanism, the Renaissance, Shota Rustaveli, Georgia, Ukraine.

смерті – 1213. Вона зробила дуже багато корисного для об'єднання держави, економічного, політичного, політико-дипломатичного й культурно-освітнього її возвеличення й зміцнення. Кордони Грузії сягали від Чорного моря до Каспійського, включаючи в себе на півночі прикавказькі степи, на півдні – місцевість навколо озера Ван і землі на захід та пів-

нічний захід від нього далеко за Трапезунд. У 1204 році, коли Візантію розділили на частини хрестоносці, війська Грузії вступили до чорноморських її провінцій. Щоб запобігти захопленню східної Візантії турками, Тамара створила Трапезундську імперію, звела на її престол свого родича Олексія Комніна. Грузія поступово перетворювала-



Делегація Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин біля погруддя Шота Руставелі у Батумському державному університеті, який носить ім'я видатного грузинського поета-гуманіста. Автор світлини – Павло Хоменський

ся у наймогутнішу державу на Близькому Сході [2].

Караванними і водними торговими шляхами вона міцно зв'язувалася з багатьма навколишніми країнами, близькими й далекими, – з країнами Південного й Північного Причорномор'я, з Персією, Індією, Єгиптом, південною Італією, з руськими феодальними князівствами. Про політичні зв'язки Грузії з Київською Руссю свідчить, зокрема, перше одруження Тамари (1185 рік) з Юрієм – сином володимирського великого князя Андрія Боголюбського.

Розвиток ремесел, їх швидке вдосконалення й одночасне зростання попиту на ремісничу продукцію – все це створювало умови для розширення торгівлі, а тим самим і для небувалого пошавлення у всіх галузях суспільного й культурного життя. Цей період в історії Грузії прийнято іменувати грузинським Ренесансом.

Шота Руставелі, як свідчить його «Витязь у тигровій шкурі», дуже добре був обізнаний з внутрішніми і міжнародними економічними, політичними, дипломатичними й культурними явищами, подіями, процесами, що відбувалися в тогочасній Грузії. Поет втілював у собі все найкраще, що було в грузинському народі тодішньої епохи. Його поема найповніше та найяскравіше відбиває риси грузинського Ренесансу у всеосяжності цього поняття – виявленні суспільно-політичної, культурної й літературної сторін життя.

За даними поеми, особливо «Вступу» до неї та «Прикінцевих строф», Руставелі дійсно бував при



Єдине портретне зображення Шота Руставелі. Фреска XIII ст. у Хрестовому монастирі в Єрусалимі

дворі, був зв'язаний з придворним середовищем, виступав співцем Тамари, якій і присвятив свою поему. Руставелі був поетом великої чарівної сили. Більшість учених-руставелєзнавців не мають сумніву в тому, що герой «Витязя в тигровій шкурі» Автанділ – це багато в чому, і насамперед у дивній поетичній обдарованості, сам Руставелі.

Шота Руставелі ріс у придворному колі, в атмосфері загального піклування про найліпший духовний і фізичний його розвиток, виховання мудрості, уміння керувати державою, вести переговори, володіти дипломатичним інструментарієм, командувати військами. Після смерті свого батька Григола поет став володарем воєводства Руставі. Ось звідки його ім'я, яке він носив з 1196 по 1207 рік. Саме в цей період Шота написав свою поему «Витязь у тигровій шкурі», і ім'я Руставелі залишилося навіки зв'язаним з нею. У час створення книги поетові було 30-40 років. Як володар Руставі, Шота займав традиційну саме

для руставських володарів і за ними закріплену посаду царського візира – казначея.

Державна діяльність Шота набрала особливо великого патріотичного значення після смерті Тамари, у другій чверті XIII століття, коли Грузію спіткало велике національне лихо і вона підпала під владу монголів. У цей період Шота намагається піднести бойовий дух співвітчизників. Він один із головних керівників і учасників усіх найважливіших патріотичних починань, народний дипломат. Після зайняття монголами Східної Грузії йому було доручено вести переговори з жорстким ворогом.

Дожив Руставелі до глибокої старості. Помер він в Хрестовому монастирі в Єрусалимі. Поява портрета Руставелі й «поминального запису» у храмі пояснюються видатними заслугами Шота як одного з покровителів монастиря, як видатного історичного державного діяча, народного дипломата й геніального поета, ім'я якого було широко відоме грузинському народові.

Народна творчість Грузії мала величезний вплив на формування характеру, світогляду, естетичних смаків Шота, виховала в ньому велику повагу й любов до правдивих і чесних людей, бажання допомогти скривдженому й знедоленому, умиротворювати конфліктні ситуації. Народна творчість наповнила оптимізмом світосприйняття поета, породила в нього віру в перемогу добра над злом. Ця віра, осяяна, зміцнена й умотивована найпередовішим філософським і політико-дипломатичним вченням того часу, стала переконанням поета, перетворилася в єдину гармонійну, цілком завершену філософську й політико-дипломатичну систему його поглядів. Усе це знайшло яскраве відбиття на сторінках «Витязя...». Руставелі, геніальний поет і мислитель, виступив як великий гуманіст. У центрі його уваги перебуває Людина, її життя, ідеали, тобто земне, матеріальне, вся складна дійсність суспільного матеріального і духовного життя. Руставелі утверджує торжество добра і світла в земному житті [3].

Колекція рукописів поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі» разом з найдавнішими манускриптами Візантійського періоду з Національного архіву Грузії були включені до Реєстру програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу». Цей Реєстр нараховує в цілому 348 документів і документальних колекцій зі всіх п'яти континентів.

Творчий доробок Шота Руставелі «Вепхисткаосані» («Витязь у тигровій шкурі») неодноразово видавався українською

мовою. Так, у 2015 році побачило світ чергове видання, яке було присвячено 300-річчю першого друкованого видання поеми Шота Руставелі «Вепхисткаосані» («Витязь у тигровій шкурі») – найвідомішої пам'ятки грузинської словесної культури XII століття. Проблеми миру і війни, висока земна любов і вірність у дружбі, обов'язок і сенс земного буття, слава і безславність, життя і смерть – ось такі важливі філософські й політико-дипломатичні проблеми, які розв'язує автор на сторінках високохудожньої, витонченої за формою поеми. Змістом, образною системою, способом мислення і поетичною формою твір Ш. Руставелі захоплює читачів різних народів, різних культурних традицій. У виданні вміщено поему мовою оригіналу – грузинською (кодіфіковану версію тексту підготував колектив науковців Академії наук Грузії в 1966 році) і блискучий переклад українською мовою М.П. Бажана. Текст поеми супроводжують теоретичні студії-узагальнення проф. М. Елбакідзе про твір і постаті Шота Руставелі та М.П. Бажана, уміщено ілюстрації видатного грузинського художника С. Кобуладзе, створені в 1935–1937 роках.

Наприкінці XX – початку XXI століття було опубліковано значну кількість вагомих руставелологічних досліджень. Книгу, написану Шота Руставелі, на його Батьківщині називають грузинською Біблією.

Наскрізь пронизана біблійними алюзіями, ця поема, створена в кінці XII століття, менш за все схід-



Автор світлини – Павло Хоменський

на казка або середньовічний лицарський роман – точно так само як пристрасті носія тигрової шкіри Таріела не стільки обов'язковий жанровий елемент оповіді, скільки болісне просування душі до вічної Людської Любові, Політичної Мудрості й Дипломатичної Гармонії: для того нам і дароване життя, аби влитися до сонму вищого укладу.

Поема вабить своїм оптимістичним звучанням, яке впливає із всього розвитку дії від початкового моменту – можливості щастя, до фіналу – усезагального щастя після всіх поневірянь, що їх зазнали герої задля всеохоплюючого миру й злагоди...

Філософія політики, що сповідує автор, тема добра, миру й щастя не виникає випадково на якомусь ступені розвитку сюжету. Вона присутня у творі з самого початку як основа, що рухає весь сюжет. Саме народність, постулати й принципи народної дипломатії, дали Шота Руставелі ті досконалі художні засоби, той художній матеріал, який був потрібний для створення справді політико-філософської реалістичної поеми. Злите з народним і літературним в одне ціле, політико-філософське начало поеми веде розвиток внутрішніх її

суперечностей до оптимістичного фіналу тим рішучіше, чим сильніше внутрішня суперечність сюжету. Цінність щастя Шота Руставелі вимірює глибиною пережитих нещастя (концепти «миру» і «війни»): «Той і радощів не знає, що не знав нещастя зроду».

Автор, виразник дум та політико-дипломатичних ідеалів свого народу, виступає як великий інтернаціоналіст і в той же час як глибоко національний грузинський поет. І цікава

деталь: хоч про свою вітчизну – Грузію – Руставелі прямо й не говорить, хоч герої поеми – іноземці, численні картини твору, що швидко змінюються з розвитком сюжету, дають читачеві повне уявлення про складне політико-дипломатичне і різноманітне суспільно-історичне життя саме феодальної Грузії XII століття, про її людей, звичаї, побут, етикет, національні особливості, навіть про різні в грузинській державі політичні та міждержавно-дипломатичні ситуації й події.

Під іноземним одягом героїв «Витязя...» б'ється грузинське серце, зі сторінок поеми постає конкретна дійсність Грузії. Хай не дивує нас ця особливість твору: пригадаймо обіцянку поета у «Вступі» оспівати царицю Тамару (а, відповідно, і грузинську державу) не прямо, не так, як він робив це раніше, коли



був ще зовсім молодий, а алегорично... [3].

Недарма в 1712 році грузинський цар Вахтанг VI здійснив перше друковане видання поеми, він же був її першим коментатором. Саме на початку XVIII століття, у важкий для Грузії історичний період, ця книга слугувала інструментарієм народної дипломатії та згуртувала навколо себе націю, стала наріжним каменем національної самосвідомості. Як досвідчений політик і дипломат Шота Руставелі закликав до мирного врегулювання конфліктів: «Із нори сердечним словом можна викликати й змію...».

Літературна творчість і політико-дипломатична діяльність Шота Руставелі була зорієнтована на творення миру на Кавказі. У своїй легендарній поемі «Вепхисткаосані» («Витязь у тигровій шкурі») знаменитий грузинський поет писав: «...Другові вірний друг допоможе, і не злякає його біда. Серце він віддасть за серце, а любов – це його подорожня путівна

зірка...». Любов, дружба і вірність, мир і спокій проявляються в боротьбі проти зла, війни, за торжество добра й злагоди у світі, у міждержавних відносинах.

Герої Руставелі надають перевагу загибелі над ганьбою, безслав'ям: «Ліпше смерть, достойна слави, аніж зганьблене життя». Стверджуючи вірність у дружбі («мусить друг не покидати друга любого ніде»), поет рішуче засуджує віроломство, порушення клятви, зраду друга і Вітчизни (т.б. держави, зокрема – Грузії): «Із ворогів найгірший ворог той, що вівся наче друг...» [3].

Варто зазначити, що саме в умовах міждержавних лабіринтів і системах політико-дипломатичних координат невизначеності відносин Грузії з оточуючими державами в добу Середньовіччя через нетрі, тупики й затори офіційної дипломатії все більше пробиваються і набирають чинності паростки нових відносин народної дипломатії. Там, де уряди та їх

офіційна дипломатія не мають можливості «увійти», «маневрувати» і топчуться на місці, там народи, поети, вчені, діячі культури готують інтелектуальний простір, платформу для врегулювання міждержавних відносин.

Звичайно, не їх справа вирішувати питання, їх завдання – побачити проблему в цілому, уявити максимально повну картину, щоб на цій основі політикам і дипломатам легше було домовлятися. Говорячи про тогочасний етап формування системи міждержавних відносин, можна підкреслити, що ворожнеча держав на офіційному рівні не перейшла у ворожнечу між людьми, і народи в країнах знаходилися далеко попереду й були послідовнішими у превентивних процесах ніж влади держав.

Поема Шота Руставелі була мужнім викликом геніального митця церковній поезії й прозі, пройнятим пафосом релігійної схоластики. Двобій закінчився перемогою автора «Витязя...» над церковною літературою. Шота Руставелі став «володарем дум народу».

Грузинський народ полюбив поему за те, що вона увірвала все краще, що було в стародавньому письменстві Вітчизни й всього світу, за органічний її зв'язок з життєдайними традиціями народної творчості й народної дипломатії, за звеличення красного письменства Батьківщини й піднесення його до такого рівня, якого воно ніколи раніш не досягало [4].

Найціннішим у поемі є те, що в центрі її стоїть активно діюча, духовно багата, наділена від природи дипломатичністю, бла-

городна Людина, яка прагне до подолання зла, воєнних суперечностей і непорозумінь, до утвердження на Землі, зокрема грузинських землях, добра, щастя й миру. Цей твір – є найкращим прикладом прояву ренесансних гуманістичних ідей у грузинському суспільстві. Надзвичайно глибокий вплив мала поема на всю літературу наступних віків Грузії. Гуманістичні ідеї Руставелі стали знаковими для грузинської суспільно-політичної та політико-дипломатичної думки Середньовіччя і раннього Нового часу, стали складовою частиною європейського гуманізму як суспільно-політичного явища в цілому. Шота Руставелі по праву отримав визнання грузинського народу й носить народне звання – геніальний митець-гуманіст [4].

«Витязь у тигровій шкурі» був вперше опублікований лише у 1721 році, і з того часу поему було перекладено чи не на усі мови світу. Російський поет-символіст Костянтин Бальмонт виконав переклад на російську. Українською поему переклав Микола Бажан (1937) [5]. Крім того, «Витязь у тигровій шкурі» є справжнім шедевром серед ілюстрованих світських творів Грузії. Інститут рукописів Грузії у Тбілісі володіє двома фоліантами XVI ст. а також кількома рядками поеми, датовані XIV ст. Інші копії поеми належать до XVII ст. Сьогодні найпрестижніша та найвагоміша нагорода Грузії у галузі літератури носить ім'я Шота Руставелі. Його ім'я присвоєно Батумському державному університетові, це ж славетне ім'я носить



Інститут грузинської літератури та ін.

Шота Руставелі духовно й топонімічно пов'язаний і з Україною. Іменем поета названо вулиці в містах України. Зокрема в Києві, Львові, Одесі, Луцьку, Харкові, Тернополі, Сарнах та в Калуші є вулиці імені Шота Руставелі.

«Бог ділив Землю між народами, – говорить грузинська легенда. – Грузини запізналися, затримавшись за традиційним застіллям і тостуваннями, і до моменту їх появи весь світ уже був поділений. Коли Господь запитав у тих, що прийшли, за що вони пили, грузини відповіли: «За тебе, Боже, за себе, за мир». Всевишньому сподобалася відповідь. І сказав він їм, що хоча всі землі (території) роздані, приберіг він невеличкий шматочок для себе, і тепер він віддає його грузинам. Земля ця, за словами Господа, по красі своїй не порівнянна ні з чим і на віки віків будуть люди милуватися та захоплюватися нею...».

Завжди варто пам'ятати ту обставину, що еволюційний розвиток міжнародних відносин свідчить про необхідність пошуку нових гнучких дипломатичних форм реалізації державної політики в будь-який історичний період. У світі відбувається постійна адаптація дипломатії до нових умов міжнародних відносин. Перед міжнародним співтовариством виникають нові виклики, на які слід гідно відповідати. Саме гнучкість і швидкість реагування на ці виклики – це можливість побудови нового міжнародного порядку, що й сталося в добу раннього Нового часу



Пам'ятник Шота Руставелі в Києві

[6, р. 28-29].

Таким чином, беззаперечно, на сьогодні Шота Руставелі – яскравий представник епохи Ренесансу. Це була справді високоосвічена, духовно багата людина, яка увібрала все краще з передової грузинської та світової культури XII – початку XIII століть і попередніх віків.

Проблема війни й миру, війни й дипломатії хвилювали Шота Руставелі та його сучасників. Вони перебували в безперервному пошуку відповідей на ті питання, які ставила перед ними об'єктивна реальність і міждержавні відносини. Адже цей період історії не міг залишити нікого байдужим, бо «мир і злагода – першочергово необхідні речі для королів і держав». Але поряд із цим для тодішньої історії міждержавних стосунків

Грузії та цього регіону в цілому, європейської системи держав, що формувалася та інституціоналізувалася в той період, як найкраще підходили слова Заратустри: «Любити мир як засіб для нових війн. І короткий мир більше ніж тривалий».

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями політико-дипломатичної та літературної діяльності видатного грузинського сучасника доби Відродження – Шота Руставелі, оскільки його практичний досвід і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності й до сьогодні, а його ім'я й творчість міцно пов'язують Грузію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії. Шота Руставелі – провідник ідей ренесансного гуманізму в Грузії.

Ключові слова: дипломатія, інституціоналізація, гуманізм, доба Відродження, Шота Руставелі, Грузія, Україна.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления политико-дипломатической и литературной деятельности известного грузинского современника периода Возрождения – Шота Руставели, поскольку его практический опыт и литературно-поэтическое наследие не утратило своей актуальности и сегодня, а его имя и творчество крепко связывают узами дружбы Грузию и Украину через века и тысячелетия европейской истории. Шота Руставели – выразитель идей ренессансного гуманизма в Грузии.

Ключевые слова: дипломатия, институционализация, гуманизм, Возрождение, Шота Руставели, Грузия, Украина.

Список використаних джерел:

1. Циватий В.Г. Політико-дипломатичний портрет Данте Аліг'єрі (1265–1321 рр.): інституціональний вимір доби Відродження й український контекст / Вячеслав Циватий // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2016. – Вип. 2(1). – С. 133-141.
2. Рейфилд Дональд. Грузия. Перекресток империй. История длиной в три тысячи лет / Дональд Рейфилд. – М.: КоЛибри, 2017. – 608с.
3. Мацай О.Й. Шота Руставелі. – К.: Знання, 1966. – 50с.
4. Руставелі, Шота. Витязь у тигровій шкурі. Поема / Перекл. Микола Бажан / Шота Руставелі. – Київ-Харків, 1937. – 294 с.
5. Ватейшвили Д.Л. Грузия и европейские страны. Очерки истории взаимоотношений XIII-XIX века: В 3 томах / Д.Л. Ватейшвили. – М., 2003-2006.
6. International Relations. Edited by Stephen McGlinchey. – Bristol, England, 2017. – Part I: Diplomacy. – P. 26-36.

Вячеслав ЦИВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Євангеліє, видане гетьманом України Іваном Мазепою та господарем Валахії К. Бринковяну в 1708 році арабською мовою у м. Алепо (Сирія) – невідомі аспекти

Частина II

Цікавою уявляється подальша доля цього раритетного видання. У такому контексті слід зазначити, що ніхто на сьогодні не володіє повною інформацією щодо місць та обставин знаходження привезених примірників „Євангелія” відразу після смерті І. Мазепи. Можливо їх тривалий час ховали, щоб не бути звинуваченим у прихильності до гетьмана, опального в Росії та підконтрольній їй на той час Україні. Принаймні єдиний сигнал про існування примірника, що зберігся, у Румунії протягом XVIII-го століття стосується 1762 року, коли невідомий власник, але з усього видно – високого церковного походження, бо мав власну печатку із зображенням Святої Трійці, наніс її на одній зі сторінок „Євангелія”. Також залишається нерозкритою таємницею, яким чином ця Свята Книга у 1835 році потрапила до колекції румунського капітана Костянтина Олтельничану-Корнеску, котрий через вісім років її продав іншому завязаному колекціонеру – на той час також ще капітану Д. Паппазоглу, який мав мусульманське походження. Проте він зробив, фактично, непоправну помилку: над рукописним написом попереднього власника „Капітан Костянтин Олтельничану” наніс жир-



Зовнішній вигляд „Євангелія”, виданого у січні 1708 року арабською мовою за кошти Івана Мазепи у м. Алепо (Сирія), якого немає в Україні та один з примірників якого зберігається у фондах Румунської Академії. Передня, як і задня обкладинки, виконанні з дерева та обтяжені багатоорнаментованою тиснутою у гарячий спосіб шкірою

ними чорнилами напис: „Капітан Дмитріє Ан. Паппазоглу”, а пізніше додав: „Це арабське Євангеліє є складовою частиною Паппазогліанської Бібліотеки з Бухареста. Майор Д. А. Паппазоглу”. З часом він став відомим колекціонером та бібліографом, проте наприкінці життєвого шляху прийняв рішення продати арабське „Євангеліє”, як зазначалося вище, бібліотеці Румунської академії. Так, вже підполковник Д. Паппазоглу 25 січня 1882 року звернувся до тодішнього міністра куль-

тів та освіти Румунії Г. Точілеску з листом (zareestrovаний за вхідним номером 1749) із пропозицією придбати у нього зазначене вище „Євангеліє” за 600 нових на той час румунських левів, що представляло собою достатньо велику суму. Сам Д. Паппазоглу дав високу оцінку цього раритетного видання, тому що, за його словами, «на початку 18-го століття воно було присвячене козацькому Гетьману та князю України Мазепі православним кліром Аравії і тому, що це Євангеліє



Титульний лист „Євангелія” І. Мазепи 1708 року арабською мовою

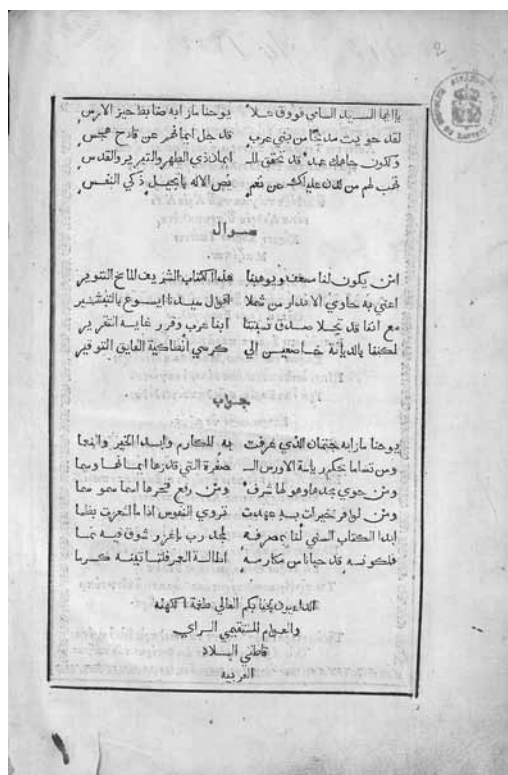
представляє інтерес для нашої країни, оскільки, кажуть, що Мазепа був похований у місті Галац в одній з місцевих церков і, можливо, у вступній частині до цього Євангелія, яке добре збереглося, міститься правда, якою цікавиться наша історія». Таким чином, навіть така освічена людина як Д. Паппазоглу мало знав про історію шести перепоховань І. Мазепи у румунському місті Галац.

Того ж дня Г. Точілеску, який особисто цікавився долею українського геть-

мана в Румунії, своїм супровідним листом за номером 1040 від 25 січня 1882 року, надіслав оригінал звернення Д. Паппазоглу до директора Центральної бібліотеки Румунської Академії з проханням «оглянути книгу та, оцінивши її важливість та раритетність, доповісти, чи можна її придбати та за яку суму?».

27 січня 1882 р. у своїй відповіді директор бібліотеки намагався переконати міністра у тому, що із самого факту видання цього „Евангелія” арабською мовою «не впливає жодного історичного значення для Румунії, навіть коли кажуть, що славетний Гетьман нібито був похований у Галаці, як на це претендується». Тобто, знову, на рівні, здавалося б, начитаного директора Центральної бібліотеки Румунської академії зустрічаємо непевну та недостатню інформацію про історію поховання та перепоховання тіла І. Мазепи протягом 1710–1881 рр. у Галаці.

Небезпечну ситуацію з придбанням Румунською академією єдиного в Румунії примірника цього раритетного видання у підполковника Д. Паппазоглу врятувала рішучість міністра Г. Точілеску, який своїм листом за номером 4461 від 3 квітня 1882 року на адресу керівництва Центральної бібліотеки Румунської академії розпорядився придбати „Евангеліє” арабською мовою, „депонувати та реєструвати цей твір” у її фондах. На виконання цього розпорядження 5 квітня 1882 року під реєстраційним номером „155 A Unicat” відповідний запис занесено до книги надхо-



дження до Центральної бібліотеки Румунської академії за 1882–1883 роки. Завдяки цьому на сьогодні ми маємо унікальну можливість доторкнутися до реального результату благочинної діяльності великого гетьмана України та повернути хоча б електронну копію спонсоризованого ним „Евангелія” на Батьківщину.

Вони вважають, що цар Хрусов здобув найбільшої слави, а те зовнішнє щастя, якого він сягнув, звеличило його та вшанувало його, тому що він перевищив багатьох багатством, скарбами та своїми грошима, та вирізнявся від решти тим, що є тлінним. І здалося йому, що ці речі і є щастя та нескінченна радість, які приносять користь. Таке припущення – помилка та неправда, різновид нерозумності, таке уявлення – безглуздість, покладатися

на нього – абсурд. Проте ми, віруючі, о милостивий Пане, взірець поклоніння, прикрашений Господом, відомий чеснотами та добродіями, Високопоставлений Гетьмане, – ми дуже дивуємося, як люди в той час думали, що тимчасові речі – це межа найвищого щастя, джерело та секрет добра; ми запитуємо, чи є у світі щось непорушне, чого прагне людина?; хіба щось з тілесних насолод не зникає, як сон, і ми говоримо, де тоді він, пророцький оклик, а саме слова про те, що дні людські – як трава та як польові квіти – так само цвітуть вони і також зрізуються, і ось нема їх, ти шукав їх місце та не знайшов; а де ж тоді слова пророцькі про те, що вся слава людини неначе цвітіння трави – якщо в'яне трава – розсіюється її цвіт, і де ж слова пророка, а саме:

щодо нас, які були обдаровані божим знанням, які прийняли Христа через святе хрещення, і які були з ним поховані, давайте-но завершимо ці слова з пророком у серці і душі. Ми також не живемо, проте Христос живе в нас; отже, істинно судилося, що справжня радість та щастя – це правдивість думки та правильне поклоніння, тому що ми визнаємо, що всім живим творінням, всьому сущому необхідний Господь Всевишній, могутньою є Його міць, величною є Його божественність. Ми також переконані, що для нашого спасіння необхідним є поклоніння, що мудрістю Соломона визначає Бога у Божій Книзі як сильнішого та могутнішого, ніж усі тілесні та духовні створіння. Цими словами ми хочемо сказати, що правильне поклоніння – пряма, гаряча, жива віра, нашеттана Вели-



вибраних, особливо того, хто з пророків Цар, той, хто дійсно плоттю знайшов Бога, і вона закричала від божественного запалу та високого жару, той, хто дає мені крила, як у голуба – і я лечу та відпочиваю, так Ви прикрашаєте свою прекрасну душу радістю і розумом, неначе голуб, прикрашений золотом, та двома крилами духовними, під якими я маю на увазі два великих Завіти Божі, два шановані Завіти, з якими Ваші добродіяння поширюються на всі горизонти безперервно, щедро та не спиняючись, та летите благою думкою та рятівною перевагою вгору, щоб відпочити навіки у небесних царствах Бога та насолоджуватися Його бажаними улюбленими благами, тому поєдналися Ваші попередні добродіяння та коридори вогнів Вашої великої віри, до нас, правовірних віруючих, які на землях арабських проживають, що є однією з частин Землі. Ви стали для нас другим пророком та вмілим провісником, щоб пробудити наші бажання до православної віри з найгарячішим запалом, великою добротою, чудовою Вашою скромністю та величчям Вашим дарунком, оскільки Ви є Вельмишановним, Поважним, та Кавалером Ордену, що носить ім'я Апостола найблагороднішого, і ця справа з допомогою Божою та великою винагородою, тому що Петро – найголовніший зі Святих Апостолів Христа, який вчив, по-перше, про правильне поклоніння та праву віру, в тому куточку світу, який населяємо

ким Господом. Коли ми кажемо „жива“, то маємо на увазі чинення добродіянь та осудження пороків, оскільки віра без діянь – мертва, як казав достойний апостол, великий євангеліст. Коли ми кажемо „гаряча“, то маємо на увазі велике завзяття та величезний запал як гірничні зерна, як говорить Послане Слово. Коли ми кажемо „пряма“, то маємо на увазі, що вона – покінена та йде від глибокого знання заповідей Священного Собору та обрядів духовних отців. Коли ми кажемо „нашептана Богом“, маємо на увазі, що приклади її є у двох великих основних Завітах Господа, в яких архангел Гавриїл та пророки в них двох вони знаходяться; вони обидва [Завіти] – Слово Боже, [де сказано], щоб ти любив Господа Бога свого усім своїм серцем і усією своєю душею, і усім своїм

наміром, і щоб ти любив ближнього свого як самого себе; отже, вірою живою проявляється повна любов та добрі діяння, які чиняться по відношенню до ближнього, тому що біси вірять та підкоряються, і тремтять від нього, Всевишнього, і бояться. Зараз віра їх безнадійно мертва, а страх їхній – непроглядна темрява, немає їм від нього користі та дару, оскільки він – позбавлений такої чесноти як любов, адже Апостол Павел промовляв, що істинне щире поклоніння – це те, яке доповнено глибокою любов'ю. А отже Ви, Ваше Високоповажносте, який поєднує віру з істинним поклонінням та несе прапор цієї величної держави, який очолює ряди благородних, Ви будували і зводили своє істинне православне поклоніння на справжньому міцному стовпі, і

Ваша жива віра з найблагороднішими доказами та найвеличнішим доводом у Вашій освітленій Господом милостивим душі, оскільки Ви схожі та подібні у Вашій вірі до благородних Ваших пращурів, і потрібно сказати, що дійсно Ви – святий з материнського нутра, тому що Ви полюбили вчення та мудрість і шукали їх, схилилися до них і здобули їх, і знайшли мудрість, яка все ще продовжує з Його Трону направлятися до Вас з вершин Його, і коли Ви зрозуміли, що винагорода та користь від неї – чесноти та всеохоплюючі блага, обійняли Ви віру з радістю, оскільки Ви – любите Бога, прийняли її з радістю, виконавши настанови тих, хто радували Господа до Гавриїла, за часів Гавриїла та після Гавриїла, я маю на увазі праведників та пророків, царів та

ми, віруючі, на яких знаходимося, і який є хоробрим, фундаментом Церкви на них, і первосвященником був для них, посівши цей священний апостольський трон, який віднесений до нас, найдорожчий Патріарх, відомий в них [землях] ім'ям, великого міста Антіохії, він – тілесний брат Вельмишановному Апостолу славному Андрію Первозванному, який у краях ваших став Євангелістом знанням істини та провісником правильної віри. І відкрилася нам Ваша довершена любов до Бога усією душею та серцем, яка від Вашої добровільної праги та праведного Вашого поклоніння і на нас поширюється, і дозволила нам надрукувати це Священне Духовне Писання, високу Господню Книгу, під якою я маю на увазі найсвятіше Євангеліє, найдорожчу Божу Книгу, на Ваші кошти та витрати, через любов до ближнього завдяки чудовій Вашій допомозі. Ви продемонстрували добре ставлення до мешканців усіх арабських країн з правдивих християн віри православної, і заради цього Божого дару, боргом є поклонитися Йому, який ви подарували нам завдяки даній Вам Господом владі та можливостям, якими наділив Вас Господь, і хорошему керівництву – ми обов'язково повинні віддати належне цій величезній милості та подяку розкішну, славу велику та спасибі щире згідно з

обов'язком, а ще краще прохання численні та мольби численні силою, яка нам дарована і дана нам Господом, тому що ми взяли милість за милість.

Щодо сили, яка у нас є, то разом з усіма священнослужителями, висловлюємо Патріарші благословення з духовними мольбами ввечері, в обід та опівдні, з великим смиренням та рясною мольбою Богові, що відає усім, Господу Всевишньому, позбавленому кволості, заради Вашої шляхетної, високої милості. Щодо решти правдивих з простого народу, то вони прославляють дорогу Вашу світлість постійно та просять для Вас довголіття та років численних, та всі ми, одним словом та серцем єдиним молимо єдиному святу Трійцю подарувати Вам, володарю спокою та скромності, нескінченну безпеку та здоров'я на весь вік, та старості, квітучої чес-

нотами, а тому всьому – спасіння душі та спадщини небесної, обіцяної тим, хто любить Його та боїться Його, хто відданий заповітам Його з усім, що містить палац Ваш, збережений Господом, та усім, хто звертається до Вас Ісусом Христом, Господом нашим, якому слава навіки, та нехай пролле він на вас усіх свою милість та благо. Амінь.

Афанасій, милістю Бога Всевишнього Патріарх Антіохійський у минулому, Який молиться за Вас, Ваше Високоповажносте, завжди”.

[Переклад текстів з арабської на українську мову здійснено вперше. – Автор]

Цікавим є те, що до самого „Євангелія” додана коротка рукописна історико-біографічна довідка румунською мовою, що достатньо точно представляє самого українського гетьмана: „Іван Мазепа, гетьман козаків України. Народився у 1640 році на Поділлі. Став писарем гетьмана України. Після смерті свого керівника, у 1687 році був обраний замість нього козацьким гетьманом. Мазепа був призначений царем Росії Петром Великим гетьманом України. Пізніше, прагнучи незалежності своєї держави [підкреслення наше. – Автор.], став союзником короля Швеції Карла XII та вступив у битву з москалями під Полтавою. Після поразки короля Карла, вони прибули до Валахії до палацу Костянтина Воде

Бринковяну, а потім перейшли до Бендер, де гетьман помер у 1709 році. Це „Євангеліє” арабською мовою присвячене віруючими монахами з Аравії гетьману Мазепі, коли він був титулований гетьманом України”.

Гадаємо, що лише за оригінальний примірник „Євангелія” арабською мовою 1708 року видання та за написані через майже двісті років правдиві слова про українського гетьмана, особливо в частині щодо незалежності Української держави, не кажучи про прийняття його праху на вічний спочин у Галаці, кожен українець має бути вдячним та висловити велику подяку сусідньому румунському народу за збереження історичної пам'яті про славетного сина українського народу І. Мазепу та його шляхетні діяння протягом понад вже трьох століть.

Водночас, не можна не зазначити, що всебічне співробітництво та майже 22-річна дружба І. Мазепи з К. Бринковяну, видання їхніми спільними зусиллями у 1708 році у м. Алепо (Сирія) „Євангелія” арабською мовою, може стати добрим прикладом для сучасного покоління політиків, дипломатів та науковців, які працюють на ниві українсько-румунського співробітництва та перезавантаження відносин між Україною і Румунією на основі дружби, взаємовигідного співробітництва, взаємної довіри, підтримки та добросусідства.

Теofil РЕНДЮК,
доктор історичних наук,
Надзвичайний і
Повноважний Посланник,
Директор Інституту
добросусідства



Дипломатичні ворота України

Служба з обслуговування іноземних представництв існувала в історично специфічних формах ще в далекі часи Київської Русі, яка з давен викликала цікавість різних народів світу. До київських пагорбів стелилися дороги не тільки купців з Аравії, Китаю, Персії, Німеччини, Італії, а й дипломатів. Вони долали тисячі кілометрів, щоб познайомитися зі столицею однієї з найбільших тогочасних держав, знайти порозуміння із могутніми великими київськими князями. Привозили до рідних країв не лише захоплення від гостинності русичів, неповторні вироби їхніх майстрів (ювелірні шедеври із золота та срібла), зброю, мед, хутро, але й інформацію про могутність Києва, його політичну активність, впливовість на тогочасні міждержавні події.

Уже при великому князі Володимирі Київська держава набуває широкого визнання серед іноземних країн, зокрема і Візантії, тоді наймогутнішої країни Європи. Прийняття християнства благодатно вплинуло на розвиток духовного життя й освіти в Русі-Україні. Налагоджуються тісні відносини із західноєвропейськими державами, збільшується вплив Києва на міжнародну політику. За керівництва князя Ярослава Мудрого політичні та військові зв'язки налагоджуються з Німеччиною, Угорщиною, Францією, Норвегією, Швецією, Польщею. Не тільки Ярослав прагнув політичних контактів зі згаданими державами, а й західноєвропейські правителі шукали можливостей налагодження відносин

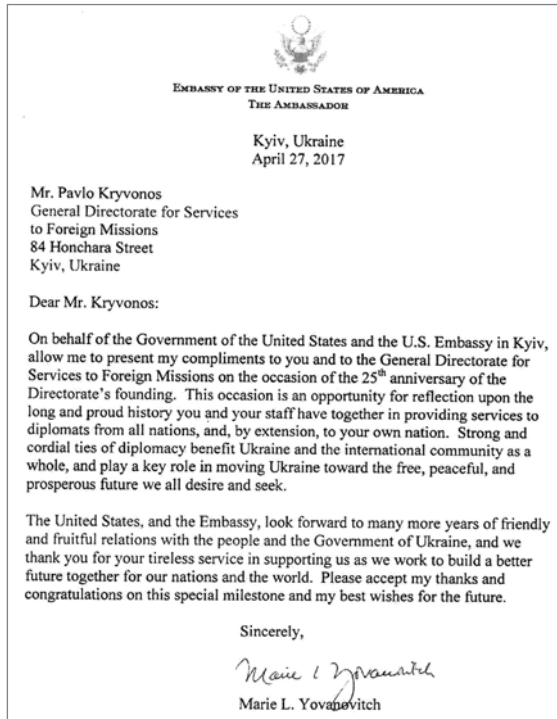
з Києвом, зокрема через шлюби з дочками і синами великих київських князів. Усе це свідчить про стабільне політичне становище Київської держави та її столиці Києва ще в XI ст.

Яскравою сторінкою української дипломатії та служби обслуговування є часи українського державотворення 1917–1920 років, коли хоч і недовго, але існувала Українська держава. Дипломатичні представництва іноземних держав у ранзі генеральних консульств та їх обслуговування існували в Україні і в часи її входження до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік – практично до початку Другої світової війни, про що засвідчує малознана науковцям та історикам постановою Української Економічної Ради. Цитуємо:

«...113. Про Центральне Бюро по обслуговуванню чужоземців в Харкові при Народньому Комісаріаті Закордонних Справ.

1. З метою обслуговування чужоземних місій і представництв при Робітничо-Селянському Уряді УСРР і окремих громадян, що прибувають на Україну, при НКЗС утворюється Центральне Бюро по обслуговуванню чужоземців «УКРБюробчуж».

2. Укрбюробчуж є державний орган, який знаходиться в віданні НКЗС, від колегії



якого одержує керуючі вказівки і розпорядження.

3. Укрбюробчуж працює на господарсько-комерційних засадах, його бюджет будується на засадах беззуртності його підприємств.

4. Постачання та послуги, які покладаються на Укрбюробчуж мають полягати в тому, щоб чужоземці, зазначені в ст. 1, мали помешкання, продовольство і інші предмети повсякденного вжитку, щоб вони мали комфорт, послуги, зручності.

5. Укрбюробчужу надається право, в межах існуючих законів, складати всякі умови.

6. Укрбюробчужові надається право (з дозволу НКЗТ) закуповувати за кордоном потрібний крам і матеріали.

7. Організаційна структура Укрбюробчуж визначається колегією НКЗС і в цілому погоджується з НКЗТ.

8. Основний капітал Укрбюробчужу надається

останньому з коштів НКЗС і НКЗТ.

м. Харків, дня 11 лютого 1922 р.

Заст. Голови Української Економічної Ради Мануїльський.

Секретар УЕР Дуделіт.

Оголошено в «Вістях ВУЦВКу» од 28 лютого 1922 р. ч. 48».

Однак офіційно, як самостійна державна структура, вона була створена тільки після того, як Рада Міністрів Української РСР прийняла Постанову № 308 від

3 липня 1972 року «Про створення в м. Києві Управління з обслуговування консульського корпусу», якою Київському міськвиконкому було доручено утворити госпрозрахункове Управління з обслуговування консульського корпусу (УпКК) штатною чисельністю 13 одиниць. Поступово кількість генеральних консульств, а відтак і чисельність їхніх працівників, зростала. Вже у 1976 році в Києві було вісім генеральних консульств, вісім торгових представництв (у складі генеральних консульств), які представляли понад 50 зовнішньоторговельних підприємств та об'єднань своїх країн, шість представництв авіакомпаній. Якщо до 1976 року в Києві були представлені тільки соціалістичні країни, то тепер відкривалися й консульські установи капіталістичних держав.

ГоловУпДк було зразком

для створення у 1972 році у Києві української служби з обслуговування іноземних представництв, яка в перші роки свого становлення мала назву – Управління з обслуговування консульського корпусу виконкому Київської міської Ради народних депутатів, а в роки незалежності України стала предтечею авторитетної організації серед зарубіжного дипломатичного корпусу – нині успішної Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв.

29 квітня 1992 р. згідно з розпорядженням Представника Президента України у Києві було створено Міську фірму з обслуговування іноземних представництв Київської міської державної адміністрації, головне завдання якої полягло в облаштуванні та забезпеченні належних умов для діяльності дипломатичного корпусу, консульських установ іноземних держав і представників міжнародних організацій в Україні. Директором структури призначено Павла Олександровича Кривоноса.

Отож, уже в перші роки існування нашої незалежної держави, дуже важливою та значущою проблемою стає інформування світу про Україну, про яку, на жаль, мало хто знав. Це було визначено пріоритетною справою новоствореної дипломатичної служби – Міністерства закордонних справ, українських посольств, державних інформаційних агентств. Активно долучилася до цього процесу й Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, взявши на себе обов'язки ознайомлення дипломатів і працівників міжнародних місій з Україною. Одним з її аспектів стала робота щодо

формування за рубежем уявлення про нашу державу як країну з демократичним устроєм, значним економічним, промисловим та аграрним потенціалом, високим освітнім і культурним рівнем, унікальною історичною та мистецькою спадщиною, а головне – як країну, що може надати простір для інвестицій будь-якого спрямування. А починати цю справу було потрібно безпосередньо в Україні, з донесення цієї інформації та реальних фактів Надзвичайним та Повноважним Послам, яких прибувало до столиці дедалі більше.

Уже в 1992 році ГДІП розробила і почала системно втілювати програму ознайомлення зарубіжних дипломатів із регіонами України.

Отож, здійснивши експертизу майже до усіх регіонів України за пропозицією Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, кожний дипломат, який з часом завершить свою каденцію в нашій державі, матиме задоволення сказати, як це вже було не раз: «Я ще до вас повернуся – гостем, другом, посланцем».

За двадцять п'ять років Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв сформувалась у потужне виробниче підприємство, яке здійснює великий обсяг робіт з обслуговування іноземних посольств, міжнародних організацій та їхніх працівників, забезпечує дозвілля зарубіжних дипломатів і членів їхніх сімей. За безпосередньої участі ГДІП було споруджено будинки посольств Туркменістану (вул. Пушкінська, 6), Республіки Узбекистан (вул. Володимирська, 16), Королівства Нідерланди (Кон-

трактова площа, 7), Республіки Білорусь (вул. Коцюбинського, 3), Грузії (бульвар Шевченка, 25), а також низку резиденцій Надзвичайних і Повноважних Послів.

Надзвичайно цікава історія розміщення посольства Королівства Норвегії у будинку на вул. Стрілецькій, 15. Стан, в якому на той час перебувала споруда, м'яко кажучи, не відповідав жодним нормам. Вона просто старіла і руйнувалася. Мабуть, воно так й було б, якби цей непоказний будинок не сподобався тодішньому послу Королівства Норвегії в Україні пану Ойвінду Нордслеттену. Прекрасний дипломат, великий ентузіаст відновлення добрих взаємин між нашими країнами, зробив усе можливе і неможливе, щоб посольство його країни мало в Києві постійне помешкання. Уклавши з Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв угоду на відновлення і реконструкцію будинку, пан О. Нордслеттен почав досліджувати його історію та історію мешканців, які в різні часи тут жили. Так, врешті-решт, після офіційного відкриття посольства на вул. Стрілецькій, 15 ми побачили своєрідний музей, що розповідав про Норвегію та Україну, наші зв'язки, встановлені ще за часів Володимира Хрестителя та Ярослава Мудрого, про легендарного Фрітьофа Нанесена та його приїзд в Україну, про інші цікаві історичні персонажі та факти. А на самому будинку з'явилася меморіальна дошка з інформацією про те, що тут мешкала видатна письменниця Леся Українка. І як було радісно, коли дипломат із далекої північної країни

урочисто відкривав у будівлі посольства меморіальну світлицю, присвячену великій поетесі. Будинок збережено, а з ним повернулася до нас ще частка нашої історії.

Для розміщення зарубіжних дипломатичних служб ГДІП намагається знайти приміщення, як правило, в центрі столиці, оточити зарубіжних гостей увагою та турботою, аби Київ став рідною домівкою для дипломатів на час їхньої місії в Україні. Тож необхідно знайти опатне й затишне приміщення для представництв їхніх держав. Вирішальним фактором залишається історичне середовище, архітектурна неповторність будівлі дипломатичного представництва. За роки співпраці ГДІП з іноземними представництвами склалася приємна закономірність: приміщення зарубіжних посольств у столиці України, завдячуючи новим господарям і спільним із ГДІП роботам з їх облаштування, набувають особливої привабливості.

Ось один з прикладів. Будинок на вул. Володимирській, 16 має відому біографію: якийсь час тут жив художник Михайло Врубель, згодом потомствений громадянин Києва Григорович-Барський, знаходився готель «Ліон де Ор» («Золотий лев»), приватна чоловіча, а в 1911–1918 рр. жіноча гімназія, на початку 1920-х років у будинку діяв музей «Дніпросілки», яким керував Павло Тичина. З цим приміщенням пов'язані долі відомих особистостей, а саме: кінорежисера Лариси Шепітько, українського поета Василя Стуса. З 2002 року будинок на вул. Володимирській, 16 отримав нових мешканців – співробітників Посольства Респу-

бліки Узбекистан в Україні.

Одним із найпотужніших напрямів діяльності ГДІП є ознайомлення працівників дипкорпусу з унікальною, багатогранною, неповторною культурою України. Окрім проведення тематичних екскурсій Києвом та іншими містами нашої держави, відвідування вернісажів, виставок, концертних програм, Генеральна дирекція опікується роботою Міжнародного історичного клубу «Планета», Міжнародного жіночого клубу тощо.

Серед багатовекторних чинників, із яких складається діяльність Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, варто зазначити одну сферу, здавалося б, непрофільну для такої установи – видавничу діяльність. Її фундаментом стало бажання заповнити значну прогалину у сфері пропаганди дипломатії як важливої сфери державної діяльності. Так було започатковано видання щорічного наукового альманаху «Україна дипломатична». Ініціатива Генеральної дирекції, яка є видавцем наукового щорічника, отримала підтримку наукової громадськості, передусім гуманітарних інститутів Національної академії наук України, вчених провідних вишів країни – Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка й Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Щорічник «Україна дипломатична» – це не єдиний видавничий проект ГДІП, що із розумінням ста-



виться до проблеми підтримки видання книг із дипломатичної та історичної тематики, країнознавства, туризму, а також окремих періодичних видань, які розширюють можливості зарубіжних дипломатів для глибшого ознайомлення з економічним, політичним, культурним життям, історією та духовністю нашої країни.

Редакцією наукового щорічника «Україна дипломатична» 2005 року започатковано випуск серії книг «Бібліотеки» цього видання. Перша книга була присвячена діяльності Надзвичайних дипломатичних місій УНР в Угорщині. Згодом вийшли такі видання цієї серії: біографічне есе «Постпред України Іван Грищенко» про видатного українського дипломата, який у 50–80-ті роки минулого століття працював у низці міжнародних організацій; нарис «Людина планети» про українського

дипломата, голову 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Геннадія Удовенка; навчальний посібник «Духовна дипломатія», де узагальнено й систематизовано основні форми релігійних засад у дипломатичному житті, міжнародно-правову регламентацію дипломатичної діяльності релігійних конфесій; «Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму» – матеріали з цього видання можуть бути важливим елементом створення доказової бази при роз-

гляді в міжнародних судових інстанціях позовів України щодо порушення Росією норм міжнародного права; «Сторінки мого життя» – спогади Надзвичайного і Повноважного Посла України Миколи Макаревича, який заклав підвалини нової епохи вітчизняної дипломатичної служби; науково-популярний нарис «Заповіт миру» про життя та діяльність Мун Сон Мьона – усесвітньо відомого поборника світу свободи й любові, засновника Федерації всесвітнього миру; видання «Лідер двох епох» про Гейдара Алієва, який був Президентом Азербайджану протягом 10 років, ставши знаковою постаттю не тільки свого, а й українського народу; художньо-документальне видання дипломата Олександра Сліпченка «Дипломатична кухня»; науково-популярний нарис «Пізнаємо Україну» про діяльність Генеральної

дирекції з обслуговування іноземних представництв. Здійснено також видання англійською мовою книги про Геннадія Удовенка.

Сьогодні постійні клієнти ГДІП – це 76 іноземних дипломатичних представництв, 25 Генеральних консульств, 87 Почесних консульств, 18 представництв міжнародних організацій, чимало іноземних фірм, їх персонал та члени родин. Адже спектр послуг, що надає ГДІП, чималий і має тенденцію до постійного розширення.

Тож позаду шлях, довжиною у чверть сторіччя, вимощений цілком очікуваними і зовсім несподіваними проблемами та, найголовніше, радістю їх впевненого й успішного подолання. Оця здатність Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв будь-що долати перепони, тримати слово, виконувати взяті на себе зобов'язання і є тим золотим фундаментом, на якому вже протягом 25 років базується авторитет організації, довіра, якою вона користується у партнерів і замовників, повага, з якою до неї ставляться зарубіжні і вітчизняні дипломати та експерти-міжнародники.

Попереду – нові завдання і пошуки їхніх нестандартних елегантних рішень, нові сміливі проекти і нові захоплюючі ідеї. Постійним завжди було і залишатиметься віддане й професійне служіння команди ГДІП справі зміцнення позитивного іміджу України у світі й на власних теренах.

Володимир ДЕНИСЕНКО,
доктор історичних наук

Олексій КИЙКОВ,
директор дирекції
«Дипсервіс» ГДІП

Міжнародна конференція «Україна і Грузія: дипломатичні відносини, міжнародні зв'язки, культурна дипломатія» – підсумки і перспективи співробітництва

10-13 травня у Батумі відбулася Міжнародна наукова конференція «Україна і Грузія: дипломатичні відносини, міжнародні зв'язки, культурна дипломатія», присвячена 25-річчю встановлення українсько-грузинських дипломатичних відносин на сучасному етапі взаємин наших держав. Непересічність цієї наукової імпрези полягала в тому, що це був перший захід такого рівня за участю провідних науковців з України, Румунії, Польщі та Грузії в контексті ювілейних заходів 2017 року. Десять років тому подібну конференцію «Дипломатичні, громадські та економічні відношення між Українською Народною Республікою та Грузинською Демократичною Республікою у 1917–1922 роках» було проведено Посольством України в



Зустріч генерального директора ДП «ГДІП» Павла Кривоноса з Суліко Тебідзе, першим заступником Міністра освіти, культури і спорту Автономної Республіки Аджарія

Грузії та Міжнародним культурно-благодійним і науково-просвітнім Союзом «Дніпро». Нинішня наукова зустріч мала значно ширший тематичний і часовий спектр. Науковці обох країн обговорили важливі питання історії та сьогодення дипломатичних зв'язків України і Грузії. Захід організували та провели Посольство України в Грузії, Дипломатична академія України,

Батумський державний університет імені Шота Руставелі, Наукове товариство історії дипломатії і міжнародних відносин та Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. Робота конференції відбувалася в приміщенні Батумського державного університету імені Шота Руставелі.

Під час урочистого відкриття ректор навчального закладу-господаря конференції Мераб Халваши мету зустрічі науковців окреслив як «поглиблення відносин між нашими державами і народами» й подякував кожному її учаснику за те, що знайшли можливість зібратися сьогодні для обговорення важливих питань, пов'язаних з дипломатичними відносинами між нашими країнами.

З вітальним словом виступив Надзвичайний і Повноважний Посол України в Грузії Ігор Долгов, який назвав конференцію справжнім дипломатичним успіхом. На його

думку, обговорення розглянутих на конференції питань сприятиме поглибленню взаємостосунків між нашими державами. Він висловив сподівання на те, що конференція стане першим, але не останнім заходом подібного роду, і започаткує низку зустрічей, присвячених 100-річчю встановлення дипломатичних зв'язків між Україною й Грузією.

«Як посол, я маю щиру надію, що українців тут люблять і чекають», – сказав Ігор Долгов.

Українська делегація привезла з Києва відеозвернення Надзвичайного і Повноважного Посла Грузії в Україні Міхеїла Уклеби, який наголосив на тому, що наші народи пов'язані тривалою історією, але, насамперед, – людьми. За його словами, наші нації зустрічаються зі схожими викликами сьогодення саме через волелюбність і прагнення жити за своїми орієнтирами.

«Такі заходи свідчать про те, що ми на правильному шляху, ми рухаємося до успіху, до перемоги європейських цінностей», – констатував М. Уклеба.

Вітання учасникам конференції виголосив перший проректор Дипломатичної академії України Вячеслав Ціватий, вказавши на такі три особливості конференції як унікальність, традиційність та інституційність.

Ірина Матяш, голова Наукового товариства



Міжнародна конференція «Україна і Грузія: дипломатичні відносини, міжнародні зв'язки, культурна дипломатія» – підсумки і перспективи співробітництва



історії дипломатії та міжнародних відносин, доктор історичних наук, науковий куратор конференції з українського боку, повідомила присутнім, що учасники Товариства, якому лише рік, але чисельність якого щодня зростає, й надалі працюватимуть над поглибленням тематики досліджень, та запросила грузинських гостей до участі в конференції, присвяченій 100-річчю дипломатичних відносин України та Грузії.

Представники Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв долучилися до вітань і передали господарям та високоповажним гостям книги й сувеніри для музею на задіку про Україну.

Після офіційного відкриття розпочалася робота у трьох тематичних панелях: «Україна і Грузія в міжнародних зв'язках: історія та сучасність», «Чорноморський регіон у міжнародних відносинах», «Персоналії української та грузинської дипломатії через призму дипломатичних архівів і приватних колекцій».

Високий академічний рівень виступів учасників конференції сприяв прове-

денню результативної дискусії. Грузинські вчені подякували колегам за репрезентацію раніше невідомої їм інформації, пов'язаної з історією українсько-грузинських дипломатичних і консульських відносин.

Змістовні наукові доповіді Ірини Матяш, Павла Гай-Нижника, Вадима Гузуна, Олександра Тригуба, Людмили Вовчук, Лілії Білоусової, Вячеслава Ціватого, Валентини Піскуп, Томаза Путкарадзе, Мераба Мегрелішвілі, Дорота Михалюк, Лариси Левченко, Кахабера Сургуладзе, Софії Каменєвої, Інни Хоменської торкалися історії зародження та становлення грузинсько-українських відносин у різних аспектах, розпові-

дали про діячів, дотичних до взаємин між нашими країнами у період появи дипломатичних місій. Вони стали справжнім відкриттям конференції та викликали жваві дискусії й обговорення.

Аналіз сьогодення й аналітику розвитку відносин між Україною та Грузією у своїх доповідях здійснили Наталія Татаренко, Отар Гоголішвілі, Павло Кривонос, Григорій Перепелиця, Олександр Цветков, Володимир Макуха, Каха Путкарадзе, Сергій Троян, Іраклій Горгіладзе. Автори доповідей визначили основні проблеми взаємин обох країн, а головне – способи їх вирішення. Також у виступах було окреслено перспективи щодо погли-

блення двосторонньої співпраці між Грузією та Україною.

11 травня відбулася зустріч членів оргкомітету з українського боку П. Кривоноса, І. Матяш, В. Ціватого з першим заступником Міністра освіти, культури і спорту Автономної Республіки Аджарія Суліко Тебідзе та проректором з науки Батумського університету Натією Ціклашвілі. Її учасники обмінялися враженнями від роботи конференції, обговорили плани подальшої співпраці та домовилися про підписання меморандуму щодо співпраці між Батумським університетом і Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин.

Для архівістів-учасників конференції було організовано візит до Архівного управління Аджарії, під час якого відбулася плідна професійна розмова з його головою – Майєю Іванішвілі та колегами. У підсумку вдалося попередньо домовитися про підписання меморандумів між українськими та грузинськими архівами, проведення конференцій з питань архівних документів в українських архівах стосовно Грузії та України – у грузинських. Йшлося про перспективи обміну досвідом тощо.

У рамках конференції відбулися візити до краєзнавчого та археологічного музеїв, було налагоджено контакти щодо співпраці з представниками цих установ.

За підсумками конференції заплановано видати збірник наукових праць.

*За інформацією
прес-служби ГДІП
Автор світлин
Павло Хоменський*



Справа наліво: Мераб Халваши, ректор Батумського державного університету імені Шота Руставелі, Ігор Долгов, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Грузії, Ірина Матяш, доктор історичних наук, професор, Інна Хоменська, кандидат філологічних наук, начальник рекламно-видавничого відділу ГДІП

«Карпатський простір» –

представники 40 країн відвідали Івано-Франківську область

У травні, з нагоди 25-ї річниці заснування Державного підприємства «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв», відбулася подорож до Івано-Франківської області представників понад 40 країн світу. Зокрема у поїздці взяв участь 31 Надзвичайний і Повноважний Посол.

Іноземні гості долучилися до відкриття Міжнародного мистецького фестивалю країн карпатського регіону «Карпатський простір», який відбувся в Івано-Франківську. Фестиваль заснувала Національна опера України за сприяння Міністерства культури України. У ньому взяли участь митці та творчі колективи з Австрії, Азербайджану, Грузії, Естонії, Молдови, Румунії, Словаччини, Польщі, Угорщини та Чехії.

Гості взяли участь в офіційному відкритті Національних читань «Франко об'єднує», яке відбулося біля пам'ятника Великому Каменяреві. Серед тих, хто прочитав вірші українського митця рідними мовами, були посли Болгарії та Угорщини.

Протягом дводенного візиту дипломати зустрілися з керівництвом облас-

ної та міської адміністрацій, взяли участь у засіданні круглого столу. Голова Івано-Франківської ОДА Олег Гончарук зауважив, що впродовж трьох днів, з 5 до 7 травня, більше 1500 учасників фестивалю презентували мистецькі традиції 14-ти країн світу. Саме завдяки «Карпатському простору» Івано-Франківщина стає культурно-духовним та туристичним центром України. Керівник області розповів учасникам засідання про започатковану інвестиційну платформу «Єврокарпатська ініціатива», метою якої є презентація потенційних можливостей Прикарпаття для розвитку співробітництва з іноземними інвесторами.

Дипломати ознайомили-

ся з туристичними принадами регіону. В Коломиї їх урочисто привітав мер міста Ігор Слюзар, наголосивши, що тут завжди раді гостям, адже українцям є чим пишатися і що показати. Для іноземних представників провели екскурсії, зокрема, Національним музеєм народного мистецтва Гуцульщини та Покуття й Музеєм писанкового розпису, розповіли про неповторну культуру регіону.

У приватній садибі поблизу м. Косів, оточеній горами, учасники подорожі долучилися до риболовлі, шахів, бадмінтону, катання на конях.

Посольство Узбекистану на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Алішером Абдуалієвим,

уже традиційно пригощало все товариство пловом.

Надзвичайний і Повноважний Посол Болгарії в Україні Красімір Мінчев від імені усіх представників дипломатичного корпусу висловив подяку за організовану на високому рівні подорож і сподівання, що така поїздка обов'язково відбудеться ще й на 50-річчя ГДІП. «Я бажаю колективу ГДІП на чолі з Павлом Олександровичем Кривоносом процвітання, успіхів у досягненні поставлених цілей і подальших досягнень, що бачить і цінує кожен Посол, який працює в Україні. Ми щасливі, що в Україні про нас дбають справжні професіонали і, насамперед, щирі, небайдужі люди. Нехай кожному з вас щастить!».

Поїздка запам'яталася учасникам візиту надовго. І, насамперед, невимовною красою українських гір і гостинним прийомом людей, які живуть у цьому мальовничому краї.

*Автор світлин
Павло Хоменський*



Бельгія далека та близька в книзі Ярослава Гарцули

Нещодавно у медіа-центрі ГДІП Почесний консул Королівства Бельгія у Львові Ярослав Гарцула спільно з Надзвичайним і Повноважним Послом Бельгії в Україні Люком Якобом презентував книгу «Бельгія: така далека, така близька...». Її вихід приурочено до 25-річчя встановлення дипломатичних відносин між двома державами. Як зазначив Люк Якобс, книга охоплює політичні, торговельні та культурні зв'язки між



Україною та Бельгією.

Ярослав Гарцула спробував розповісти бельгійцям про Україну, а українцям про Бельгію, починаючи з кельтських часів, знаходячи риси давньої спорідненості у гуцульському танку

«Аркан», писанці, львівському гербі, архітектурі тощо. Автор оперує унікальними матеріалами історії української еміграції до Бельгії.

Протягом 1912–1939 рр. у Львові розташовувалось перше консульство Королівства Бельгія. Нині біля входу до будинку львівської філармонії, у якій воно працювало, відкрито меморіальну табличку.

Звернувши увагу на містичний зв'язок книги з цифрою 7, автор відзначив,

що писав її сім років. Вступ до неї складається із семи розділів. У той же час цифра сім має величезне значення для Брюсселя: як і Київ, він стоїть на семи пагорбах; сім доріг ведуть до міста; влада була закріплена за сімома знатними родами; сім тварин охороняють головну площу бельгійської столиці...

Велика кількість маловідомих фактів, які поєднують Бельгію та Україну, спонукають читача по-новому подивитися на відносини наших країн.

Посольські лекції – започаткування традиції

Зустрічі київських студентів та науковців із послами зарубіжних країн у медіа-центрі ГДІП, започатковані Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв і Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відно-



син, стають традиційними. На лекцію Надзвичайного і



Повноважного Посла Пакистану в Україні Атара

Аббаса завітали студенти історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також члени Наукового товариства.

Партнерським зв'язкам театру «Романс» та ГДІП – зміцнюватися!

Колектив Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв із працівниками 20 дипломатичних місій, які працюють в Україні, політичними та громадськими діями відзначили Міжнародний день ромів у Київському академічному театрі «Романс».

Від імені ГДІП учасників заходу привітав генеральний директор Павло Кривонос: «Уже традиційно ми і представники дипломатичного корпусу зустрічаємося з колективом театру «Романс» напередодні дня заснування ГДІП, щоб розпочати таким яскравим

заходом святкування».

Цьогоріч Генеральній дирекції виповнилося чверть століття. Павло Кривонос подякував художньому керівникові, народному артисту України, актору, режисеру Ігорю Крикунову та його родині, засновникам театру, – дружині Людмилі



та донці Жанні, а також іншим, не менш відомим і надзвичайно талановитим, артистам за те, що протягом діяльності ГДІП труп театру є її незмінними партнерами.

Кожен присутній на заході завдяки надзвичайно яскравому концерту відчув атмосферу свята, адже учасників театру об'єднує любов до культури свого народу, дбайливе ставлення до його традицій і високий професійний досвід. Святковий концерт став гідною ілюстрацією того, що роми – це талановитий, волелюбний і гордий народ, який не менш



за інших прагне розуміння й підтримки; давня культура якого стала невід'ємною частиною загальнонаціональної культури України.

Наприкінці святкування, присутні обмінялися позитивними враженнями від концерту й висловили спільне бажання продовжити спільну мистецьку фієсту восени під час Міжнародного фестивалю циганської культури «Амала».